

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
КОЛЛЕҶИ ТЕХНИКИИ ДОНИШҶОҶИ ТЕХНИКИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ АКАДЕМИК М.ОСИМӢ**

Одинаев К.С, Бобохонова Д.Р.

ТАЪРИХИ БОНКҶО

Васоити таълимӣ

ДУШАНБЕ–2019

УДК: 336 (075.8)

ББК: 65 .26

0-42

Б-72

Муаллифон:

Одинаев Комрон Саидабдорович – н.и.и муаллими калони кафедраи молия ва ҳисобдори факултети муҳандисия иқтисодии коллеҷи техникии ДТТ ба номи академик М.Осимӣ;

Бобохонова Дилором Раҷаматовна – ассистенти кафедраи молия ва қарзи факултети молиявию иқтисодии Донишгоҳи давлатии Қўлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Муқарризон:

Исайнов Ҳисайн Раҳимович – д.и.и профессор, мудири кафедраи иқтисоди миллии ДМТ;

Раҳимов Мирзоҳид Абдулвоҳидович – н.и.и., дотсент муовини директор оид ба робитаҳои хориҷӣ коллеҷи техникии ДТТ ба номи академик М.Осимӣ

Одинаев Комрон. Таърихи бонкҳо.– Душанбе, 2019.– 137 сах.

Таърихи бонкҳо яке аз фанни ҳатмӣ барои омӯзиш дар ихтисосҳои бонкдори дар мактабҳои олии ва миёнаи касбӣ ба ҳисоб рафта ва барои мустаҳкам намудани дониши иқтисодӣ пеш аз ҳама ба моҳияти фан ва усулҳои омӯзиши таърихи бонкҳо, таърихи бонкҳо дар дунёи Қадим, пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Аврупо, Осиё, Африқо, Амрико, таърихи пайдоиш ва инкишофи истифодаи қорҳои пластикӣ дар низоми босуботи бонкӣ, зарурият ва аҳамияти инноватсия дар бонкҳо бахшида шудаанд, ки аҳамияти таълимию илмӣ доранд, дарҷ гардидааст.

Бо қарори Шӯрои илмию методии Коллеҷи техникии ДТТ ба номи академик М.Осимӣ аз 27.11.2018 №5 ба ҷоп тавсия шудааст.

© Одинаев Комрон, 2019

МУНДАРИҶА

Пешгуфтор	5
Мавзӯи 1. Фан ва усулҳои омӯзиши таърихи бонкҳо	7
1.1. Мақсади омӯзиши таърихи бонкҳо.....	7
1.2. Марҳилаҳои пайдоиши бонкҳо дар ҷаҳон	7
1.3. Пайдоиши низоми бонкҳо дар ҷаҳон.....	8
Мавзӯи 2. Таърихи бонкҳо дар дунёи Қадим	10
2.1. Пайдоиши бонкҳо дар дунёи Қадим.....	10
2.2. Пайдоиши бонкҳо дар Юнони Қадим	12
2.3. Пайдоиши бонкҳо дар Чини Қадим.....	12
2.4. Пайдоиши бонкҳо дар сарзамини Эрони Қадим	13
Мавзӯи 3. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Аврупо	14
3.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Аврупои Ғарбӣ	14
3.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Аврупои Марказию	
Шарқӣ.....	27
Мавзӯи 4. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиё	35
4.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Шарқӣ	35
4.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷанубу	
Шарқӣ.....	37
4.3. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷанубӣ	43
4.4. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷанубу	
Ғарбӣ	46
4.5. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Миёна.....	54
Мавзӯи 5. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқо	63
5.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Шимолӣ	63
5.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Ғарбӣ.....	65
5.3. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Марказӣ	67
5.4. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Шарқӣ	68
5.5. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Ҷанубӣ	71
Мавзӯи 6. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Австралия ва	
 Ҷазираҳои он	73
6.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Австралия.....	73
6.2. Пайдоиши бонкҳо дар Ҷазираҳои Австралия	75
Мавзӯи 7 Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Амрико	76
7.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Амрикои	
Англо-Саксонӣ	76

7.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Амрикои Лотинӣ	78
Мавзӯи 8. Пайдоиши бонкҳо байналмилалӣ.....	89
8.1. Пайдоиши бонкҳои байналхалқӣ	89
8.2. Пайдоиши бонкҳои рушд	91
8.3. Пайдоиши хазинаҳои байналхалқӣ.....	93
Мавзӯи 9. Таърихи пайдоиш ва инкишофи истифодаи	
кортҳои пластикӣ дар низоми босуботи бонкӣ.....	94
9.1. Таърихи пайдоиш ва рушди картҳои пластикӣ.....	94
9.2. Картҳои пластикӣ воситаи нави ташкили ҳисобу	
китоби ғайринақдӣ	95
9.3. Навъҳои картҳои пластикӣ	96
9.4. Субъектҳои бозорӣ, муомилоти картҳои пластикӣ ва	
ташкили ҳисобу китобҳо	101
9.5. Банкомат чузъи асосии системаи пардохтҳои	
электронӣ	106
Мавзӯи 10. Зарурият ва аҳамияти иноватсия дар бонк	115
10.1.Механизмҳои асосии гурӯҳбандии иноватсияи	
бонкӣ	115
10.2.Чараён ва аҳамияти навоариҳо дар бонк	116
10.3.Ташкили фаъолияти навоариҳо дар бонк.....	121
10.4.Принсипҳои идоракунии иноватсия дар фаъолияти	
бонк.....	125
Адабиёти истифодашуда.....	133

ПЕШГУФТОР

Дар шароити дигаргуншавии чараёниҳои иқтисодии ва рушди тараққиёти мамлакатҳо фаъолияти муътадили низоми бонкӣ яке аз омилҳои асосии пешрафти иқтисодӣ ба шумор меравад.

Рушду равнақи иқтисодиёти бозорӣ аз донишҷӯи таърихи инкишоф ва рушди минбаъдаи бонкҳо вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, фаъолияти бонкҳо низ дар инкишофу тараққиёт мебошад ва вобаста ба даври замонҳо бо мафҳумҳои наву донишҳои муосир арзи ҳастӣ мекунад. Барои мо ва махсусан иқтисодчиён, донишҷӯи таърихи инкишоф ва рушди минбаъдаи бонкҳо ва аз рӯи қонуниятҳои он амал намудан як омили ба рушди иқтисодиёт мусоидаткунанда ба шумор меравад, ки дар айни ҳол онд ба баъзе аз таърихи пайдоиши бонкҳо ба таври кофӣ иттилоот надорем.

Мувофиқи сарчашмаҳои таърихӣ рушди ҷамияти ягон давлат то имруза бе хизматрасонису бонкӣ вучуд дошта наметавонад, онҳо барои амалӣ гардонидани талаботи инсонҳо равона гардидаанд.

Ба ин хотир таҳияи васоити таълимии таърихӣ бонкҳо бо забони давлатӣ яке аз ҳадафҳои асосӣ ба ҳисоб меравад, ки истифодаи он бо мақсади баланд бардоштани самаранокии азхудкунии қуллӣ, омӯзиши ҳамаҷониба, шиносӣ бо таърихи бонкҳо, ва низоми бонкии мамлакатҳо ва ҷойгиршавии бонкҳои байналмилалӣ аз рӯи минтақаҳои ҷуғрофӣ ва равнақи қори ва тақвияти ҷустуҷӯи эҷодии донишҷӯён, магистрон, аспирантҳо нигаронида шудааст.

Ин васоити таълимӣ барои шиносоии мутахассисони соҳа замина гардида, дар асоси маводи он метавон нозуқиҳои амалиётҳои иқтисодӣ дар бонкҳо инчунин хусусияти онҳоро аз худ намуд.

Мавзӯи 1. Фан ва усулҳои омӯзиши таърихи бонкҳо

1.1. Мақсади омӯзиши таърихи бонкҳо

1.2. Марҳилаҳои пайдоиши бонкҳо дар ҷаҳон

1.3. Пайдоиши низоми бонкҳо дар ҷаҳон

1.1. Мақсади омӯзиши таърихи бонкҳо

Мақсади омӯзиши фанни таърихи бонкҳо яке аз фанҳои ҳатмӣ барои омӯзиш дар ихтисосҳои иқтисодии мактабҳои олии ва миёнаи касбӣ ба ҳисоб меравад ва барои мустаҳкам намудани дониши иқтисодӣ оид ба таърихи пайдоиши аввалин бонкҳо, таърихи бонкҳои Дунёи Қадим, бонкҳои байналмилалӣ, бонкҳои тамоми давлатҳои борасмият аз тарафи Созмони Миллалӣ Муттаҳид ҳамчун давлат шинохта шудааст, ва бонкҳои муосир бонкҳои электронӣ, бонкҳои инвеститсионӣ.

Дар шароити иқтисоди бозоргони нақши бонкҳо дар фаъолияти хоҷагии халқ вазифаи муҳимро иҷро менамоянд. Ҳар як давлати соҳибистиклол барои муайян намудани низоми пулӣ бояд бонкҳои марказӣ ташкил намояд. Таҷрибаҳои дигар бонкҳои давлатҳои тараққикарадаи дунёро ҳамчун намуна бояд қабул кард.

1.2. Марҳилаҳои пайдоиши бонкҳо дар ҷаҳон

Дар пайдоиши марҳилаҳои бонкӣ ақидаҳои зиёде ба назар мерасанд, ки аз тарафаи олимони иқтисодшинос онҳо ба ду маҳрила ҷудо шуданд;

1. Олимони иқтисодии аввалин пайдоиши бонкҳоро дар шароити манофактуравӣ, яъне дар давраи пайдоиши капиталистӣ, ба асрҳои XIV–XV-и солшумории мелодӣ мансуб медонанд.

2. Қисми дигари олимони иқтисодшиносон бар он акиданд, ки аввалин бонкҳо дар давраҳои пештар аз капитализм, яъне дар давраҳои феодализм ба вуҷуд омадаю. Алақай дар давраи феодализм талабот ба хизматрасониҳои бонкӣ ва хизматрасониҳои миёнаравӣ дар пардохтҳо пайдо шуда буд.

Сарчашмаҳои таърихӣ нишон медиҳанд, ки аввалин бор дар ҷаҳон бонк дар асрҳои миёна дар Сан-Чорач ба вучуд омадааст, ки ташкилоти молиявӣ, ҷаҳор вакили муносибатҳои дӯстона ва ё бо оилаи генуэзкие аристократҳо хешованди дошта идора мекарданд. Бо ҳамин сабаб ба бонк маблағгузорӣ мекардан. Дар Қрим аз соли 1415 то 1478 бонк фаъолият дошт. Баъди барҳам хӯрдани бонк констатинполия моликияти Гэнуэдро дар Корсик ва Газарӣ бе восита идора мекард. Соли 1419 намояндагони ин бонк шаҳри Аячаро марказ намуданд.

Оилаи Гизолфӣ аз соли 1419 то 1482 қолигияи Матрегаро дар нимҷазираи Томанс идора мекарданд. Дар давраи рушди бонк ба мисли подшоҳ ва императори католики Карл IV бо хушҳоли ба мардум қарз меод. Эҳтимолан яке аз мизочони маъруфи бонк Христафор Колумб ба ҳисоб мерафт. Фаъолияти бонкро соли 1805 Наполеон қатъ кард.

Калимаи бонк аз калимаи итолявӣ «BANKO» гирифта шуда, маънояш «**Мизи ивазкунӣ**» мебошад. Аввалин бонкҳо дар соли 1407 дар шарҳои калон тичорати Италия (Венетсия ва Генуя), ки дар ҳамон солҳо маркази савдои Аврупо буданд, пайдо шудааст. Дар бозорҳо ва марказҳои савдо, мизҳо буданд, ки дар онҳо тангаҳои гуногун чида шуда буданд. Дар назди миз як нафар намояндаи қарор дошт, ки як намуди тангаро ба дигар танга иваз мекард. Намоянда вазифаи мубодилаи пулро иҷро мекард, ки ин миз номбурда мешуд бонк маҳфуми бонк аз ин ҷой пайдо шудааст.

1.3. Пайдоиши низоми бонкҳо дар ҷаҳон

Аввалин низоми бонкӣ дар Олмон соли 1871 пайдо шудааст.

Низоми бонки гуфта, қулли ташкилотҳои молиявӣ қарзиеро меноманд, ки дар бозори қарзӣ амал карда, бо ҷамъкунӣ ва тақсимкунӣ сармояи пулӣ машғул мебошанд.

Низоми бонкӣ яке аз хусусиятҳои асосии иқтисоди давлат ба шумор рафта, давлат бе низоми бонкӣ вучуд дошта наметавонад.

Низоми бонкии якзинагӣ ва дузинагӣ вучуд дорад, ки аз ҳамдигар ба кулӣ фарқкунанда мебошанд.

Низоми якзинагӣ – ҳамон вақте ҷой дорад, ки давлат ҳоло бонки марказӣ нест ё ин ки ҳамаи бонкҳо бонки марказӣ, мебошанд.

Низоми дузинагӣ – вақте, ки иқтисодиёти бозоргонӣ пеш рафта метавонад, ки танҳо бонки марказӣ барои идоракардани иқтисодиёт равона мешавад:

Зинаи якум – бонки марказӣ.

Зинаи дуюм – бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои қарзӣ.

Низоми бонки марказӣ фаъолияти бонки марказӣ тамоми бонкҳои тижоратӣ ва ташкилотҳои молиявии ғайрибонкиеро, ки дар ҳудуди дилҳо давлат амал мекунанд ва фаъолияти онҳоро назорат мекунанад.

Мавзӯи 2. Таърихи банкҳо дар дунёи Қадим

2.1. Пайдоиши банкҳо дар дунёи Қадим

2.2. Пайдоиши банкҳо дар Юнони Қадим

2.3. Пайдоиши банкҳо дар Чини Қадим

2.4. Пайдоиши банкҳо дар сарзамини Эрони Қадим

2.1. Пайдоиши банкҳо дар дунёи Қадим

Бинобар маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ, пайдоиши банкҳо аз Ироқи Қадим сарчашма мегирад. Аввалин хазинаҳои қарздиҳӣ ҳанӯз дар ҳазорсолаи II то солшумории мо дар назди маъбадҳои Вавилон ташкил шуда будаанд. Даромаде, ки дар хазинаи маъбадҳо ҷамъ мегардид, ба кохии инону аъзои оилаи онҳо ҷиҳати иҷрои зарураташон бо ғоизи муайян қарз дода мешуд.

Банкҳои тичорати, ки ба банкҳои имрӯза нисбатан шабоҳат доштанд, дар асри VII то солшумории мо дар Вавилон пайдо шуда, дар охири асри VI то солшумории мо ба дараҷаи инкишофи худ расидаанд.

Сараввал, шартномаҳои қарзӣ ба таври хеле сода тартиб дода шуда, дар гилпораҳо навишта мешуданд. Агар мақому мартабаи қарзгиранда дар ҷомеа баланд мебуд, ӯ қарзро бо 20–30 ғоизи иловагӣ дар як сол пас мегардонд. Вале, дар ҳолати вазъи моддии қарзгир, банк ғоизи қарзро муқаррар намекард ва ба ҷои ғоиз ягон намуди моликияти хусусии қарздор, аз ҷумла хона, қитъаи замин, ё ғуломи уро ба сифати гарав мегирифт.

Чунин гарав дар суръати гузаштани муҳлати баргардонидани қарз даромади банкро таъмин мекард ва агар қарз баргардонидана мешуд, моликияти гарав ба ҳисоби банк мегузашт. Вавилонҳо, чун қоида, дар сурати баргардонидани қарз гилпораи навиштаҷоти шартномаро шикаста нест мекарданд.

Дар чунин шароити мусоид, сулсолаҳои ҷудогонаи банкдорон, аз ҷумлаи сулсолаи «Эгиби вафарзандон» аз Вавилон сарвати бузурге андӯхт ва дар як муддати начандон тӯлонӣ дорони ин сулсола аз дорони маъбадхонаҳои бузург ва ҳатто ҳуди давлат

камзиёдтар шуд. Дар асри V пез аз солшумории мо, оилаи Мурашу аз шаҳри Ниппур ба заминдорон барои пардохти андозхояшон, ки империяи Форс (Вавилон он замон дар зери ҳукумронии империяи Форс буд) молу мулкашонро андоз баста буд, қарз меод ва заминхояшонро бо 60–70 фоизи солони ба ғарав мегирифт. Бонки Мураштанҳо баъди қарори махсуси ҳокимони Форс дар соли 417 то солшумории мо мавҷудияташро қатъ кард.

Низомии мукаммалтарини бонкдорӣ дунёи Қадим баъди ҷандин садсолаҳо дар даврони ҳукумронии сусолаи Пталомейҳо дар Миср бунёд карда шуда буд. Шабакаи бонкҳои подшоҳӣ, ки дар онҳо ҳазорон коргуздорон хизмат мекарданд, дар тамоми қаламрави давлат паҳн гардида буд. Фаъолияти онҳо аз саридора, ки дар пойтахти мамлакат-шаҳри Искандария воқеъ буд, танзим карда мешуд. Дар маркази ҳар як музофот бонкҳои музофотӣ ва дар шаҳрҳои хурд шуъбаҳои маҳалли мавҷуд буд. Чунин низомии давлатии бонкӣ асосан се вазифаро иҷро мекард: кӯмак дар ҷамъоварии андозу даромадҳои давлатӣ, қабули амонатҳои пулии аҳоли ва ниҳоят, мубодилаи асъор. Дар он давра сарчашмаи асосии даромади бонкҳо на аз ҳисоби руғнидани фоизи қарзҳо, балки аз ҳисоби маблағи хизматрасониҳои бонкӣ фароҳам меомад.

Дар оғози асри IX дар мамлакатҳои араб низомии бонкии пешрафта ба вучуд омад. Дар сарчашмаҳои хаттӣ аз бонкҳои, ки идораҳои асосиашон дар Бағдод ва шуъбаҳоиашон дар шаҳрҳои дигар воқеъ гардида буданд, ё доварӣ карда мешавад. Ин бонкҳо асосан бо истифодаи чек (бо арабӣ – *sakk*) – забонхатҳои қафолатноки ба шакли аккредитив тартиб додашуда, фаъолият пеш мебарданд. Масалан, шахсе ё тоҷире чекро аз бонки дар Бағдод буда мегирифт, пулро бошад дар бонки Марокаш.

Аксарияти бонкдорон дар мамлакатҳои исломӣ насронӣ ё яҳудӣ буданд, зеро Қуръон аз рӯи қарз фоиз гирифтаниро манъ мекунад.

Дар империяи Бобул муомилот ба шеваи ибтидоии он ривҷ дошт ва ҳатто дар қавонини ҳумурои муқаррароти барои додани вом ва қабули супоридаҳои тичори зикр ва дастуроте дар бораи сармоягузорӣ омадааст. Дар шаҳри

Бобул тичоратхона ва бонкҳои бузурге вучуд дошт, ки додани хавола, барот ва низ гирифтани рибх маъмул буд. Мизони рибх 20% ва дар баъзе мавридҳои ба саду чихил то чихилу се мерасид. Ибодатгоҳҳои ин шаҳр дар ҳудуди 2000 сол қабл аз мелоди Исои Масеҳ ба амалиёти бонкӣ муносибат мекарданд ва дар муқобили васикаи аммоли ғайри манқул пул медоданд.

Аввалин амалиётҳои бонкӣ дар Аврупо ба соли 808 солшумории мо, ба замоне, ки савдогарони яҳудӣ дар Италияи Шимолӣ барои ташкили бонки содатарин, барои ба амонат гирифтани пули нақд муттаҳид гардидаанд, рост меояд.

2.2. Пайдоиши бонкҳо дар Юнони Қадим

Пайдоиши бонкҳо дар кишвари Юнон аз маъбадхонаҳо оғоз ёфта, маъбадҳо ҳам ба кори саррофӣ машғул буданд. Супурдаҳои мардумро қабул намуда ва ба мардуми шаҳрҳо тухфа мекарданд. Аз ҷумла, маъбади Делфи Буд дар шаҳри Афсан ва ба иллати ҷангҳои бардавоми дохилӣ, маъбадҳои мутмаинтарин маҳал барои нигоҳдорӣ ва муҳофизати амволи гаронбаҳои пураризиш ба шумор мерафт.

2.3. Пайдоиши бонкҳо дар Чини Қадим

Дар асри шашуми пеш аз мелод бонкдорӣ ривож дошт ва истехсоли қоғаз (дар миёни 105 сол пеш аз мелод) дар Чин аз назари истифода дар амалиёти бонкдорӣ аҳамияти босазо ёфт, зеро ҳамин кашфиёт буд, ки барои аввалин бор таҳияи асноди бонкӣ, танзими муҳосибот ва нигоҳдории ҳисобҳо ва нақлу интиқоли молу мулк аз як ҷо ба ҷой дигар ба сурати арзон ва содда истифода бурда мешуд.

Дар оғози таъсиси давлати Рум муносибатҳои молиётҳо ба шакли гарава ба мардум вогузор мешуд. Маъмуриини ғолибан ба шаҳрҳо ва муассисоти давлатӣ тухфа медоданд. Дарвоқеъ ба навъи бонкдорӣ муносибат мекарданд. Бонкдорҳои румии гузашта истехсоли аз пулҳои хориҷӣ ба пулҳои кишвар ва мушаххас кардани меъёри онҳо, қабул намудан ва додани фоиз

кори сандукдориро барои муштариёни худ анҷом медоданд. Амалиёти бонкии бонкдорони румӣ бисёре аз давлатҳои ҷаҳон шабеҳ ба бонкдории кунунӣ буд, ки иборат аз ҳисоби ҷорӣ ва муҳлатдор ба ғоидаи шахсони ахлоида, пардохти баҳра ба супурдаҳои муҳлатдор, додани қарзи бонки бо баҳраҳои тижорати буд.

2.4. Пайдоиши бонкҳо дар сарзамини Эрони Қадим

Дар сарзамини Эрон пеш аз давраи Ҳахоманишинӣ бонкдорӣ ба тарзи ибтидоӣ - марсум, вале дар инҳисори ибодатгоҳҳо ва шохзодагон буд ва дар замони Ҳахоманишиён бозоргонӣ равнақ ёфта, пули махсус ривоч ёфт. Машҳурфтарини ин бонкҳо Аҷибӣ буд, ки ба муҳочирини яҳудии муқими тааллуқ дошт.

Мавзӯи 3. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Аврупо

3.1. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Аврупои Ғарбӣ

3.2. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Аврупои Марказию Шарқӣ

3.1. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Аврупои Ғарбӣ

Дар Аврупо Ғарбӣ 24 мамлакатҳои мутараққӣ мавҷуда аст, ки масоҳати умумии онҳо 3,7 млн.км²-ро ташкил медиҳад.

Давлатҳои Аврупои Ғарбӣ дар миёни асрҳои XII–XVI аз минтақаҳои пешрафтаи иқтисоди ҷаҳон ба ҳисоб рафта, қариб тамоми илмҳои иқтисодӣ, аз давлатҳои Аврупои Ғарбӣ эҳё гардиданд.

Англия

Банки Англия – яке аз қуҳнатарин банкҳо дар ҷаҳон аст. Ин банк дар охири асри XVII дар Англия дар натиҷаи додугирифти ҳукумати муфлисшуда ва гурӯҳҳои сармоягузор ба вучуд омадааст. Низомии банкдорӣ Англия дар соли 1690 аз кредиторҳо-банкдорҳо иборат буд, ки қарзхоро бо тариқи заёимӣ ва ҷавохирот пешниҳод мекарданд. Соли 1688 ҷанги дарозмуддати шаҳрвандӣ ба анҷом расид ва ба тахти шохӣ Вилиам ва Мери нишастанд. Дар ҳукумат ҳизби сиёсӣ ба вучуд омад, ки сиёсати меркантилизм ва ғоратгариро пеш гирифт. Аз ҳама ҳарифи пурқуввати Англия дар ин солҳо Фаронса буд. Сиёсати милитаризм (сиёсати ҷангҷӯёна) ба Англия ғоида наовард. Дар соли 1690 давлати Англия ҳис намуд, ки хазинаи давлат сарф шудааст ва пул нест. Барои ҳукумат фурухтани пули қоғазӣ ба мардум номумкин гашта буд, зеро мардум пас аз ҷангҳои дарозмуддат тамоман муфлис шуда буданд. Дар натиҷа ҳукумат нархи андозро ба маротиб боло бардошт, ки мардум имкони додани онро надоштанд.

Ҳамин тавр, соли 1693 қумитаи Маҷлиси Аввом, барои пайдо намудани роҳҳои дарёфти маблағ бюрои ҳукуматро ташкил намуд. Дар ин вақт сармоягузори шотландӣ Вилиам Петерсон ба саҳнаи сармоягузорӣ омад, ки ба ҷониби ҳукумат

нақшаҳои нави молии худро пешниҳод кард. Бар ивази ин барои муайянкунии имтиёз аз ҷониби давлат, Вилиам пешниҳод намуд, ки Бонки Англия кушода шавад ва асбоби навро ба муомила барорад. Бо ин роҳ шартнома баста шуд. Баъд аз ташкилшавии Бонки Англия соли 1694 худи шоҳ Вилиам ва чанде аз вакилони Парлумон аз саҳмиягузориҳои “фабрикаи пулӣ”-и нав гаштанд.

Вилиам Петерсон аз ҳукумати Англия аз худ кардани қурби асбоби қонунии муомилоти талаб намуд. Ҳукумати Британия ин пешниҳодро рад карда, инро “азҳадгузаронӣ” ном бурд, вале Парлумон Бонки навро имтиёзи дар худ нигоҳ доштани амонатҳои давлатӣ ва баровардани қоғазҳои нави қиматбаҳоро барои пардохти қарзи давлат дод. Бонки Англия зуд пулҳои нав ба маблағи 760000 фунт-стерлинг баровард, ки барои пардохти қарзи давлат буд.

Соли 1696 Бонки Англия, ки магнатҳои ҳизби сиёсии Whig роҳбарӣ мекарданд, ба хатари рақобатпазирӣ мубтало гашт. Ҳизби Тори кӯшиш намуд, ки National Land Bank-ро ташкил кунад, вале натавонист. Дар соли оянда Парлумони қонуни нав дар бораи қатъиян манъ будани ташкили бонкҳои бузург дар Англияро қабул кард.

Дар мувофиқа ба ин қонун, қалбаки сохтани пули Бонки Англия зарбаи марговар хӯрд. Дар соли 1798 ин қонун боз ҳам сахтар гардид. Акнун барориши ғайриқонунии векселдорандагон (ҳукуқи мазкурро танҳо Бонки Англия дошт) ва ташкили ширкат, ки зиёда аз 6 аъзо (шарик) дошта бошад, инчунин, пешниҳод намудани қарзҳои кӯтоҳмуддат то 6 моҳ манъ гашт. Бо чунин ҳолат рақибони Бонки Англия танҳо бонкҳои хурд аз ҳисоби аъзоёни оилаҳои хурд шуда метавонист. Новобаста аз ин шарт, Бонки Англия аз ду сар ба рақобати рақибони пурқувватар аз тарафи Ҳизби Тори, дар давраи ҳукмронии малика Анна дучор шуд. Соли 1711 ширкати Баҳри Ҷанубӣ (South Sea Company) таъсис ёфт, ки роҳбарии онро сарвазири Англия Роберт Харлей ба уҳда дошт ва он аз рақибони пурқуввати Бонки Англия ба ҳисоб мерафт, вале баъди 9 сол он низ муфлис шуд.

Дар нимаи дуввуми асри XVIII бонкҳои хусусӣ пайдо шуданд, ки қарзҳои векселӣ медоданд. Аз соли 1793 шумораашон то 400 адад расида буд. Як марҳила ғаёлияти бонкҳо аз сабаби ҷанг бо Фаронса коҳиш ёфта буд. Ин коҳишёрӣ 24 сол, то анҷомёбии ҷанг давом кард.

Дар соли 1797 дар Англия ва Уэлс зиёда аз 280 “country” бонкҳо вуҷуд доштанд, дар соли 1816 бошад, ин шумора ба 900 адад расид. Соли 1816 ҳаҷми умуми пули қоғазӣ дар Англия 24 миллион фунт-стерлингро ташкил медод.

Соли 1826 дар пайи либерикунонӣ қорҳои бонкӣ, ба корпоратсияҳо иҷозаи баровардани векселҳои тақдимунада дода шуд, вале ин имконият низ ҳудуди муайяно дар бар мегирифт (яъне дар масофаи 65 мил аз Лондон). Бо ҷунин тарз инҳисории Бонки Англия мустаҳкам шуда, тақрибан рақиб надошт. Соли 1833 хизматрасонӣ бо усули қабули депозитҳо иҷозат дода шуд. Дар давраҳои баъд бонкҳо, ки пештар ҳукуки иваз кардани пулҳои қоғазии ҳудро бо пулҳои филизӣ доштанд, акнун метавонистанд онҳоро ба пулҳои қоғазии Бонки Англия иваз кунанд.

Ҳамаи ин дигаргуниҳо Бонки Англияро боз ҳам мустаҳкамтар мекард. Соли 1946 қабули либористии бонки миллишуда онро ба дараҷаи “корпоратсияи оммавӣ” оварда расонд.

Олмон

То давраи шӯришҳои салибӣ қорҳои бонкдорӣ дар Олмон, асосан аз амалиётҳои ивазкунӣ, ки дар бисёре аз давлатҳои асримиёнагии Аврупо низ, иборат буд. Ин қорро зиёдтар яҳудиён дар дасти худ доштанд. Вале дар асри XIII рақибони нави онҳо – ломбардчиён (маконе, ки чизҳоро ба гарав монда, пул ба мӯҳлати муайян қарз гирифта мешуд) ба арсаи амалиётҳои қарзӣ омаданд, ки мақсадашон берун кардани яҳудиён аз ин бозор ва мустаҳкам кардани мавқеашон буд. То замони Кашфиётҳои бузурги ҷуғрофӣ дар Олмон (асосан дар қисми ҷанубии он) ширкатҳои тиҷоратӣ, ки ғаёлиятан дар шаҳрҳои Майне, Рейни Боло ва атрофи Алп густурда буд, ғаёлият доштанд.

Ин намуди ширкати оилавӣ буд, ки одатан бюргерҳои (шаҳр – дар асрҳои миёна дар Олмон) як қавм ё пайванди ҳешу таборӣ доштара ташкил меоданд. Ширкатҳои ҷанубӣ-олмонӣ дорои тичорати бузург ва сармояи афзӯншаванда буданд, ки барои рушди хоҷагӣ ва ҳаёти сиёсӣ ҷамъиятии Аврупои асримиёнагӣ нақши муҳим доштанд. Танҳо онҳо боиси тавлиди сулолаи бонқдорҳои Олмони асримиёнагӣ гаштанд.

Ширкатҳои тичоратии Олмони Ҷанубӣ иҷроӣ амалиётҳои қарздиҳӣ, ва иҷроӣ дигар намудҳои амалиётҳо ба уҳда доштанд. Дар охири асри XVI сармояҳои бузурги дар Олмони Ҷанубӣ мавҷудбуда аз байн рафтанд. Сабаби ин коҳиш ҳамоно муфлисшавии давлат аз ҳисоби ҷангҳои ғоратгаронаш дар асрҳои XVI ва XVII дар Аврупо буд, ки тоҷирони олмониро маҷбур кард, то ба намуди нави қарздиҳӣ рӯ оваранд. Аз аввали асри XVII дар кишвар бонқҳои шахрӣ ба вучуд омаданд, ки ба сурати бонқҳои ҷамъиятии генуэзӣ ва венетсӣ ташкил шуданд. Аз аввалин нави ин бонқҳо Бонки Ҳамбург буд, ки он соли 1619 ташкил шуд.

Дар Олмон то соли 1871, ки истиқлолияти давлатӣ аз тарафи Отто фон Бисмарк эълон гардид, низоми ягонаи бонқдорӣ вучуд надошт. Бонки ташкилшудаи Бонки Пруссия дар соли 1846 бояд тамоми қорҳои умумиолмонии бонқҳо тартиб меод, аммо ба ин қор ҳуқуқи эмиссионии шахсӣ зид буд. Дар ин давра дар сарзаминҳои гуногуни Олмон иҷозати ташкили бонқҳои эмиссионӣ дода шуд. Ҳамин тавр, дар соли 1856 дар 20 давлати олмонӣ зиёда аз 30 бонқҳои эмиссионӣ ташкил шуданд, ки 10-тои он танҳо дар Пруссия қарор дошт.

Бухрони саноатии соли 1857 зарурати қабули қонуни ягонаи эмиссионӣ дар тамоми қаламрави Олмонро пеш овард. Вале ин қор то дараҷае номумкин буд, зеро то он дам 7 низоми худидории эмиссионӣ вучуд дошт. 16 апрели соли 1870 қонуне қабул шуд, ки Бонки Пруссия дар ҳудуди Пруссия инҳисор дар фаъолияти эмиссиониро пайдо кард. Боқимонда давлатҳои олмонӣ метавонистанд бонқҳои эмиссионӣ ташкил кунанд, вале танҳо бо розигии Иттиҳоди Олмони Шимолӣ. Соли 1873 дар Олмон ислоҳоти пулӣ гузаронида шуд. 14 март соли 1875 дар Рейстаг Қонун дар бораи бонқ қабул шуд. Муаллифони ин

қонун Михаэлис, Бамбергер ва Ридел буданд. Ҳолати асосии қонун – ташкили бонки марказӣ буд; батанзимдарории бонкҳои эмиссионии маҳаллӣ; муомилоти бевоситаи пулӣ, сахмия бе пардохти филиз; меъёрқунонии барориши пул дар тамоми доираҳои бонкҳои эмиссионӣ.

Бо мувофиқа ба қонуни мазкур моҳи январи соли 1876 бонки марказии Империяи Олмон – Рейхбанк ташкил карда шуд.

Италия

Қорҳои бонкдорӣ дар ҳудуди Италия ҳанӯз дар Рими Қадим, дар асри III то мелод пайдо шуда буд. Аввалин бонкдорҳоро аргентарҳо мегуфтанд. Онҳо зиёдтар ба қорҳои саррофӣ (ивазқунӣ) машғул буданд. Инчунин дар Рими Қадим бонкдорҳои чамбиятӣ, ки ба қорҳои бонкдории зери ҳимояти давлат машғул буданд, вучуд доштанд. Онҳоро мензарихо(лот. *mensarius*) ва нуммулярҳо (*nummularius*) меномиданд.

Доираи уҳдадорихои бонкдорҳо гуногун буд. Онҳо ба мубодилаи асъор, нигоҳ доштани пул ва қарздиҳӣ машғул буданд. Бисёре аз бошандагони Рум тамоми дороии худро дар бонкҳо мегузоштанд. Бонкдорҳо бояд ҳисобот дар бораи пардохтро, бонкҳои аз номи боварқунандаии худ дар асоси амонати гузошташон, тартиб медоданд. Тамоми амалиётҳои бонкӣ дар дафтари махсус қайд карда мешуд ва ҳар як саҳифа аз ду қисм: дебит ва кредит иборат буд.

Инкишофи нисбатан калони фаъолияти бонкдориро Италия дар асри XII дар Флоренсия ва Венетсия касб кард. Дар ин замон аввалин бонкҳои чамбиятӣ кушода шуданд. Тараққиёти минбаъдаи бонкҳо минбаъд бо таъсири давлат дар фаъолияти онҳо вобаста буд. Соли 1407 бо мақсади яққоя кардани бисёре аз шарикон – кредиторҳои давлат Бонки Георги Муқаддас ва Генуеро ташкил дод.

Дар ин вақт низ аввалин бор муассисаҳои қарздиҳӣ ба майдон омаданд. Дар шаҳрҳои гуногуни Италия бо мақсади қарз додан ба ниёзмандон «monte di pietà» ном муассиса ба қор даромад.

То асри XIII корҳои бонкдорӣ дар Италия аз рӯи қонунгузори ба роҳ монда нашуда буданд. Аввалии қонун дар ин росто дар Венетсия соли 1270 қабул шуда буд. Ин қонунҳо бонкдорҳоро ба супоридани андоз ба давлат ва ба роҳ мондани пули муайян дар муомилот водор мекард.

Соли 1539 Бонки Неапол ташкил ёфт, ки имрӯз яке аз қўҳнатарин бонкҳои дунё ба ҳисоб меравад. Соли 1584 дар Венетсия бонки «Banca della Piazza de Rialto» ташкил шуд.

Тадричан низоми бонкдорӣ ба пайдо шудани бонкҳои жиробонк ва бонкҳои депозитии тиҷорӣ оварда расонд. Соли 1893 Бонки миллии Италия ташкил шуд, ки ҳуқуқи инҳисории пулиро дошт ва аз соли 1926 мақоми бонки марказиро дар Италия касб кард.

Бўҳрони соли 1930 ба низоми бонкдорӣ таъсири сахт расонд ва давлатро маҷбӯр сохт, то як қисми бонкҳоро милли қунад ва ба ҳайси мақомотҳои баланди қарздиҳии ду институт – Кумитаи байнивазиратии оид ба қарз ва амонат ва бонки марказии эмиссионӣ – Бонки Италия ташкил намояд. Аз соли 1980 раванди хусусигардонии бонкҳои тиҷорӣ ташаккул ёфт, ки дар натиҷа пули давлат дар чунин бонкҳо то 51% дар натиҷаи эмиссияи қоғазҳои қиматбаҳо ва баамалбарории онҳо дар биржа қоғиш ёфт.

Фаронса

Аввалин бонк дар Фаронса 18 январи соли 1800 аз ҷониби консули Наполеон сохта шуд. Бонки марказии Фаронса ососи қоркарди низоми бонкиро дар Руссия муҳайё сохт. Аллақай, соли 1803 бонк тавонист низомномаи расмӣ, ки бонки мазкур имконияти иҷроиши пули эмиссиониро дар Париж дорад, ба даст овард. Аз солҳои 1808 то 1836 Бонки марказӣ дар тамоми манотиқи Фаронса филиалҳои худро қушод. Баъди ғалабаи Ҷабҳаи халқӣ соли 1936 масъалаи ба давлат дахл доштани Бонки марказӣ ҳал гардид. Бо чунин тарз, дар ин давра раванди миллиқунонии бонкҳо авҷ гирифт. Соли 1973 низомномаи Бонки миллии Фаронса тасдиқ гардид. Аллақай дар соли 1993 яке аз масъалаҳои муҳим дар низоми бонкдории Фаронса ин ба институти мустақили молиявӣ табдил додани Бонки марказӣ

гардид, ки бояд мустаҳкамии нархро дар Фаронса таъмин мекард ва ҳатман ба сиёсати давлат вобаста буд. Соли 1998 бонки Фаронса ба низоми аврупоии бонкҳои марказӣ гузашт.

Испания

Бонки марказии Испания – (исп. *Banco de España*). Соли 1782 дар Мадрид ҳангоми ҳукмронии Карли III таъсис ёфт ва дар айни замон узви Низоми аврупоии бонкҳои марказӣ мебошад.

Бонк бо номи *Banco Nacional de San Carlos* ташкил шуда, аввалин директори он бонкдори фаронсавӣ Франсиско Кабарюс буд.

Баъди силсилачангҳои аз соли 1793 то соли 1814 Бонк дар ҳазинаи ҳукумат 300 млн. реал дошт, ки Ҳукумати Испания дар ин давра мушкilotи саҳти молиявиро аз сар мегузaronид. Вазири Казначей (номи мақомоти давлатӣ) Луис Лопес Балестерос соли 1829 фонд барои ӯҳдадорихои Бонк дар ҳаҷми 40 млн реал ташкил кард ва дар ҳамон сол бонк номи *Banco Espanol de San Fernando*-ро гирифт. Соли 1950 Бонк доираи фаъолияти худро то шаҳрҳои Аликант ва Валенсия васеъ кард ва номи худро ба Бонки Испания иваз кард, ки то имрӯз бо ҳамин ном аст.

Соли 1946 баъди анҷомёбии ҷанги шаҳрвандӣ ҳукумати генерал Франсиско Франко назорати саҳти давлатиро аз болои Бонк гузаронид. Соли 1962 бонк милли гардонида шуд. Баъди барқарор гардидани демократия дар охири солҳои 1970 дар Бонк ислоҳоти сохторӣ ва ӯҳдадорӣ гузаронида шуд.

Соли 1994 баъди дохил шудани Испания ба Иттиҳоди пули Аврупо Бонки Испания узви Низоми аврупоии бонкҳои марказӣ гардид.

Португалия

Бонки марказии Ҷумҳурии Португалия – (порт. *Banco de Portugal*). 19 ноябри соли 1846 мувофиқи фармони шоҳи ҳамчун бонки тичорӣ ва бонк-эмитент таъсис ёфт. Бонк ҳамчун воситаи пардохти қонунии пул, ҳамчун муайянқунандаи асъори миллий – реал то соли 1911, эскудо аз соли 1911 то соли 1998 ва евро аз соли 1999 то ин ҷониб фаъолият дорад.

Баъди миллигардонӣ соли 1974 Қонун дар бораи мақомот бонк аввалин бор уҳдадори назорати низоми бонкӣ гашт. Ин бонк узви ҷудопозири Низоми аврупоии бонкҳои марказӣ аст. Бинои марказиаш дар шаҳри Лиссабон, дар шаҳри Порту филиал, дар минтақаҳои худмухтори Азор ва Мадейра ва агентии минтақавиашон дар шаҳрҳои Браг, Визеу, Коимбре, Каштелу –Бранку, Эворе ва Фар мавҷуд аст. Роҳбари генералии он аз соли 2010 Карлуш да Силва Кошта мебошад.

Юнон

Бонки марказии Юнон – (юн. *Τράπεζα της Ελλάδος*). Соли 1937 ташкил шуда, аз соли 1928 ба амалиётҳо шурӯъ кардааст. Бинои марказиаш дар шаҳри Афина мебошад. То ташкилшавии он вазифаи бонки марказиро Бонки миллии Юнон – яке аз кӯҳнатарин ва калонтарин бонкҳои Юнон иҷро мекард.

Бонки Юнон – узви Низоми аврупоии бонкҳои марказӣ аст. Вазифаи асосии бонк таъмин намудани суботи нарх дар кишвар ва назорат аз болои бонкҳои хусусӣ мебошад. Бонки Юнон дар ҳукумати кишвар нақши ҳазинавӣ ва агнетии андозро мебозад. Дар Бонк 3000 коргарон кор мекунанд. Роҳбари Бонк – Янис Стурнарас (аз соли 2014) мебошад.

Белгия

Бонки марказии Белгия – (нидер. *Nationale Bank van België*, фар. *Banque nationale de Belgique*, олм. *Belgische Nationalbank*). Бонк 5-уми май соли 1850 ҳамчун корпоратсия ташкил шудааст. Бонки миллии Белгия узви Низоми аврупоии бонкҳои марказӣ ба ҳисоб меравад.

Бонки Нидерландия

Аввалин Бонки Нидерландия соли 1814 бо фармони Вилиями 1 таъсис ёфтааст. Бонк дар аввал ширкати хусусӣ буд, баъдан ба он ҳуқуқӣ баровардани пули қоғазӣ дода шуд ва инчунин воситаи қонунии пардохт ба ҳисоб мерафт Соли 1948 бонк миллий гардонида шуд.

Люксембург

Таърихи бонкдори Люксембург ба санъати меъмории марворидии ин ҷо пайванди ногуастаи дорад, ки ба асри XIX рост меояд (бо номи Вилло Фош). Қароргоҳи сеошёнаи хусусӣ бо ду нақши берунаи асосӣ, дар асоси сабки давраи буржуазӣ соли 1891 сохта шудааст. Ин бино ба шарафи маршали машҳури Фаронса – Фердинанд Фош сарфармондеҳи кувваҳои иттифоқӣ дар даврони Ҷанги Якуми Ҷаҳонӣ, ки дар пеши роҳгирии сипоҳи Олмони фашистӣ ба Париж нақши муҳим дорад, гузошта шудааст. Ин бино дар вақти ҷанг ба маршал ҳамчун штаб-қароргоҳ дар вақти дар Люксембург буданаш хизмат кардааст.

EWUB ҳамеша аз худ ҳурмат ва эҳтиёткориро дар мавриди бино нишон меод.

Австралия

Бонки марказии Австралия – (англ. *Reserve Bank of Australia*). Соли 1911 Бонки Иттиҳоди Австралия таъсис ёфт, ки он замон бузург тарин бонки тичоратӣ ва амонатии Австралия ба ҳисоб мерафт. Соли 1924 ба бонк иҷозати барориши пул дода шуд ва бонк ба агентии Ҳукумати Австралия табдил ёфт. Соли 1960 вазифаи бонки марказӣ ба Бонки захиравии Австралия дода шуд. Сиёсати пулию молии Австралия дар ихтиёри бонки мазкур мебошад.

Швейсария

Бонки миллии Швейсария 20 марти соли 1903 аз тарафи мушовири миллӣ Шеррер-Фуллер нақшақонун дар бораи бунёди бонки марказӣ яъне ба ҳукумат пешинҳод кард. 6 октябри соли 1905 Қонуни федералӣ дар бораи Бонки миллии Швейсария қабул гардид. 20 июли соли 1907 Бонки миллии Швейсария кори худро дар шаҳри Базел, Берн, Женева, Санкт-Галлен ва Сюрх оғоз намуд. Дар натиҷа дар шаҳрҳои дигари Швейсария бонкҳои алоҳида ба фаъолият оғоз карданд. Соли 1907 Бонки миллии Швейсария ба баровардани пули қоғазии худ – франки швейсарӣ шурӯъ кард.

Дания

Бонки марказии шоҳигарии Дания – (дан. *Danmarks Nationalbank*). Узви Низоми аврупоии бонкҳои марказӣ мебошад, вале дар Минтақаи евро дохил намешавад. Бонк аъзори миллии кишвар – крони даниягиро мебарорад. Бонк 1 августи соли 1818 аз тарафи шоҳ Фредрики 6 таъсис ёфтааст. Соли 1914 Бонки миллий ягона бонке буд, ки тамоми амалиётҳои пулии давлатиро ба ӯҳда дошт. Соли 1936 тамоман мустақил шуд.

Бинои бонкро меъмор Арне Якосон дар якҷоягӣ бо Ганс Диссинг ва Итто Ветлинг тарҳандозӣ кардаанд. Бонки миллии Дания ҳамчун бонки мустақил ва шӯҳратманд танзимкунандаи суботи нархҳо дар кишвар ба ҳисоб меравад.

Бонки миллии Дания вазифаи идораи қарзҳои давлатӣ, муайян кардани уҳдадорихои розигӣ миёни вазорати молия ва Бонки миллиро дорад.

Бинои Бонк дар шаҳри Копенгаген мавҷуд буда, солҳои 1965–1970 сохта шудааст.

Швесии, Риксбанк

Бонки марказии Шветсия – (*Sveriges riksbank*). Тобеи бевоситаи Рикстаг (парлумон) буда, мувофиқи сарқонун масъулияти сиёсати пулии кишварро ба ӯҳда дорад. Риксбанк соли 1668 ташкил шуда, яке аз куҳнатарин бонкҳои марказӣ дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад.

Ҳангоми таъсисёбӣ он номи Бонки давлатии табақаиро (*Riksbens ständers bank*) гирифт. Бо номи ҳозирааш аз соли 1866 фаъолият дорад.

Моҳи июли соли 2009 аввалин шуда дар байни бонкҳои марказии ҷаҳон маблағи фоизноки манфӣ мувофиқи депозит (–0,25%) чорӣ намуд.

Соли 1969 бонк ҷоиза дар соҳаи иқтисодро ба гиромидошти Алфред Нобел бо номи Ҷоизаи нобелӣ дар соҳаи иқтисодиёт таъсис дод.

Норвегия

Соли 1695 аввалин маротиба пулҳои қоғазии норвегӣ ба муомилот бароварда шуданд. Ин пулҳо воситаи қонунии муомилот дар қисми на он қадар калони ҳудуди Норвегия ба қор

бурда мешуданд. Соли 1736 Бонки ассигнатй-векселии Норвегияву Дания (*Assignations-, Vexel- og Laanebanken*) ташкил шуд, ки Курантбонк низ ном бурда мешуд. Он зери назорати шоҳ буд ва ҳуқуқӣ баровардани пули қоғазиро дошт. Соли 1791 Спесиебонки Норвегияву Дания таъсис ёфт, ки дар Норвегия се шӯъбаи он вучуд дошт. 5 январи соли 1813 Риксбонк (*Rigsbanken*) таъсис ёфт, ки ҳуқуқи баровардани пули қоғазиро дошт ва 14 июни соли 1816 парлумони Норвегия санад дар бораи таъсис додани Бонки Норвегияро қабул кард. Бонк моҳи январи соли 1917 ба фаъолият шурӯъ кард.

Соли 1940 аз сабаби авҷ гирифтани Ҷанги Дуввуми Ҷаҳонӣ ва ҳуҷуми нерӯҳои фашистӣ ба Норвегия, Бонки Норвегия ба Лондон кӯчонида шуд. Захираи тилои Бонк ба Британияи Кабир, ИМА ва Канада бурда шуд. Шӯъбаҳои бонк зери назорати ҳукумати истилогар қарор гирифта буд, соли 1949 дубора эҳё шуд.

Исландия

Мувофиқи қонун 18 сентябри соли 1885 Бонки давлати миллии Исландия (*Landsbanki Íslands*) таъсис ёфт, ки ҳуқуқи ба муомилот баровардани пули қрони исландиро дошт. То ин дам аз қрони даниягӣ истифода мекарданд. Соли 1904 дуввумин бонки исландӣ – Бонки хусусии Исландия (*Íslandsbanki*) таъсис ёфт, ки зиёдтар ба муомилоти тилло сару қор дошт. Соли 1927 Бонки миллии Исландия ҳуқуқи мукаммали баровардани пулӣ қоғазиро пайдо кард. Дар мувофиқа бо санади парлумон аз моҳи апрели соли 1961 Бонки давлатии марказии Исландия таъсис ёфт.

Финландия

Бонки Финдландияро моҳи март соли 1811 император Александри 1 дар шаҳри Турку пойтахти Князи бузурги Финландия таъсис дод. Як сол баъд пойтахташ шаҳри Гелсингфорс эълон гардид. Шаҳр соли 1819 азнавсозӣ шуда, тамоми биноҳои маъмурии кишвар, аз ҷумла Бонки Финландия низ ба ин ҷо интиқол дода шуданд.

Дар давоми солҳои 1840 то 1890 Бонки Финландия марҳилаи хеле заруриро дар самти мубаддал гаштан ба бонки марказӣ аз сар гузаронид. Ҳамин тавр соли 1840 ислоҳоти бузург дар Бонки Финландия гузаронида шуд. Соли 1860 мувофиқи фармони император Александри 2 дар тамоми ҳудуди Князи бузурги Финландия асъори ягонаи миллий – маркаи финландӣ эълон карда шуд.

Ирландия

Бонки Ирландия (англ. *Bank of Ireland*, ирл. *Banc na hÉireann*) – Яке аз кўҳнатарин бонкҳои Ирландия башумор меравад. Бонк ба қатори чор бонки бароварандаи пули қоғазии Ирландияи Шимолӣ шомил аст.

Бонк соли 1783 таъсис ёфтааст. Соли 1783 бонк аллакай 7 шўъба дар шаҳрҳои Корк, Уотерфорд, Клонмел, Нюри, Белфаст, Дерри ва Уэстпорт дошт.

Лихтенштейн

Бонки миллии Лихтенштейн – бонки марказии князи Лихтенштейн буда, бинои маъмурияш дар шаҳри Вадутс ҷойгир аст. Бонк соли 1861 таъсис ёфтааст ва яке аз институтҳои кўҳнатарини молиявии Лихтенштейн мебошад. Дар натиҷаи бастанӣ шартномаи иттифоқ бо Швейсария франки швейсарӣ пули расмӣи давлатӣ қабул гардид. Сиёсати аъсор ва пешниҳодоти пулӣ ба зиммаи Бонки миллии Швейсария вогузор буд. Мизочи ғаёли бонк дороиашна камтар аз 48 млн франки швейсариро ташкил меод.

Сан-Марино

Бонки марказии Ҷумҳурии Сан-Марино соли 2005 ба мақсади муттаҳид намудани институтҳои қарзии Сан-Марино ва Инспексияи қарзӣ-пулӣ таъсис дода шуд. 70% саҳмияҳои бонк ба давлат тааллуқ дошта, боқимонда 30% ба бонки санмариноӣ тааллуқ дошт.

Ватикан

Бонки Ватикан бонки католикии калисои Рим ба ҳисоб меравад. Ин бонк, инчунин бо номи Донишкадаи қорҳои динӣ

(итал. *Instituto per le Opere di Religione*) низ маъмул аст. Бонк соли 1942 ҳангоми дар калисои католикӣ поп (рӯхонии сатҳи олій) будани Пии 12 таъсис дода шудааст. Мувофиқи низомнома ин бонк масъулияти харчу нигоҳдории молу мулки ба агнетии динӣ тааллуқдоштаро дошт.

Маълумот дар бораи ҳолати молиявӣ ва фаъолияти ин бонк махфӣ мебошад. Бонк ба шумори бонкҳои бузурги сармоягузории Италия ва ҷаҳон мансуб аст. Бонк чанд маротиба ба мушкilotҳои бузург дучор шудааст. Ҳангоми поп будани Иохан Павли 2 дар бонк ислоҳоти бузург гузаронида шуд.

Малта

Дар тӯли чанд даҳсолаи охир Малта аз беамнӣи молӣ ба шакли анъанавӣ ва роиҷи ҳалли масъалаҳо молӣ ба тариқи ҳуқуқӣ гузашт. Барномаи ислоҳот дар тамоми мақомоти қонунбарор, ки ба сектори молиявӣ тааллуқ доштанд, гузаронида шуд. Малта ба шумори 6 давлати аввалини ба Созмони ҳамкорӣ ва рушди иқтисоди шомил гашта ба шартҳояш розӣ шуд. Дар натиҷаи чунин розигӣ Малта аз гурӯҳи давлатҳои гурезгоҳи андознасурпорандагон берун баромад. Кишвар бо созмони ҳамкорӣ ва рушди иқтисодӣ, ЕС ва Иттиҳоди кишварҳои ҳамслаки Бритониё фаъолон ҳамкорӣ карда, дар ҳаллу фасли масъалаҳои мунтазами глобалӣ (муҳим)-и сиёсӣ ширкат мекунад. Молиёти Малта дар сиёсати иқтисодии кишвар фоидаи назаррас овард.

Идораи молиёти Малта дар худ масъулияти додани қарз ва хифзи хизматрасонии молиявиро дорад. Идора 130 коргар дошта, иборат аз мутахассисони танзимгар, ҳуқуқшиносҳо, муҳосибҳо ва шахсони ёрирасон, ки дар алоқа ва маъмурият кор мекунанд, иборат аст.

Бонки марказӣ нақши ҳаётан муҳимро дар сиёсати пулии кишвар бозида, вазифааш монанд кардани шакли идорӣ ба бонкҳои марказии аврупоӣ мебошад. Дар ин шумор ба муомилот баровардани пул, нигоҳ доштани захираи пулӣ ва таъмини молиявии ҳукумат ва бонкҳои тиҷоратӣ мебошад.

Фаъолияти бонкӣ дар Малта мувофиқи Қонун дар бораи фаъолияти бонкӣ, ки аз 15 ноябри соли 1994 амалӣ мешавад

(соли 2002 тағйрот ворид карда шудааст), роҳандозӣ мешавад. Ин қонун соли 1970 аз тарафи Иттиҳоди Аврупо ҳамчун муайянкунандаи низоми сиёсӣ ва назорати молиявӣ қабул шудааст.

Қонун дар бораи муассисаҳои молиявӣ соли 1994 интишор шуда, муассисаҳои молиявии ғайрибонкиро ба танзим медарорад.

Маъмурияти хизматрасонии молиявии Малта мувофиқи қонуни соли 2002 қабулшуда ба роҳ монда шудааст. Ин созмони мустақил буда, ҳар сол дар назди Парлумон аз фаъолияти худ ҳисобот медиҳад.

3.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Аврупои Марказию Шарқӣ

Аврупои Шарқӣ дорои ноҳияҳои калони таърихӣю географӣ буда, дар қаламрави он 20 давлат ҷойгир мебошанд. Иқтисодиёт ва низоми бонкӣ дар ин минтақа хело рушд ёфтааст.

Албания

Аввалин офиси (*Banka Kombetare Tregtare*). 29 ноябри соли 1923 дар шаҳри Дуррес, дар як бинои қадима кушода шудааст. Номи ҳозираашро баъди якҷояшавии Бонки тичоратии Албания ва Бонки миллии Албания моҳи январи соли 1993 гирифтааст.

Булғория

Бонки Булғория ё Бонки марказии Ҷумҳурии Булғория Бонки халқии Булғория маҳсуб меёбад. Он соли 1879 таъсис ёфтааст ва Бонки марказии Булғория мебошад. Вазифаи аввалиндараҷаи ин бонк – нигоҳ доштани суботи асъори миллий мебошад. Бонк инчунин ҳуқуқи мутлақӣ барориши пули қоғазӣ ва тангаи Булғориро дорад. Бонк кори секторҳои бонкӣ ва суботи низоми бонкиро назорат ва ба роҳ мемонад. Бонк иҷозатномаи бонкӣ дода, тафтишот гузаронида, маълумот дар бораи бонкҳои тичоратиро ҷамъоварӣ мекунад. Муассисаҳои молиявии ғайрибонки низ аз ҳамин бонк иҷозатномаи фаъолият мегиранд. Бонк Ҳазинаи қоғазҳои қиматбаҳои давлатиро идора карда, кори онро низ

назорат мекунад. Низоми баъдичангии бонкҳои Булғория ба низоми бонкҳои ИҚШС монанд буд. То бозсозӣ дар кишвар ду бонки булғорӣ вучуд дошт. Дар охири солҳои 80-ум ҳангоми “бозсозӣ” сохтани бонкҳои шахсии Булғория шурӯъ шуд. Аз аввалини ин бонкҳо “Аввалин бонки шахсӣ” ба ҳисоб меравад. Дар чанд сол як қатор бонкҳои хурду бузург дар Булғория пайдо шуданд. Дар ҳоли ҳозир дар Булғория зиёда аз 30 бонк мавҷуд аст, ки 70,3%-и фаъолияти низоми бонкиро институтҳои молиявии хориҷӣ дар даст доранд, ки дар ҳисоби ҳукумат 17,3% мебошад.

Босния ва Герсеговина

Бонки марказии кишвари Босния ва Ҳерсеговина – (босн. ва хорв. *Centralna banka Bosne i Hercegovine, CBBiH*, серб. *Сентрална банка Босне и Херсеговине, СББиХ*). 20 июни соли 1997 бо қарори парлумони кишвар қабул шуда, моҳи августи ҳамон сол ба фаъолият шурӯъ кард.

Венгрия

Дар давраи инқилоби солҳои 1948–49 вазифаи бонки марказиро ҳукумати инқилобӣ дар Бонки тичоратии Венгрия дар Пешт ба ўҳда дошт. Баъди ҷудошавии Асвтро-Венгрия нақши бонки эмиссиониро барои ҳудуди пештар дар ҳайаташ қарордоштаро Бонки Австро-Венгрия, ки ҳукуматҳои ҳам Австрия ва ҳам Венгрия идора мекарданд, ба ўҳда дошт. Соли 1919 низоми нави пулию-қарзии миллӣ сар шуд. 11 июли соли 1921 ҳамчун бонки марказии миллӣ Бонки шоҳии давлатии Венгрия таъсис дода шуд, ки аз моҳи августи ҳамон сол ба фаъолият шурӯъ кард. 24 июни соли 1924 Бонки милии Венгрия таъсис дода шуд.

Латвия

Бонки Латвия 7 сентябри соли 1922 ҳамчун бонки марказии кишвар таъсис дода шуд. Баъди пайваст шудани Латвия ба ИҚШС, 10 октябри соли 1940 фаъолияти бонк қатъ карда шуд; вазифаи он ба зиммаи конторияи ҷумҳуриявии Латвиягии Госбонки ИҚШС супорида шуд. Ҳангоми истилои фашистӣ Бонки Латвия корҳои худро аз нав барқарор карда, вале ба

эмиссияи асъори миллӣ сару кор надошт. 2 марти соли 1990 Шӯрои Олии ҶШС Латвия қонун “Дар бораи бонкҳо”-ро қабул кард, ки дар мувофиқа ба он бонки ҷумҳуриявии маркази низ таъсис дода шуд.

Мақдуния

Бонки миллии Ҷумҳурии Мақдуния (*National Bank of the Republic of Macedonia, Народная банка на Републики Македонија*) 19 октябри соли 1946 таъсис ёфтааст. Аввалин президенти ин бонк Тодор Миrowsкий буд. Дар конститутсияи соли 1991 қабулшуда дар Мақдуния бонк муассисаи мустақил эълон шуда, масъулияти нигоҳ доштани суботи асъори миллӣ, гузаронидани сиёсати пулию-қарзӣ ва пардохти бозори умумӣ дар кишвар ва берун аз онро ба уҳда дошт.

26 апрели соли 1992 Маҷлиси халқии Мақдуния қонун дар бораи Бонки миллии Мақдунияро қабул намуд, ки аввалин санади қонунии батанзимдароварандаи кори Бонки Марказиро баъд аз истиклолияти Мақдуния ба ҳисоб мерафт. Гардиши бузург дар рушди бонкдорӣ дар давраи истиклолияти Мақдуния ин баъд аз қабули қонун дар бораи Бонки Марказӣ дар моҳи январи соли 2002 мебошад. Имрӯз бонк аз бонуфузтарин бонкҳои кишвар буда, муҳимтарин масъалаҳои сиёсати пулии кишвари Мақдунияро ба уҳда дорад. Бонк узви Бонки рушди ҳисобҳои байналмилӣ мебошад.

Лаҳистон

Бонки миллии Лаҳистон фаъолияти худро аз соли 1945 ба роҳ мондааст. Дар аввал ҳамчун бонки давлатӣ зери идораи вазири молияи кишвар фаъолият дошт. То охири солҳои 1980-ум бонк дар соҳаи бонкдорӣ ҳамчун монополист (капиталисти калон) маҳсуб мешуд. Баъди ҷудошавии низоми капиталистӣ аз бонк ба бонки алоҳидаи минтақавӣ гардид, вале Бонки миллии Лаҳистон танҳо масъалаҳои сиёсати пулию қарзиро ҳал мекард.

Руминия

Аввалин пули қоғазии руминиягӣ соли 1853 аз тарафи Кумитаи инқилобии миллӣ омода шудааст. Дар муомилот онҳо

истифода намешуданд. 23 апрели соли 1880 Бонки миллии Руминия таъсис ёфт. Аз 3/1 ҳиссаи сармояи бонк ба ҳукумат тааллуқ дошт. Аввалин директори Бонки миллии Руминия Евгений Карада буд, ки 30 сол ин вазифаро ба зимма дошт.

15 ноябри соли 1916 Бонки миллии ба шаҳри Яш кӯчонида шуд, ки зери Ҳимояти сипоҳи русҳо қарор дошт. Соли 1917 қувваҳои истилогари олмонӣ ва австро-венгерӣ дар ҳудуди Руминия пули қоғазии Бонки генералии Руминияро ба муомилот бароварданд.

31 декабри соли 1920 Бонки миллии Руминия ҳуқуқи инҳисории барориши пули қоғазиро пайдо кард.

Косово

Бонки Косово (алб. *Banka Qëndrore e Republikës së Kosovës*) моҳи июни соли 2008, ҳангоми эълони истиқлолияти Ҷумҳурии Косово аз Сербия, мувофиқи қонун дар бораи бонки марказӣ, таъсис дода шуд. То ин дам дар ҳудуди Косово ва Метоҳия идораи марказии бонкии Косово фаъолият дошт. Асҳори расмӣ дар бонк евро мебошад, вале Косово худ расман узви Минтақаи Евро маҳсуб намешавад. Бинои маъмурии бонк дар пойтахти Косово шаҳри Приштин ҷойгир аст.

Словакия

Бонки марказии Словакия (словакӣ *Národná Banka Slovenská (NBS)*), ки узви низоми аврупои бонкҳои марказӣ мебошад. Бонки миллии Словакия институти мустақили молиявии кишвар буда, вазифаи асосиаш нигоҳ доштани суботи молиявӣ дар кишвар мебошад. Бонк намояндаи давлати Словакия дар институтҳои молиявии байнамилалӣ ва намояндаи додугирифтҳои байналмилалӣ дар бозори пул мебошад. Бонки миллии Словакия дорои 9 филиали минтақавӣ мебошад. Бонк 1 январи соли 1993 таъсис ёфта, аз 1 январи соли 2009 узви минтақаи евро мебошад.

Словения

Бонки Словения (словен. *Banka Slovenije*) – Бонки марказии Ҷумҳурии Словения. 25 июни соли 1991 дар шаҳри Люблян

таъсис ёфтааст. Бонки Слования низоми бонкии кишварро роҳбарӣ мекунад. Бонк ташкилоти ғайридавлатии мустақил буда, ӯҳдадор аст, ки аз ғаёлияти худ дар Парлумони Словения ҳисобот супорад. Соли 2007 ҳангоме, ки евро асъории расми Словения қабул шуд, ба узвияти Минтақаи евро дохил шуд.

Хорватия

Таърих: Бонки миллии Хорватия 25 июни соли 1991 ҳангоми эълон шудани истиқлолияти Хорватия таъсис ёфтааст. Ҳамон сол дар Хорватия асъори миллии динор ҷорӣ гардид. Моҳи октябри соли 1993 ба ҷои динор асъори кунар ба муомилот баровардашуд. Соли 1993 қонун “Дар бораи Бонки миллии Хорватия” қабул гардид ва соли 1995 ба он тағйирот ворид карда шуд. Соли 2008 қонуни нав “Дар бораи Бонки миллии Хорватия” қабул гардид, ки то имрӯз санади асосии батанзимдароварандаи бонкҳои марказӣ мебошад.

Бонки миллии Хорватия сиёсати иқтисодии кишварро дар даст дорад.

Самтҳои асосии ғаёлияти Бонки миллии Хорватия:

- ☐ Амалӣ кардани сиёсати асъорӣ ва пулию қарзии Хорватия;
- ☐ Барориши пули қоғазӣ ва танга;
- ☐ Додан ва бекор кардани иҷозатнома дар якҷоягӣ бо қонуни амалкунанда, ки ғаёлияти муассисаҳои бонкӣ, иттиҳодияҳои қарзиро ба танзим медарорад.

Роҳбарияти бонк: ғаёлияти бонкро Шӯрои Бонки миллии Хорватия идора мекунад, ки дар ҳайаташ: роҳбари бонк, ноиб ва 8 узв дорад.

Черногория

Бонки марказии давлати Черногория (черногор. *Centralna Banka Crne Gore*). Соли 1905 дар шаҳри Сетин дар шакли ҷамъияти саҳомӣ, Бонки Черногория (аввалин бонки марказӣ дар кишвар) таъсис дода шуд. Аз соли 1912 ба барориши пули миллии шурӯъ намуд. Соли 1916 Бонки Черногория аз ғаёлият монд. Соли 1918 ҳангоми дохилшавии Черногория ба

Шоҳигарии словенҳо, сербҳо ва хорватҳо ҳудуди Черногория ба минтақаи ғаёлияти Бонки имтиёзнокӣ халқии Шоҳигарии Серб дохил мешуд. Ин бонк соли 1920 ба Бонки халқии Шоҳигарии сербҳо, словенҳо ва хорватҳо мубаддал гашт.

Соли 1942 ҳудуди истилошудаи Черногория ба минтақаи ғаёлияти Бонки Италия мубаддал гашт. Соли 1946 дар шаҳри Титроград филиали Бонки мардумии Ҷумҳурии федеративии мардумии Югославия ташкил шуд. Соли 1972 он ба Бонки халқии Черногория – филиали Бонки мардумии Югославия мубаддал гашт. Моҳи ноябри соли 2000 қонун дар бораи Бонки марказӣ қабул шуда, бонк 15-уми марти соли 2011 ба ғаёлият шурӯъ кард.

Чехия

Бонки миллии Чехия (чех. *Česká národní banka*) – 1 январи соли 1993 дар як вақт бо барориши асъорӣ крони чехӣ дар натиҷаи барҳам хӯрдани Чехословакия таъсис ёфт. Давомдиҳанда ва вориси Бонки давлатӣ Чехословакия мебошад.

Самтҳои асосии ғаёлияти бонк:

- ☐ Барқарор намудани маблағҳои фоизӣ ва дисконтӣ мувофиқи амалиётҳои худ.
- ☐ Коркарди сиёсати амалиётҳои худ дар бозори овоз ва қарзӣ Разработка.

Барқарор кардани талаботҳои эҳтиётӣ дар институтҳои қарзӣ.

Руссия

Бонки қарзии ашрофон – аввалин бонк дар Руссия мебошад, ки бо фармони малика Илизавета Петровна бо мақсади пешниҳод намудани қарзҳо ба табақаи ашрофон таъсис дода шуд. Соли 1786 ба Бонки давлатии қарзӣ табдил дода шуд. Дар аввал бонк бо маблағи то 10 ҳазор рубл қарз пешниҳод мекард. Дар аввал сармояш аз 750 ҳазор рубл иборат буд. Ин маблағ дар даврони ҳукмронии Екатеринаи 2 ба 6 миллион рубл расид.

Соли 1769 сармояи Бонки заъмии ашрофон аз тарафи Бонки ассигнатсионӣ ба маблағи 300 ҳазор рубл сармоягузорӣ шуд. Дар

оянда низ Бонки ассигнатсионӣ сармоягузорино давом дод. Аз соли 1770 бонк қабули амонатҳоро бо 5%-и солони ба роҳ монд.

Бонки заёмии ашрофон соли 1786 бекор карда шуда, сармояи он ба Бонки заёмии давлатӣ гузаронида шуд.

Украина

Бонки марказии Украина –.(укр. *Національний банк України*). Дар шаҳри Киев, кӯчаи Институтская, 9 ҷойгир аст.

Бонки миллии Украина дар асоси Бонки ҷумҳуриявии украинии Бонки давлатии ИЧШС 20 марти соли 1991 якҷоя бо қабули қонун “Дар бораи бонк ва фаъолияти бонкӣ” таъсис ёфтааст. Дар ибтидои солҳои 90-ум Украина ба бекурбшавии бузург (инфлятсия; то 10 200%) рӯ ба рӯ шуд ва маҷбур шуд, ки солҳои 1994–1996 ислоҳоти пулиро ҷорӣ кунад. Ин кор ба сиёсати пулии Украина судманд буд. Дар ҳамин вақт қурби асъори қадимаашон – гринвайм украинӣ барқарор карда шуд.

Белоруссия

Аввалин бонк дар ҳудуди ҳозираи Беларуссия – бонки шаҳрии ҷамъиятӣ буд. 8 январи соли 1870 бо фармони сенати империяи Руссия дар шаҳри Гомел таъсис дода шуд. Аввалин сармояи устави бонк 20000 рубл буд, ки то кунун чеки он дар осорхонаи бонк нигоҳ дошта мешавад. Тадричан низоми бонкдорӣ дар минтақаи Шимолу Ғарбӣ ба зудӣ вусъат меёфт. Шӯъбаи Бонки давлатии империяи Руссия соли 1881 дар шаҳри Минск, соли 1883 дар шаҳрҳои Витебск ва Могилёв ва соли 1884 дар шаҳри Гродно кушода шуданд. Доираи хизматрасониҳои онҳо низ то рафт васеъ мегардид. Акнун онҳо ба корхонаҳои саноатӣ ва тичорӣ пул қарз меоданд, билетҳои қарзиро иваз мекарданд, тариқи ломбард, яъне гарав ба мардум пул қарз меоданд. Дар охири асри XIX шӯъбаи минский бонк яке аз калонтарин бонкҳо дар минтақа гардид ва ба қатори панҷгонаи беҳтарини империяи Руссия шомил гашт. Ташкилотҳои бонкӣ зиёдтар ба конторҳои дар Маскав ва Одесса буда додугирифт доштанд.

Молдова

Аввалин Бонки марказии Молдова – (рум. *Banca Națională a Moldovei*) соли 1991 таъсис ёфтааст.

Мавзӯи 4. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиё

- 4.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Шарқӣ
- 4.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷануби Шарқӣ
- 4.3. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷанубӣ
- 4.4. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷануби Ғарбӣ
- 4.5. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Миёна

4.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Шарқӣ

Дар қаламрави Осиёи шарқӣ 5 мамлакат ҷойгир мебошад, масоҳати умумии онҳо $25,5\text{км}^2$ –ро ташкил медиҳад, дар ин минтақа низоми иқтисодиёт хело бо суръат инкишоф ёфта истодааст.

Чин

Пиянои таърихӣ маркази савдо ва тиҷорат ба ҳисоб мерафт. Соли 1824 дар ин ҷо аввалин бонки Чин – Жи Шен Чан (*Rishengchang*) кушода шуд, ки бинояш то имрӯз побарҷост. Кушодашавии бонки мазкур ибтидои ташаккул ва рушди тиҷоратӣ бонкии Чин ба ҳисоб меравад. Тадриҷан филиалҳои бонки мазкур дар вилоятҳои Тсянсу, Шандун, Хэнан ва Ляони пайдо шуданд. Дар нимаи дуввуми асри XIX ва аввали асри XX бонки мазкур дар вилояти Пиано зиёда аз 20 филиали худро кушода буд.

Ҷумҳурии Халқии Демократии Корея

Бонки марказии ҚХДК – (кор.

조선민주주의인민공화국중앙은행).

Моҳи октябри соли 1946 Бонки марказии Кореяи Шимоли таъсис дода шуд. Дар моҳи феввали соли 1959 бонк номи худро ба Бонки марказии Ҷумҳурии Халқии Демократии Корея иваз кард.

Муғулистон

Баъди инқилоби миллии соли 1911 Ҳукумати Муғулистони Худмухтор якчанд маротиба кӯшиши таъсис додани бонки

хусусии миллиро кард, вале аз ҳисоби набудани воситаҳо ва нарасидани мутахассисони сатҳи олӣ ин кор ба мавқуф гузошта шуд.

Соли 1914 баъди се соли инқилоби милли дар пойтахт шаҳри Ургу бо роҳбарии вазири молия Г. Чакдаржава Бонки миллии Муғулистон кушода шуд, ки аз ҷониби Бонки тичории русии Руссия сармоягузорӣ мешуд. Мувофиқи низомномаи бонк, он ҳуқуқи баровардани билетҳои бонки Муғулистонро бо арзиши 1 миллион рубл, ки бе мамоният ба пули филиззӣ – тангаи нуқра иваз мешуд, дошт. Пули қоғазии муғулӣ аз 1, 5, 10, 25 ва 100 рубл иборат буд, ки дар Экспедитсияи омодаسازی пули давлатӣ дар Петроград бароварда мешуд. Навиштаҷоти пулҳо бо забони русӣ ва муғулӣ ба роҳ монда шуда буд. Аксҳояшонро вазири молияи Руссия пешниҳод карда буд, ба доллари муғулӣ – 1921.

Соли 1921 Ургуро генерали артиши сафед Унген-Штернберг ишғол кард. Мувофиқи фармони ӯ аз моҳи апрели соли 1921 доллари муғулӣ ба муомилот бароварда шуд, ки иборат аз 10, 25, 50 ва 100 долларӣ буд. Дар ин нақдинаҳо аксҳои ғусфанд, бука, асп ва уштур ҷойгир карда шуда буданд.

Солҳои 80-ум – Азнавсозӣ, баъди барҳам хӯрдани ИҶШС ва Хадамоти амнияти иқтисодӣ ва инчунин аз байн рафтани муносибатҳои иқтисодӣ-савдоии собиқ кишварҳои шӯроӣ бо Муғулистон, дар иқтисодиёт ва пули Муғулистон мушкилотҳои зиёд пеш омад.

Соли 1991 бо қабул шудани Қонун дар бораи бонк ва Муғулбонк бонки марказии Муғулистон ба номи пештарааш фаъолиятро шурӯъ кард.

Ҷумҳурии Корея

12 июли соли 1950 дар шаҳри Сеул мувофиқи “Санад дар бораи Бонки Корея” (*Bank of Korea Act*) бонки Корея таъсис дода шуд. Дар марҳилаи аввал сармояи бонк дар ҳаҷми 1,5 млрд. вон (асъори Корея)-ро ташкил медод.

Чопон

Бонки марказии Чопон – (日本銀行, *Нихон гинко*). Соли 1873 мувофиқи Қонун дар бораи бонкҳои миллӣ, ки тақрибан аз қонуни соли 1863 дар Амрико қабулшуда буд, қучонида шуда дар Чопон Бонки миллӣ таъсис додашуд. Соли 1876 бонк ҳуқуқи баровардани пули қоғазиро пайдо кард. Дар ин давра шумораи бонкҳо дар Чопон ба тадриҷ зиёд шуд. Соли 1870 зиёда аз 151 бонк фаъолият дошт.

Афзоиши зиёди бонкҳо ва эмиссияи назоратнашаванда ба беқурбшавӣ (инфлятсия)-и пул оварда расонд. Барои ба шикасти иқтисодӣ роҳ надодани давлат, соли 1812 Бонки Чопонро таъсис дода шуд. Бонк барои 30 сол сохта шуда буд ва вазифаи аввалиндараҷааш наҷот додани пул аз беқурбшавӣ буд.

Соли 1885 бонк ба баровардани пул шурӯъ кард, ки бо нукра низ иваз карда мешуд. Мувофиқи қонуни соли 1889 қабулшуда, қоидаҳои эмиссияи пул барқарор карда шуданд. Минбаъд пулҳои баровардашаванда бояд аз 100% нукра иборат мебуданд.

Соли 1897 Чопон ба низоми монометализми тиллоӣ (низоми пулӣ, ки асҳори баровардашаванда бояд аз як намуни филиз сохта шавад), гузашт. Пулҳоро танҳо Бонки Чопон мебаровард ва мувофиқи талаботи истифодабарандагон ба тилло иваз мекард. Иени бонк акнун воситаи қонунии пардохт дар тамоми қаламрави давлат ба ҳисоб мерафт.

Тадриҷан бонк барои 30 сол сохта шудабуд, ки ба мӯҳлати 30 соли дигар зиёд карда шуд. Соли 1942 қонуне қабул шуд, ки мувофиқи он Бонки Чопон зери идораи давлат даромад. Вазири молияи Чопон ҳуқуқ дошт, ки санадҳои зерқонуни бонкро шахсан иваз кунад. Соли 1979 Қонун дар бораи бонк ба шакли мудернӣ даромад, ки мувофиқи он бонки марказӣ мақоми доимомалқунандаро гирифт. Соли 1998 қонуни нав дар бораи бонк қабул шуд, ки мувофиқи он бонки марказӣ акнун тобеи вазорати молия набошад.

4.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ

Дар қаламрави Осиёи Чануби Шарқӣ 11 мамлакат ҷойгир аст маҳсоати он 4 дарсади сатҳи курраи заминро ташкил менамояд.

Бруней

Муассисаи давлатии Бруней (малай *Autoriti Monetari Brunei Darussalam*, англ. *Monetary Authority of Brunei Darussalam*), ки вазифаи бонки марказиро иҷро мекунад. Солҳо 1953–1967 Бруней ба минтақаи ғаёлияти шӯроӣ намоёндагӣ оид ба муомилоти пулӣ дар Малай ва Брунеи Бритониё дохил мешуд. Соли 1967 шӯроӣ асъори Бруней (*Brunei Currency Board*), ки ҳукуқи баровардани пули қоғазӣ ва тангаро дошт, таъсис ёфт. 1 феввали соли 2004 шӯроӣ асъори Бруней ба шӯроӣ асъорӣ ва пулию-қарзии Бруней ивази ном кард. Соли 2010 Бозрасии муомилоти пулии Бруней таъсис шуд.

Ветнам

Бонки сохтмони Ветнамро ҳукумати сотсиалистӣ 26 апрели соли 1957 бо мақсади барқарор намудани иқтисодӣ Ветнам дар раванди сотсиаликунонӣ таъсис дод. Вазифаи аввалиндарачаи бонк маблағгузорӣ барои сохтмони объектҳои муҳими ҳукумати Ветнам дар соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ (водопроводҳо, конҳо, корхонаҳо, роҳҳои оҳан, пойгоҳҳои барқӣ ва ғайра) буд. Дар нимаи аввали солҳои 60-уми асри XX сармояи бонк барои сохт ва инкишофи минтақаҳои саноатӣ равона шуда буд. Инчунин, дар алоҳидагӣ бонк барои сохтани мавзолеи Хо Ши Мин, инфросхтори телевизиони Ветнам ва ғ. маблағ ҷудо мекард.

Соли 1981 бонк номи нави – Бонки инвеститсонӣ ва сохтмони Ветнамро гирифт.

Индонезия

Бонки марказии Индонезия – (индонезӣ *Bank Indonesia*). Соли 1746 дар ҷазираи Ява Ҷамъияти Ост-Инд компани нидерландӣ филиали бонки худро кушод, ки аз аввалин бонкҳо дар Индонезия ба ҳисоб меравад.

24 январи соли 1828 Бонки Ява таъсис ёфт ва ҳуқуқӣ 10 сол баровардани пулро пайдо кард. Тадричан ин муҳлат чанд маротибаи дигар зиёд карда шуд.

Пеш аз истилои Индонезия аз тарафи аскарони чопонӣ захираи тиллои Бонки Ява ба Австралия ва Африқои Ҷанубӣ кӯчонида шуд. Ҳангоми истило шудани Ява аз ҷониби чопониҳо дар ҳама ҷазира низомии назорати бонкҳо аз ҷониби чопониҳо амалӣ шуд. Соли 1942 тамоми амалиётҳои бонкӣ қатъ гардида, фаъолияти бонкҳои ҳоландӣ, бритонӣ ва чинӣ боз дошта шуд. Ба ҷои онҳо филиали бонки Иокогама, Бонки Тайван ва бонки Митуси ба фаъолият шурӯъ карданд.

Таҷдиди фаъолияти Бонки Ява баъди истилои Чопон танҳо дар ноҳияҳои ишғолкардаи аскарони ҳоландӣ мумкин буд.

Дар мувофиқ ба Конференсияи сулҳи Гаага соли 1949 Бонки Ява мақоми бонки эмисионии Иёлоти Муттаҳидаи Индонезияро гирифт. Баъди бекор шудани Иёлоти Муттаҳида ва ташкил шудани Ҷумҳурии унитарии Индонезия бонк фаъолияти худро идома дод. 1 июни соли 1953 Бонки Ява миллии шуда, номи худро ба Бонки Индонезия иваз кард. Соли 1965 бонк номи Бонки давлатии Индонезияро гирифт. Аз соли 1969 бонк аз сари нав номи Бонки Индонезияро касб кард.

Камбоча

Бонки миллии Камбоча 23 декабри соли 1954 таъсис ёфт. Дар замони низомии Пол Пота (ҳодими сиёсӣ ва давлатии Камбоча) 17 апрели соли 1975 муомилоти пулӣ ва низомии бонкӣ бекор карда шуд. 10 октябри соли 1979 қарори Шӯрои инқилобӣ-ҳалқӣ дар бораи барқарор намудани бонк бароварда шуд. 1 апрели соли 1980 барориши пули қоғазӣ ва танга аз тарафи Бонки миллии халқии Камбоча ба муомилот бароварда шуд. 30 январи соли 1992 бонк ба Бонки миллии Камбоча ивази ном кард.

Ҷумҳурии Халқии Демократии Лаос

Бонки марказии Лаос – (лаос. ທະນາຄານສະຫຼັກ ສປປ ລາວ). Соли 1878 Лаоси Фаронса қонун дар бораи доштани асъори миллии ягонаро (пиастраи ҳиндухитой) ба ҳукми қонун баровард.

Амалан пиастра аз соли 1896 ба муомилот баромадааст. Пули пиастраро Бонки Ҳиндухитойи фаронсавӣ мебаровард.

Баъди эълони истиқлолияти Лаос соли 1945 вазорати иқтисод ва молияи Лаос солҳои 1945–1946 пулҳои кип ва атаро мебаровард, вале баъди барқарор шудани протекторати фаронсавӣ (давлат ва ҳудуде, ки тахти васоати дигар давлати истисморкунанда қарор дорад) барориши ин пулҳо қатъ гардид. Моҳи декабри соли 1951 фармони шох дар мавриди иштироки Лаос дар Институти эмисионии Ҳиндухитой тарафдорӣ шуд. Соли 1954 Бонки давлатии миллиро таъсис дод. 6 майи соли 1955 бонк барориши асъори миллии ягонаи худ – кипро ба роҳ монд, ки 1 кип баробар ба 1 пиастраи ҳиндухитой буд.

Дар Лаос ду бонки бузург мавҷуд буд, яке Бонки миллии Лаос ва Бонки Ҳиндухитой. Соли 1981 Бонки миллии номи худро ба Бонки давлатии Лаос иваз кард. Моҳи июни соли 1990 Бонки давлатӣ ба Бонки Ҷумҳурии Халқӣ-Демократии Лаос мубаддал шуд.

Малайзия

Соли 1938 Идораи муомилоти пулии Малай таъсис ёфт. Нишони пулии Идора барои муомилот дар шаҳрҳои Ҷохар, Келантан, Перлисе, Тренган, Негри-Сембилан, Паханг, Перак, Селангор, Пинанге, Малакк, Сингапур, Борнеои Шимолӣ, Сарвак ва Бруней бароварда мешуд. Соли 1953 Идора номи худро ба Идораи муомилоти пулии Малай ва Борнеои Бритониё иваз кард.

26 январӣ соли 1959 Бонки давлатии Негараи Малайзия таъсис ёфт. Соли 1963 Бонки Негара ба Малайзия вази ном кард шуд.

Мянма

Бонки марказии Ҷумҳурии Шӯрои Мянма. Соли 1886 баъди дохил шудани Бирма ба ҳайати Ҳиндустони Бритониё асъори ягона рупияи ҳиндӣ ба шумор мерафт. Пулҳоро ба муомилот ҳукумати Ҳиндустони Бритониё мебаровард – Бонки захиравии Ҳиндустон. Аз соли 1937 пули Бирмаро бо муҳри “Пули қонунӣ танҳо барои Бирма” бароварда мешуд. Дар Лондон Идораи

муомилоти пулии Бирма таъсис ёфт, ки вазифаи эмисиониро дар ҳудуди Бирма иҷро мекард.

Дар давраи истилои чопониҳо дар ҳудуди Бирма нишони Чопон дар рупия бароварда мешуд. Давлати дастнишондаи Бирма низ пулҳои худро мебаровард.

Соли 1945 муваққатан вазифаи эмисиониро маъмурияти ҳарбии бритони, бо муҳри “Маъмурияти ҳарбӣ дар Бирма– пули қонунӣ дар Бирма” ба уҳда дошт. Баъдан қори худро Идораи муомилоти пулии Бирма дубора оғоз кард баъди эълони истиқлолияти Бирма Идора чун пештара қори худро идома дод. Соли 1948 он пули худро ба номи давлати Бирма ба муомилот баровард. 30 сентябри соли 1972 бонк номи худро ба Бонки Шӯрои Бирма иваз кард. Соли 1990 қонун дар бораи Бонки марказии Мянма қабул шуд.

Сингапур

Бонки марказӣ ва идораи давлатии нозироти молиявии Сингапур – (англ. *Monetary Authority of Singapore*, чинӣ 新加坡金融管理局, малай *Penguasa Kewangan Singapura*). То соли 1970 вазифаи пулӣ-қарзии миёни якҷанд мақомотҳои давлатӣ ҷудо шуда буд. Соли 1970 Парлумони Сингапур қонун дар бораи Санади пулӣ-қарзии Сингапурро қабул кард (англ. *Monetary Authority of Singapore act*).

Апрели соли 1977 Ҳукумати Сингапур ба Нозироти пулӣ-қарзӣ фаъолияти суғуртавии мамлакатро воғузор кард. Масъулияти идораи бозори қоғазӣ қиматнокро Нозирот соли 1984 мувофиқи Қонун дар бораи бозори қоғазӣ қиматнок (англ. *Securities Industry Act*) соҳиб гашт. 1 октябри соли 2002, баъди якҷоя шудани Нозироти пулию-қарзӣ бо шӯрои намоёндагӣ оид ба мумилоти пулӣ (англ. *Board of Commissioners of Currency*) ба зиммаи Нозирот баровардани доллари Сингапур гузошта шуд.

Таиланд

Бонки марказии Таиланд – (тайландӣ ธนาคารแห่งประเทศไทย). Соли 1851 ба баровардани пули ҳазинавӣ шурӯъ кард. Дар охири асри XIX бонкҳои хусусии филлиали банкоқӣ: Бонки Ҳиндухитой, Австралия ва Хитой,

Кооператсияи бонкии Гонконг ва Шанхай. Соли 1939 ҳамчун департаменти вазорати молия Бюрои бонкии миллии Тайланд таъсис ёфт, ки аз 24 июни соли 1940 ба фаъолият шурӯъ кард. 28 апрели соли 1942 дар назди Бюро Бонки давлатии Сиам таъсис ёфт. Бонк аз 10 декабри соли 1942 ба амалиёт шурӯъ кард. Соли 1949 бонк номашро ба Бонки Тайланд иваз кард.

Тимори Шарқӣ (Central Bank of East Timor)

Бонки Марказии Тимори Шарқӣ (*Central Bank of East Timor*) 30 ноябри соли 2001 мувофиқи низомномаи 2001/30 (*regulamento 2001/30*) таъсис ёфт ва давоми бевоситаи Департаменти Марказии Пардохт (*Departamento Central de Pagamentos – DCP*) махсуб меёбад ва он аз ҷониби Шӯрои Миллии Муттаҳида барои Тимори Шарқӣ (*Administração Transitória das Nações Unidas para Timor-Leste – ATNUTL*) таъсис ёфт. Ин шӯро аз октябри соли 1999 то моҳи майи соли 2002 давлатро идора мекард.

Шӯрои Маъмурии Бонк (*Conselho de Administração*) аз ҳафт узв ва президенти Шӯро иборат аст.

Бонки Марказии Тимори Шарқӣ фаъолона муносибати худро ба бонкиҳои марказии кишварҳои ҳамсоя ва Ҷамъияти давлатҳои португализабон (*Comunidade de Países de Língua Portuguesa – CPLP*) ба роҳ мондааст, ки Тимори Шарқӣ солҳои наздик ба он шомил гашт.

Бонк дар ҳайати худ чор идора (департамент) дорад: Идораи назорати низоми молиявӣ (*Departamento da Supervisão do Sistema Financeiro*), Идораи пардохт (*Departamento de Pagamentos*), маъмурият (*Departamento de Administração*) ва Идораи фонди нафт (*Departamento do Fundo Petrolífero*), се шӯъбаи мустақил: Муҳосибот (*Contabilidade*), Иқтисод ва баҳисобгирӣ (*Economia e Estatísticas*) ва Технологияи информатсионӣ (*Tecnologias de Informação*) ва кумитаҳои фаръӣ: Ҳуқуқӣ (*Gabinete Jurídico*), ва Кумитаи шунавандагони дохилӣ (*Gabinete de Auditoria Interna*).

Филиппин

Аввалин бонкро дар ҳудуди Филиппин испониҳо таъсис додаанд – Бонки испонии Филиппин Изабеллаи II, инчунин аз аввалин бароварандагони пули Филиппин (аз соли 1852) мебошад. Соли 1877 ба барориши билетҳои хазинавӣ (казначейство) шурӯъ кард. Соли 1898, ҳангоми инқилобӣ Филиппин шӯришгарон пули қоғазии худро ба муомилот бароварданд. Соли 1903 Конгресси ИМА қонун дар бораи низоми пули Филиппинро қабул кард. Ҳуқуқи барориши пулро хазинаи Филиппин пайдо кард. Аз соли 1916 пулҳои Бонки миллии Филиппин ба муомилот баромаданд.

Дар давраи Ҷанги Дуввуми Ҷаҳонӣ маркази ягонаи эмиссионӣ расман вучуд надошт. Истлоагронӣ чопонӣ пули худро дар ин ҷо ба муомилот бароварданд. Дар ноҳияҳои ишғолкардаи партизанҳо “песои партизанӣ” ба муомилот баромад. 15 июни соли 1948 Бонки марказии Филиппин таъсис ёфт ва аз 3 январи соли 1949 ба фаъолият шурӯъ кард. Сармояи бонк ба ҳукумати Филиппин тааллуқ дошт. 3 июли соли 1993 бонки нави марказӣ таъсис ёфт.

4.3. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷанубӣ

Дар қаламрави Осиёи Ҷанубӣ шарқӣ 11 мамлакат ҷойгир аст, масъаоти он 4 дар садаи сатҳи қурраи заминро ташкил менамояд. Иқтисодиёти ин минтақа паст буда қариб 1 млн. нафар аҳоли аз ғуснагӣ танқиси мекашанд.

Бангладеш

Бонки марказии Бангладеш – (бангоӣ **বাংলাদেশ ব্যাংক**, англ. *Bangladesh Bank*). Моҳи июли соли 1948 дар Покистони Шарқӣ шӯъбаи Бонки давлатии Покистон ташкил карда шуд. 16 декабри соли 1971 Бонки Бангладеш таъсис ёфт.

Бутан

Аввалин бонки тичоратии Шоҳигарии Бутан – (англ. *Bank of Bhutan*, BoB). Аввалин бонки Бутан иҷозатномаи шоҳиро дар моҳи майи соли 1968 гирифт. Бинои марказии бонк дар пойтахти мамлакат шаҳри Тхимпху қарор дорад. То таъсис

ёфтани Идораи асъори Шоҳигарии Бутан Бонк вазифаи бонки марказиро иҷро мекард. Баъди сохта шудани Идораи асъори Шоҳигарии Бутан бонк масъулияти хизматрасонии пардохт ва муомилоти пули нақдро ба уҳда дошт. соли 2017 Бонк аз калонтарин бонки тичоратии Шоҳигарӣ шинохта шуд. Он аз 47 шӯъба иборат аст. Имрӯз дар ҳайати Шоҳигарии Бутан 5 бонк фаъолият доранд.

Ҳиндустон

Бонки марказии Ҳиндустон – (англ. *Reserve Bank of India*, хиндуй भारतीय रजिस्व बैंक). Бонки захиравии Ҳиндустон соли 1934 мувофиқи Қонун дар бораи бонки захиравии Ҳиндустон таъсис ёфт (англ. *Reserve Bank of India Act, 1934*). Бонк фаъолияти худро аз 1 апрели соли 1935 шурӯъ кард. Дар аввал бинои марказии бонк дар шаҳри Калкута ҷойгир буд, баъдан дар соли 1937 ба шаҳри Бомбей кӯчонида шуд. Бонк то соли 1949, то давраи миллий кардан аз тарафи Ҳукумати Ҳиндустон чамъияти саҳҳомӣ буд.

Малдив

Бонки миллии Ҷазираҳои Малдив – (англ. *Bank of Maldives*). Аввалин бонк дар Ҷазираҳои Малдив дар соли 1982 пайдо шуд, ки филиали Бонки давлатии Ҳиндустон буд. баъдан филиалҳои бонкҳои Покистон ва Шри-Ланка низ дар ин ҷо ба фаъолият шурӯъ карданд. 11 ноябри соли 1982 Бонки тичоратии (давлатӣ буд) Малдив таъсис ёфт. Фаъолияти он мувофиқи дастур ҳукумати Малдив ва Муассисаи молии баналмилалӣ ба роҳ монда шуда буд. вале соли 1992 ҳукумат ба ҳулосае омад, ки дигар шартномаашонро дар мавриди ҳамкорӣ бо Муассисаи молии байналмилалӣ қатъ намоянд ва давлат тамоми саҳмияҳои бонкро харид. Дар натиҷа 80%-и сармояи бонк ба хазинаи давлат ворид шуд. Самти асосии фаъолияти бонк тичоратӣ майда мебошад.

Непал

Бонки марказии Непал – (непалӣ नेपाल राष्ट्र बैंक, англ. *Nepal Rastra Bank*). 1 июни соли 1945 аввалин рамзҳои пули қоғазии Непал – билети ҳукумати Непал бароварда шуд. Аз

моҳи сентябри соли 1945 барориши онҳоро Бонки маркази казначейӣ ё хазинавӣ давом дод. Соли 1955 Санад дар бораи бонки давлатӣ қабул шуд. 26 апрели соли 1956 Непалрострои бонк (Бонки марказии Непал) ба ғаёлият шурӯ кард.

Покистон

Дар давраи Ҳиндустони Бритониё вазифаи бонки марказиро дар ҳудуди ҳозираи Покистон Бонки захиравии Ҳиндустон иҷро мекард. То 1 июли соли 1948 рупияи Ҳиндустон дар Покистон пули қонунӣ маҳсуб меёфт, баъди эълон шудани истиқлолияти Покистон ҳукумат ба ҳулосае омад, ки идораи молиёт ва низоми бонкии ҳудро дошта бошад. Барои ин 12 майи соли 1948 қонун дар бораи Бонки давлатии Покистон қабул шуд ва 1 июли ҳамон сол роҳбари давлат Муҳаммадалии Чинноҳ ғаёлияти расмӣи бонки марказиро эълон дошт. Аз оғози ғаёлият бонк ба барориши рупияи покистонӣ шурӯ кард. Пули қоғазии рупияи Покистонӣ то ноябри соли 1949 (тангааш то июли соли 1951) бо рупияи ҳиндӣ арзиши якхела доштанд.

Ҳангоми таъсис бонк сармояи омеҳта дошт: 51%-и сармоя аз ҳукумати федералӣ ва боқимонда сармояҳои хусусӣ буданд. Сармояи оғозини бонк 30 млн рупияро ташкил меод. 1 январи соли 1974 бонк марказӣ миллий гардонида шуд. Соли 1956 ба Қонун дар бораи Бонки давлатӣ тағйирот дароварда шуд.

Шри-Ланка

Бонки марказии Ҷумҳурии Демократии Сотсиалистии Шри-Ланка – (англ. *Central Bank of Sri Lanka*; синҳ. ශ්‍රී ලංකා මහ බැංකුව; томиль இலங்கை மத்திய வங்கி) Соли 1785 ширкати ҳоландии Остинд ба барориши пули аввалин дар Шри-Ланка шурӯ кард. Солҳои 1827–1855 пулҳои Хазинаи генералии мустамликавии бритониёӣ бароварда мешуд.

Соли 1844 аввалин пули бонки хусусӣ – Бонки Шейлон ба муомилот баромад. Баъдан ба баровардани пулҳо як қатор бонкҳои дигар шурӯ карданд – Корпаратсияи бонкии осийӣ, Корпоратсияи шарқии бонкӣ ва ғ. пулҳои бонкҳои инфиродӣ (шахсӣ) то соли 1884 дар муомилот буд.

Соли 1949 қонун дар бораи Бонки марказии Шейлон қабул шуд. Бонк ғаёлияташро аз 28-уми августӣ соли 1950 шурӯ

кард. Соли 1985 бонк номи худро ба Бонки марказии Шри-Ланка иваз кард.

4.4. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Ҷанубу Ғарбӣ

Дар қаламрави Осиёи Ҷанубу Ғарбӣ 19 давлат ҷойгир аст масоҳати умумии он 5,7 дарсади қаламрави ҷаҳон рост меояд. Он нимҷазираҳо ва ҷазираҳо дар бар мегирад ва дорои мавқеи географияи иқтисодии ниҳоят мувофиқ мебошад.

Афғонистон

Солҳои 1918–1936 билетҳои пулҳои Хазинаи Афғонистон ба муомилот баромад, аввал дар шакли रुपия, баъд аз соли 1926 дар шакли афғонӣ. Соли 1933 аввалин бонк дар Афғонистон – Бонки миллии Афғонистон таъсис ёфт, ки барориши пулро аз соли 1935 шурӯъ кард. Соли 1939 Бонки марказии Афғонистон таъсис ёфт. Ҳамон сол бонк ба барориши пул иқдом кард.

Баҳрайн

Бонки марказии Шоҳигарии Баҳрайн (арабӣ – البحرين مصرف المركزي, англ. *Central Bank of Bahrain*), ҳалқаи асосӣ ва мақомоти назоратӣ дар низомии бонкдорӣ Баҳрайн ба шумор мерафт. Соли 1965 Идораи пулии Баҳрайн таъсис ёфт. Соли 1973 Агентии муомилоти пулии Баҳрайн (Bahrain Monetary Agency) таъсис дода шуд, ки вазифаи Идораи пул низ ба он тааллуқ дошт. 7 сентябри соли 2006 Бонки марказии Баҳрайн таъсис ёфт.

Исроил

Низомии дусатҳаи бонкҳо дар Исроил. Он аз Бонки Исроил, ки вазифаи танзимгарро иҷро мекунад ва бонкҳои тижоратӣ иборат аст.

Ин низом ҳангоми фаъолияти ҳаракати сионистӣ дар аввали асри XX, баъди сохтани Давлати Исроил соли 1948 шакл гирифтааст. Созмони умумиҷаҳонии сионистӣ бо ташаббуси Теодор Хертсл дар аввалин конгресси умумиҷаҳонии сионистӣ соли 1897 бо мақсади боз гаштани яҳудиҳо ба сарзамини

ачдодишон Исроил таъсис ёфтааст. Бо кӯмаки он соли 1903 Бонки англо-фаластинӣ, ки баъдтар номи “Леуми”-ро гирифт, кушода шуд. Бонки марказӣ-танзимгар соли 1954 таъсис ёфт.

Аксарияти бонкҳо, аз сабаби бухрони иқтисодии соли 1983 рухдода миллий гардонида шуданд.

Низоми бонкии Исроил дар соҳаҳои гуногун ғаёлият мекунад, фонди амонатӣ ва инвестициониро идора карда, барои онҳо ҳамчун васӣ аст. Қоғазҳои қиматбаҳои мизочонро идора карда, ҳамчун нигоҳдорандаи онҳо ғаёлият мекунад, ҳамчун консултант (мушовир)-и молиявӣ баромад мекунад ва ғ.

Урдун

Бонки марказии Шоҳигарии Ҳошими Урдун – (англ. *Central Bank of Jordan*, арабӣ *البنك المركزي الأردني*). Соли 1950 дар Лондон Шӯрои асъори Урдун (*Jordan Currency Board*) ташкил шуд. Соли 1959 қонун дар бораи Бонки марказии Урдун қабул шуд. Бонк аз 1 октябри соли 1964 ба ғаёлият шурӯъ кард.

Ироқ

Ҳангоме, ки Ироқ як қисми империяи Усмонӣ ба ҳисоб мерафт, дар ҳудудаш баробари асъори аврупоӣ фунти туркӣ низ гардиш мекард. Бо барқароркунии Мандати бритониёӣ баъди Ҷанги Ҷаҳонии Якум Ироқ дар низоми пулии Ҳиндустон дохил мешуд ва рупияи ҳиндӣ пули қонунӣ дар Ироқ буд. Соли 1931 дар Лондон шӯрои асъори Ироқ (*Iraq Currency Board*) таъсис ёфт, ки масъалаи барориш ва сохтани динори нави ироқиро ҳал мекард. Шӯрои асъор сиёсати пулии Ироқро ба танзим мебарорад. То соли 1959 динори ироқӣ ба фунти бритониёӣ алоқаманд буд. Соли 1947 Бонки миллии Ироқ таъсис ёфт. Соли 1949 Шӯрои асъор ба ғаёлияти худ анҷом бахшида, ҳама вазифаҳои худро ба зиммаи Бонки миллий вогузор кард.

Дар миёнаи солҳои 1930-юм ҳукумати Ироқ ба сохтани як қатор бонкҳо ташаббус кард, то ба секторҳои дигари иқтисодӣ қарзҳои дастрас пешниҳод кунад. Соли 1935 бонки давлатии *Agricultural and Industrial Bank* таъсис ёфт, ки соли 1941 ба ду бонки дигар тақсим шуд: *Agricultural Cooperative Bank* ва

Industrial Bank of Iraq. Соли 1941 бонки Rafidain Bank таъсис ёфт, ки то соли 1947 вазифаи бонки марказиро иҷро мекард.

Дар пайравӣ аз сиёсати сотсиалистии пешвои Миср Абдуллоҳ Носир, президенти Ироқ Абдуссалом Ориф тамоми бонкҳои хусусии тичоратии ва филлиалҳои бонкҳои тичоратии хориҷиро миллӣ гардонид. Ҳукумат тамоми бонкҳои миллигардонидашударо баста, ҳисоби бонкии мизочонро ба бонки тичоратии Rafidian Bank, ки ба вазорати молияи Ироқ тааллуқ дошт, супурд.

Баъди Ҷанги якуми халиҷи Форс ҳукумати Ироқ ба таъсиси бонкҳои хусусӣ иҷозат дод. Дар натиҷа соҳибони корхонаҳои калони саноатӣ ва тоҷирони бузург аз ин имконият истифода бурда, бонкҳои хусусии худро барои тичоратӣ қарзӣ кушоданд. Бонкҳои хусусӣ то он ҷо зиёд гаштанд, ки бонкҳои давлатӣ, ҳамчун муассисаи давлатӣ фаъолият доштанду халос.

Баъди Ҷанги дуввуми халиҷи Форс ба бонкҳои давлатӣ ва хусусӣ зарбаи сахтӣ моливӣ расид. Зеро дар ин давра як қатор бонкҳо ғорат карда шуданд. Масалан, Rafidian Bank ба маблағи 300 млн. доллари ИМА, Rasheed Bank ба маблағи 138 млрд. динор (баробар ба 69 млн доллари ИМА) ғорат гардиданд. Бисёре аз бонкҳои хусусӣ сармояи худро барои ҳифз ба Бонки марказӣ супурданд. Баъди анҷом ёфтани ҷангҳо Ироқ аз сари нав барои рушди соҳаи бонкдорӣ дар кишвар ислоҳот гузаронид.

Эрон

Аввалин бонки типи нав дар Эрон соли 1888 бо иштироки рӯиристи филлиали бритониёии “Бонки нави шарқӣ” (New Oriental Bank) таъсис дода шуд. Бонки нав баъди ташкилшавӣ таъҷилан филлиалҳои худро дар шаҳрҳои Машҳад, Табрез, Рашт, Исфаҳон, Шероз ва Бушар кушод. То ба вучуд омадани ташкилоти ягона амалиётҳои молиявиро тоҷирони калон гардиш меоданд: корҳои онҳо аз қарз додан, қабули депозитҳо ва интиқоли воситаҳои пулӣ буд. Бонкдорҳои бузург Ҳочи Муҳаммад Ҳасан, Амин ал-Зарб, бародарон Туманиён ва Ҷаҳониён буданд. Ғайр аз ин аз асрҳои миёна институтҳои муфтахӯрӣ мавҷуд буданд, ки ба тариқи анъанавӣ дар дасти

ғайри мусулмонон қарор дошт, зеро дар ислом ин кор саҳт маҳкум шуда буд.

Яман

Бонки марказии Яман – (англ. *Central Bank of Yemen*). Соли 1971 дар асоси Кумитаи давлатии асъори яманӣ Бонки марказии Яман таъсис дода шуд. Соли 1972 дар Ямани Ҷанубӣ (Ҷумҳурии Халқии Демократии Яман аз соли 1967 то соли 1990) Бонки Яман кушода шуд. Соли 1990 баъди якҷо шудани ду давлат – Ямани Шимолӣ ва Ямани Ҷанубӣ Бонки марказии Яман (шимолӣ) бо Бонки Яман (ҷанубӣ) якҷоя шуда, Бонки марказии Яманро таъсис доданд. Бонки марказии Яман мақомоти мустақил буда, вазифаи бонки марказиро иҷро мекунад. Он сиёсати пулӣ ва муомилоти пулии кишварро ба танзим медарорад. Бинои марказии бонк дар шаҳри Санъо ҷойгир аст.

Қатар

Бонки тижоратии Қатар – (англ. *Qatar National Bank*, арабӣ (الوطني قطر بنك), бинои маъмуриаш дар пойтахти Қатар ҷойгир буд. Соли 2014 аз рӯи вазъият Бонки миллии Қатар аз рӯи афзоиши ғаёлноқӣ дар байни давлатҳои Африқо ва Шарқи Наздик ҷои дуввумро ишғол кард. Бонк соли 1964 ташкил шуда, дар 27 давлати дунё шӯъбаҳои ғаёли худро дорад.

Бонки миллии Қатар дар соли аввали ташкилшавӣ ҳамагӣ 35 коргар дошт. Ҳамон вақт дар ҳудуди Қатар рупияи ҳиндӣ ва фунт-стерлинги бритониёӣ ҳамчун асъор истифода мешуд. Соли 1974 аввалин шӯъбаҳои бонк ғайр аз Доха дар Эл-Хаур ва Месаид кушода шуданд. Соли 2015 бонк аз 615 шӯъба дар 27 давлати дунё иборат буд, ки аз ин шумора 76-тоаш танҳо дар Қатар мебошаданд.

Кипр

Бонки бузург дар Кипр – (номи асосӣ юн. *Τράπεζα Κύπρου*; англ. *Bank of Cyprus*),. Соли 1899 кушода шудааст. Ғайр аз Кипр, инчунин дар Британияи Кабир, Австралия, Юнон, Руминия ва Руссия ғаёлият доранд. Соли 2008 Bank of Cyprus

хизматрасонии худро дар ҳудуди Украина низ тавсия дод. Соли 2014 Алфа Бонки Украина шуъбаи украинии Бонки Кипрро таъсис дод.

Қувайт

Низоми муассисаҳои қарзӣ-молии давлати Қувайт аз Бонки марказии Қувайт, бонҳои тичоратӣ, бонкҳои махсус ва исломии Қувайт, инчунин бонкҳои алоҳидаи хориҷӣ иборат аст.

Лубнон

Бонки марказии Лубнон – (арабӣ لبنان مصرف, фар. *Banque du Liban*). Соли 1920 дар Лубнон, ки то соли 1918 ба ҳайати империяи Усмонӣ дохил мешуд, пулҳои ҳазинавии туркӣ дар муомилот буданд.

Соли 1919 бонки фаронсавии саҳҳомии Бонки Сурия таъсис ёфт, ки соли 1920 ҳуқуқи баровардани асъори расмӣ ливраи суриёӣ дар ҳудуди Лубнонро пайдо кард. Соли 1924 бонк номи худро ба Бонки Сурия ва Лубнони Кабир иваз кард. Соли 1924 бонк дар ҳудуди Лубнон ва Сурия ҳуқуқи комили эмиссиониро пайдо кард. Пулҳо ба навиштаҷоти Сурия ва Лубнон бароварда мешуданд. Соли 1939 бонк номи худро ба Бонки Сурия ва Лубнон иваз кард. Мувофиқи қонуни соли 1963 қабул шуда бонки Лубнон таъсис ёфт. Бонк аз 1 апрели соли 1964 ба фаъолият шурӯъ кард.

Амороти Муттаҳидаи Араб

Бонки марказии Амороти муттаҳидаи Араб – арабӣ صرف المركزي المتحدة العربية الإمارات, англ. *Central Bank of the United Arab Emirates*), аз ҷониби Низоми бонкии АМА идора мешавад. Соли 1959 асъори ягонаи шоҳигарӣ рупияи ҳиндӣ ба ҳисоб мерафт. Соли 1959 Бонки захиравии Ҳиндустон барои шоҳигарӣ пули махсус – рупияи халиҷи Форсро баровард, ки рупияи ҳиндиро иваз кард. Қурби рупияи халиҷи Форс ба рупияи ҳиндӣ баробар буд. Ин воқид то соли 1966 дар муомилот буд. Дар интиҳоботи воқиди асъори ягона рупияи ҳиндӣ ва рупияи халиҷи Форс ба ҳам созиш накарданд. Моҳи июни соли 1966 Абӯ-Забӣ динори баҳрайниро баровард, боқимонда риёли Арабистони Саудӣ.

Сентябри соли 1968 риёли саудӣ ҳамчун пули расмӣ дар Қатар ва Дубай қабул шуд ва дар Шӯрои пули Қатар ва Дубай бароварда мешуд.

Баъди таъсиси Амороти Муттаҳидаи Араб 19 майи соли 1973 қонун дар бораи таъсиси Идораи пули АМА (UAE Currency Board) қабул шуд. Идораи пул ҳуқуқи эмиссионӣ пайдо карда, дар ҳудуди аморот дирҳами АМА-ро ба муомилот баровард.

Умон

Бонки марказии султонати Умон – (арабӣ *العماني المركزي البنك*, англ. *Central Bank of Oman*), идоракунадааш Низоми бонкдории Уммон. То соли 1959 дар ҳудуди Уммон пулҳои гуногун, аз қабили рупияи ҳиндӣ ва тарели Марин-Тереза истифода мешуданд. Соли 1959 дар барбари онҳо рупияи халиҷи Форс, ки Бонки захиравии Ҳинустон мебаровард, низ ба муомилот баромад.

Баъи беқурбшавии пул (девалвасия) моҳи июни соли 1966 рупияи ҳиндӣ ва рупияи халиҷи Форс истифода намешуданд. Соли 1970 Идораи муомилоти пулии Маскат (Muscat Currency Authority) таъсис ёфт, ки дар моҳи майи ҳамон сол ба баровардани риёли Саид, ҳамчун пули миллий шурӯъ кард.

Соли 1972 Идораи муомилоти пулии Маскат номи худро ба Идораи пули Уммон (Oman Currency Board) иваз кард. Соли 1974 қонун дар бораи таъсиси Бонки марказии Уммон (the Banking Law) қабул шуд. Бонк аз соли 1975 ба фаъолият шурӯъ кард.

Арабистони Саудӣ

Низоми муассисаи пулию-молии Шохигарии Арабистони Саудӣ аз Агентии муомилоти пулии Арабистони Саудӣ ва бонкҳои дувоздаҳгонаи тичоратӣ, инчунин аз бонкҳои махсуси рушд ҳамчун давлатӣ, бонкҳои исломӣ ва бонкҳои хориҷӣ иборат аст. Саудиҳо барои қорӣ намудани низоми пулию-моли дар охири солҳои 20-уми асри ХХ кушиш карда буданд. Дар он вақт вазифаи қарздиҳӣ-молиро субъектҳои иқтисодии ду навъ: филиалҳои бонкҳои хориҷӣ ва марказҳои ивазкунии иҷро мекарданд. Аввалин филиали бонки хориҷӣ – Чамбияти

тичоратии Ҳоланд (ҳозира Бонки Саудӣ-Ҳоландӣ) соли 1927 дар Ҷидда кушода шуд, баъдан соли 1930 филлаилҳои бонкҳои хиндуии Al-Mu'in Trading Corporation ва мисрии Arif Namiani Corporation кушода шуданд. Ин филлиалҳо махсусан амалиётҳои молиявии воридоту содиротиро иҷро мекарданд. Онҳо амонат ё пасандоз қабул накарда ва қарз низ наметоданд. Ҳатто аз истифодаи калимаи бонк рӯ гардонданд. Ин амалро ришва ва пули бе меҳнат шумурда, онро берун аз хости Худо медонистанд. Масъалаи амонат ва қарздиҳиро марказҳои мубодилавӣ иҷро мекарданд, ки солҳои 1940–50 пайдо шуда буданд. Баъдан бонкҳои пайдо шуданд, ки ба мардум қарзҳои бефоида медоданд. Марказҳои мубодилавӣ ба тичоратӣ пулҳои хориҷӣ машғул буданд. Ҳамаи ин муассисаҳои пулию-моли дар шаҳрҳои Макка ва Ҷидда мавҷуд буданд.

Аввалин мақомоти давлатии Шоҳигарӣ, ки муносибатҳои пули-моли ва андозро назорат мекард, Агентии генералии молиявӣ буд, ки соли 1932 таъсис ёфт. Баъдан ин мақомот ба Вазорати молияи Арабистони Саудӣ табдил ёфт. Агентии генералии молиявӣ дигар вазифаи бонки марказӣ, ки аз сикказанини нишонаҳои пули иборат буд, иҷро мекард. Дар давраи аввали мавҷудияти худ Агентии генералии молиявӣ муҳимияти молиявӣ шуҳрати кам дошт. ин кор ду сабаб дошт: 1) дар Арабистони Саудӣ воҳиди ягонаи пули вучуд надошт (дар кишвар баробари риёл дигар пулҳои давлатҳои арабӣ истифода мешуд); 2) то он дам мақомоти қонунбарор, ки маҳз фазои молиявиро назорат кунад, вучуд надошт.

Сурия

Бонки марказии Ҷумҳурии Арабии Сурия – (арабӣ مصرف المركزي سورية). То соли 1920 дар Сурия, ки то соли 1918 ба ҳайати империяи Усмонӣ шомил буд, воҳиди пулии хазинадории туркӣ дар муомилот буд.

Соли 1919 бонки саҳҳомии фаронсавии Бонки Сурия таъсис ёфт, ки дар ҳамон сол ҳукуқи эмиссионӣ пайдо карда ва баровардани ливраи суриёӣ (фунт) шуруъ кард. Соли 1924 бонк номи худро ба Бонки Сурия ва Лубнони Кабир иваз кард. Бонк соли 1924 дар худуди Сурия ва Лубнон ҳукуқи пурраи

эмиссионӣ пайдо кард. Қоғазҳо бо навишти “Сурия” ва “Лубнон” бароварда мешуданд. Соли 1939 бонк ба Бонки Сурия ва Лубнон табдил ёфт.

28 март соли 1953 қонун дар бораи таъсиси Бонки марказии Сурия қабул шуд. Бонк аз моҳи августи соли 1956 ба амалиёт шурӯъ кард. Соли 1963 бонк миллий гардонида шуд.

Туркия

Соли 1840 бо барорвардани пулҳои қоғазӣ шурӯъ кард, ки аз аввалин пул дар ҳудуди Туркия мебошад. Пулҳои қоғазӣ то соли 1862 давом кард. Соли 1847 аввалин бонки туркӣ – Бонки Десраадет таъсис ёфт. Соли 1856 Бонки англиси-фаронсавӣ, ки вазифаи бонки марказиро иҷро мекард кушода шуд. Соли 1863 Бонки Имперӣ Отоманӣ, ки вазифаи бонки марказӣ ва барориши пул буд, таъсис ёфт.

Дар давраи Ҷанги Якуми Ҷаҳонии инҳисори бонк дар роҳи барориши пул манъ гардида, аз соли 1915 ба барориши пули давлатӣ шурӯъ кард.

30-юми декабри соли 1925 пули Маҷлиси Бузурги Миллии Туркия ба муомилот баромад. 3 октябри соли 1931 Бонки марказии Туркия таъсис ёфт, ки аз 1 январи соли 1932 ба амалиёт шурӯъ кард.

Озарбойҷон

То миёнаҳои қарни 19, ба монанди дигар мамлакатҳои ҷаҳон, дар ҳудуди Озарбойҷон мақомоти марказии идораи бонкдорӣ вучуд надошт. Танҳо баъди ба капитализм рӯ овардани Озарбойҷон аввалин механизмҳои идоракунии фазои бонкӣ-молиявӣ ба қайд гирифта шуд. Дар робита ба ташкилшавии аввалин бонк дар олами Ислом давлати демократӣ – Ҷумҳурии демократии Озарбойҷон, парлумони кишвар қонун дар бораи Бонки давлатии Озарбойҷонро қабул кард (28 августи соли 1919). Дар моҳи сентябри ҳамон сол Бонки давлатии Озарбойҷон тантанавор расман кушода шуд ва аз ҳамон рӯз бонк ба кор шурӯъ кард. Бинои асосии бонк дар кӯчаи Г.З. Тағиеваи шаҳри Боку қарор дорад. самти асосии фаъолияти Бонки давлатии Озарбойҷон осон намудани гардиши пул,

кӯмак расонидан ба корхонаҳои саноатӣ, савдо ва хоҷагии халқ буд.

Арманистон

Бонки марказии Ҷумҳурии Арманистон – бонки марказии Арманистон, шахси ҳуқуқӣ, ки ягона таъсисдиҳандааш Ҷумҳурии Арманистон аст, ноziри бонкҳо ва идоракунандаи онҳо ба ҳисоб меравад. 27 апрели соли 1993 таъсис ёфтааст.

Гурҷистон

Бонки миллии Гурҷистон соли 1919 ташкил шуда, соли 1991 баъд аз пошхӯрии ИҶШС ҳамчун институти мустақил фаъолиятро идома дод. Бо қарори Шӯрои Олии Гурҷистон дар асоси сохтори молиявӣ-қарзии шӯравӣ Бонки миллии Гурҷистон таъсис ёфт.

Расман бонки миллии мустақили Гурҷистон соли 1991 дар асоси қонун “Дар бораи Бонки миллии Ҷумҳурии Гуриҷстон” таъсис ёфт. Ҳамон сол қонун “Дар бораи назорати пулӣ-қарзӣ дар Ҷумҳурии Гурҷистон” қабул шуд.

Мақоми имрӯзаи Бонки миллиро Конститутсияи Гурҷистон муайян мекунад. Дар мувофиқа ба моддаи 95-и Конститутсия Бонки милли дар қори мустақил аст. Ҳуқуқ ва вазифаҳои Бонки милли, низоми фаъолият ва кафолати мустақилияти он дар Қонун “Дар бораи Бонки милли”, ки 23 юни соли 1995 қабул гардид, дарҷ шудааст.

4.5. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Осиёи Миёна

Дар қаламрави Осиёи Миёна 5 давлат ҷойгир аст масоҳати умумии онҳо 997,53 км²-ро ташкил медиҳад, ин давлатҳо босуръат инкишоф ёфта истодааст.

Қазоқистон

Раванди ташаккули низоми бонкдорӣ вилояти Қазоқистони Шимолӣ таърихи баробар ба Шӯравӣ ва то инқилобии Руссияро дорад. То ин дам 145-солагии таъсиси низоми бонкдорӣ вилояти Қазоқистони Шимолӣ пур шуд.

Соли 1871 дар шаҳри Петропавловск аввалин банк дар ҳудуди ҳозираи Қазоқистон кушода шуд. Он як ҷузъи низоми банкони Руссияи подшоҳӣ буд, ки ба онҳо дохил мешуданд: банки давлатӣ, банкҳои саҳҳомӣ, ташкилотҳои қарзӣ, банкҳои шахрӣ ва ғайраҳо.

Банки давлатии Руссия (аз соли 1860 ба ҷаъолият шурӯъ кард) банки марказӣ дар тамоми низоми қарзӣ ба ҳисоб мерафт. Ба он ҳуқуқи инҳисории барориши пул барои муомилот тааллуқ дошт. Рушди саноат, табдил ёфтани шаҳрҳо ба марказҳои иқтисодӣ, таъсиси ҷамъиятҳои саҳҳомӣ ва ғайраҳо дар соҳаҳои низоми хоҷагидорӣ ба пайдо шудани банкҳои зиёд, мустаҳкам кардани саҳми пул дар рушди иқтисод ҳамчун воситаи асосии доду гирифт оварда расонд.

Баъд аз инқилоби Октябр (1917) принципҳои инҳисории давлатии ташкилотҳои корҳои банкӣ пайдо шуд. Дар кишвар Банки давлатӣ сохта шуд, дар натиҷа милликунории банкҳои тичоратии инфиродӣ ва дигар банкҳо бо суръат идома кард.

Дар ИҶШС низоми банкдорӣ танҳо ба Банки давлатӣ тааллуқ дошт. 16 декабри соли 1991 Ҷумҳурии соҳибистиклоли Қазоқистон ташкил шуд ва давлат ба низоми банкдории пасошӯравӣ гузашт.

Ҷумҳурии Тоҷикистон

Низоми банкӣ дар қаламрави Тоҷикистони имрӯза баъд аз таъсиси Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон оғоз ёфтааст. Нахустин муассисаи банкӣ Тоҷикистон-Намояндагии Банки давлатии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ (ИҶШС) дар шаҳри Душанбе моҳи июни соли 1925 ташкил гардид, ки ба Идораи дар Осиёи Миёна будаи Банки давлатии ИҶШС дар шаҳри Тошканд тобё буд. Моҳи декабри ҳамон сол намояндагии Банки давлатии ИҶШС дар шаҳри Душанбе ба Идораи Банки давлатии Тоҷикистони ИҶШС дар ш. Душанбе табдил дода шуд. Моҳи октябри соли 1934 Идораи Банки давлатии Тоҷикистони ИҶШС дар ш. Душанбе ба тобёияти бевоситаи Банки давлатии ИҶШС гузашт ва ба худ номи Идораи Тоҷикистони Банки давлатии ИҶШС-ро гирифт. Соли 1935 бо 24 бахш (филиал) ба корхонаю шахсони ҷудогона

хизмати бонкӣ мерасонд. Бахшҳои Бонки давлатӣ дар ноҳияҳои зерин фаъолият менамуданд: Қургонтеппа, Кӯлоб, Ғарм, Панҷакент, Хучанд, Уротеппа, Конибодом, Хоруғ, Исфара, Обигарм, Бауманобод, Шаҳринав, Янгибозор (ҳозира Кофарниҳон), Чилликӯл, Қўйбишев (ҳозира Хочамастон), Шахритус, Муъминобод, Кангурт, Фархор, Нов, Ашт, Кагановичобод (ҳозира Колхозобод), Кӯктош, Ҳисор. Дар соли 1942 филиалҳои Бонки давлатии Тоҷикистон то ба 42 ва дар соли 1987 бошад то ба 59 адад расид.

Аз соли 1959 то соли 1987 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан се бонк, яъне Идораи Тоҷикистони Бонки давлатии ИҶШС, Идораи Тоҷикистони соҳтмони ИҶШС ва Идораи бонки Тоҷикистони амонатгузорӣ фаъолият мекарданд.

Соли 1987 дар асоси Қарори Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шӯравӣ ва Шӯрои Вазирони ИҶШС тахти №821 аз 17 июли соли 1987 дар Иттиҳоди Шӯравӣ ислоҳоти бонкӣ гузаронида шуд ва дар асоси ин қарор низомии (системаи) бонки зерин ташкил карда шуд:

Бонки давлатии ИҶШС;

Бонки фаъолияти иқтисодии хориҷии ИҶШС;

Бонки саноату соҳтмони ИҶШС;

Бонки агросаноатии ИҶШС;

Бонки хоҷагии манзилу коммуналӣ ва рушди иҷтимоии ИҶШС;

Бонки амонатгузорӣ ва қарздиҳӣ ба аҳолии ИҶШС.

Баъдан бо Қарори Шӯрои Вазирони ИҶШС тахти №1118 аз 6 октябри соли 1987 муайян карда шуд, ки дар ҷумҳуриҳо, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон бонкҳои ҷумҳуриявии зерин ташкил карда шаванд:

Идораи Тоҷикистони ҷумҳуриявии Бонки давлатии ИҶШС;

Идораи Тоҷикистони ҷумҳуриявии Бонки саноату соҳтмони ИҶШС;

Идораи Тоҷикистони ҷумҳуриявии Бонки рушди манзилию иҷтимоии ИҶШС;

Идораи Тоҷикистони ҷумҳуриявии Бонки амонатгузори ИҶШС.

Аз сабаби он, ки ба тамоми аҳолию субъектҳои хоҷагидорӣ Бонки давлатӣ, Бонки сохтмон ва Бонки амонатгузорӣ хизмат мерасониданд, баъд аз ташкил шудани бонкҳои нави дар боло зикр гардида, вазифаи бонкҳои амалкунанда, байни ҳамаи бонкҳои навтаъсис тақсим карда шуданд.

Дар ин давра Бонки давлатии ИҚШС низоми (системаи) пулиро қарзиро тавассути идораҳои дар ҷумҳуриҳо мавҷудбуда идора намуда, сиёсати ягонаи пулиро қарзии мамлакатро тартиб меод, фаъолияти бонкҳои дигарро назорат ва танзим мекард. Баъдтар, яъне соли 1991, Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, бо Қарори худ аз 28 июни соли 1991 рақами 332, дар асоси Идораи Тоҷикистони ҷумҳуриявии ИҚШС, Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъсис дод. Баъдан дар асоси таҳрири нави Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мувофиқи Қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 декабри соли 1996 таҳти № 384 номи Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Бонки миллии Тоҷикистон табдил дода шуд. Ҳоло Бонки миллии Тоҷикистон ба сифати бонки марказӣ фаъолият намуда, сиёсати пулиро қарзӣ ва асъории мамлакатро бо супориши Ҳукумат тартиб медиҳад, талаботҳои онро амалӣ мегардонад ва фаъолияти бонкҳои тичоратиро танзим менамояд.

Ҳар мамлакатаи мустақил, ки бо усулҳои иқтисоди бозорӣ амал менамояд ё ба ин бозор дохил шуда истодааст, бояд низоми инкишофёфтаи бонкӣ дошта бошад. Зеро барои фаъолият намудан дар шароити иқтисоди бозорӣ бонкҳо нақши асосиро иҷро менамоянд.

Бонкҳо на танҳо амонат ва пасандозҳоро қабул менамоянд, балки тавассути бонкҳо тамоми пардохтҳои пулӣ амали мегарданд.

Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Бонки миллии Тоҷикистон ҳамчун бонки марказӣ ва теъдоди зиёди бонкҳои саҳомӣ тичоратӣ фаъолият менамоянд.

Бонки миллии Тоҷикистон, тавре ки дар боло зикр гардид, дар заминаи Бонки давлатии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ дар соли 1991 таъсис дода шудааст. Бонкҳои соҳавие, ки вучуд доштанд аз 1 январи соли 1992 ба бонкҳои саҳомӣ тичоратӣ табдил

гаштанд ва бонкҳои тижоратӣ ва саҳомӣю тижоратии зерин фаъолият мекарданд:

Бонки Саҳомӣю тижоратии кушодаи “Ориёнбонк”;

Бонки саҳомӣю тижоратии кушодаи “Агроинвестбонк”;

Бонки саҳомӣю тижоратии тараққиёти иҷтимоӣёт ва соҳибкорӣ “Тоҷикбонкбизнес”;

Бонки давлатӣ “Амонатбонк”.

Вазъи молиявии Бонки саҳомӣю тижоратии тараққиёти иҷтимоӣёт “Тоҷикбонкбизнес” дар натиҷаи риоя накардани қоидаҳои доду ситоди қарз бисёр хоҳиш ёфт ва теъдоди зиёди муштариёни он ҳисобҳои худро аз ин бонк гирифта, дар бонкҳои дигар ифтиҳо намуданд ва дар охир ин бонк имконияти фаъолият қарданро аз даст дод ва аз моҳи июни соли 1999 ҷиҳати барҳам додани он Бонки миллии Тоҷикистон қарор қабул кард.

Соли 1990 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Шӯъбаи Бонки фаъолияти иқтисоди берунии ИҶШС ташкил дода шуда буд ва моҳи марти соли 1992 ба Бонки давлатӣю саҳомӣю фаъолияти иқтисоди хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Тоҷиксодиротбонк” таъдид дода шуд.

Бонки амонатгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1992 дар асоси шӯъбаи Тоҷикистони ҷумҳуриявии Бонки амонатгузории собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ташкил карда шуд. Баъдтар мувофиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №1123 аз 26 ноябри соли 1998 “Дар бораи азнавтасисдиҳии Бонки амонатгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон” ин бонк ба “Бонки давлатӣю амонатгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон” таъдид дода шуд.

Ташкилҳои бонкҳои саҳомӣю тижоратии мустақил дар кишварамон аз соли 1992 оғоз гардид. Дар соли 1992 бонкҳои зерин таъсис дода шуданд, монанди: Бонки саҳомӣю тижоратии “Тоҷбонк”, Бонки тижоратии “Фонон”, Бонки тижоратии “Хучанд”. Соли 1993 бонки тижоратии “Сомонбонк”, Бонки саҳомӣю тижоратии “Ганчина”, Бонки саҳомӣю тижоратии “Акбарбонк”, Бонки кооперативӣю колхозии “Деҳқонбонк” таъсис ёфтанд.

Соли 1994 Бонки тичоратии “Эсхата”, Бонки тичоратии кооперативию универсалии “Айём” ва дар соли 1995 – Бонки тичоратии “Текстинвестбанк”, Бонки саҳомию тичоратии таҷдид ва инкишофи саноати Тоҷикистон “Точпромбанк” таъсис дода шуданд, ҳамин тавр таъсисдиҳии банкҳо давом ёфта, дар солҳои 1996–1997 боз банкҳои нав созмон дода шуданд ва дар ин сол ба низоми бонкии кишвар Бонки универсалии саҳомию тичоратии тараққиёти савдо ва хӯроки умумӣ “Торибанк”, Бонки тичоратии “Душанбе”, Бонки тичоратии “Ришта”, Бонки тичоратии “Зироат”, Бонки муштараки Люксембургу Тоҷикистон “ИСТ-кредитбанк” ва Бонки саҳомию тичоратии “Илҳом” ҳамроҳ гардиданд. Соли 2003 боз ду бонки тичоратӣ: Бонки муштараки Тоҷикистону-Баҳрайн “СТБ инвестбанк” дар ш. Хучанд ва нахустин Бонки маблағгузории хурд дар ш. Душанбе ифтитоҳ гардида фаъолият карданд.

Қобили тазаккур аст, ки фаъолият намудан дар шароити иқтисоди бозорӣ, талаб менамояд, ки банк бояд барои ҳаматарафа дар ин бозор фаъолият намудан тайёр бошад. Мутаассифона, баъзе аз банкҳои наваташкил аз ӯҳдаи дар иқтисоди бозорӣ амал кардан баромада натавонистанд, меъёрҳои иқтисодии аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон муқарраршударо риоя накарданд ва дар натиҷа қисме аз онҳо ба банкҳои дигар ҳамроҳ шуданд ва қисми дигарашон барҳам дода шуданд. Ҳоло низ барҳам додани теъдоди банкҳои тичоратие, ки барои фаъолият намудан сармояи кофӣ надоранд давом дорад ва дар оянда ҳамон банкҳое амал карда метавонанд, ки ба талаботи иқтисоди бозорӣ ҷавобгӯ мебошанд. Фаъолияти Бонки саҳомию тичоратии тараққиёти иҷтимоӣ ва соҳибкории “Тоҷикбанкбизнес” бинобар сушт шудани вазъи молиявиаш аз 15 сентябри соли 2000 қатъ гардид.

Низоми (системаи) бонкии ҳар мамлакат бояд тавре фаъолият намояд, ки болоравии сатҳи истехсолот, даромади миллий ва дараҷаи баланди зиндагонии мардум таъмин карда шавад.

Ҳар мамлакат ба мавҷудияти низоми бонкии боэътибор ва устувор эҳтиёҷ дорад. Эҳтиёҷмандии давлат ба мавҷудияти низоми бонкии устувор чанд сабаб дорад.

Якум, барои роҳ надодан ба суғурӯшудан ва ё вайрон гардидани низоми (системаи) пардохтии мамлакат, зеро қисми зиёди пардохтҳои пулӣ тавассути бонкҳо сурат мегиранд ва амалиёти пардохтӣ таҳти назорати онҳо амалӣ мегардад. Вайроншавии низоми пардохт ба иқтисодиёти мамлакат зарари калон мерасонад.

Дуюм, барои дар бонкҳо зиёд намудани пасандозу амонатҳо ва таъмини кафолати баргардонидани онҳо. Зеро афзоиши пасандозҳои аҳоли ва депозити (амонати) субъектҳои хоҷагидорӣ иқтисодии маблағгузори бонкҳо зиёд мекунад ва боиси болоравии иқтисодиёти мамлакат мегардад.

Сабаби сеюм аз он иборат аст, ки низоми бонкии боэътибор ва устувор самаранокии маблағгузориҳо дар мамлакат таъмин менамояд ва ба болоравии сатҳи иқтисодиёт мусоидат мекунад.

Дар охир, Ҳукумат метавонад, ки пасандозҳои нисбатан ками аҳолиро ҳимоя намояд ва барои ин, ҳаҷми ҳадди ақаллӣ сармояи хусусии бонкҳо муайян кунад.

Ўзбекистон

Бонки бузури тичоративу саҳҳомии ўзбекӣ —. (ўзб. *O'zbekiston Respublikasi Davlat-Tijorat "Xalq banki"*, Ўзбекистон Республикаси Давлат-тижорат "Халқ банки") Бо қарори Шӯрои вазирони Ҷумҳурии Ўзбекистон 4 октябри соли 1995 таҳти №386 “Дар бораи азнавсозии Узамонатбонк ва Бонки мардумии Ҷумҳурии Ўзбекистон” таъсис ёфт. Сабаби асосии таъсиси бонк назорати низоми бонкӣ, ҷалб намудани мардум барои гузоштани пулҳои худ дар бонкҳо ҳамчун амонат, қарз додан ба мардум ва рушди соҳаҳои хоҷагӣ буд. Бинои марказии бонк дар шаҳри Тошкент ҷойгир аст.

Бонки пули мардумро ҳамчун амонат гиранда, яке аз куҳнатарин муассисаҳои бонкӣ ба ҳисоб меравад. Аввалин намуди ин бонкҳо — ҳазинаи амонатӣ, соли 1875 дар Тошкент кушода шуд. Аз соли 1896 ҳазинаҳои амонатӣ дар бисёре аз шаҳрҳои бузурги Туркистон, аз қабили Самарқанд, Бухоро,

Хева, Қуқанд, Марғелон ва ғайра кушода шуданд. Вазифаи асосии онҳо ҳар чи зиёд чалб кардани амонати аҳоли буд.

Бонки амонатии Ўзбекистон (Узамонатбонк) дар мувофиқа бо қонун “Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ” тахти №205 аз тарафи Шӯрои Олии ҶШС Ўзбекистон 15 январи соли 1991 таъсис ёфтааст. Узамонатбонк давоми бевоситаи шӯъбаи Ўзбекистони Амонатбонки ИҶШС мебошад.

Соли 1995 бо Қарори Шӯрои Вазирони Ўзбекистон дар зимни Бонки мардумии Ўзбекистон фонди захиравӣ бо маблағи 100 миллион сум таъсис шуд. 51%-и саҳмияи бонк аз вазорати молияи Ўзбекистон ва 49%-аш аз Бонки марказӣ буд.

Бо қарори Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 16 октябри соли 2008 “Дар бораи андозаи болобардории сармоягузори дар оянда ва рушди фаъолияти инвестиционии Бонки халқии тичоратшо-давлатии Ўзбекистон” сармояи захиравии Бонки мардумӣ то 200 млрд. сум боло рафт.

Соли 2014-ум бонк ба қатори панҷгонаи беҳтарини бонкҳои Ўзбекистон шомил гашт.

Қирғизистон

Соли 1867 аввалин бонкҳои уездӣ кушода шуд: Токмокс, Иссыккӯл, Ош. Соли 1901 ҳаҷми умумии гардиши хазина дар уезди Ош ба 235 ҳазор рубл расид. Дар охири асри XIX ва аввали асри XX дар Қирғизистон хазинаҳои амонатӣ кушода шуданд. Ҳаҷми умумии гардиши пул дар хазинаи амонатии уезди Ош солҳои 1901–1908 аз 192 ҳазор то 235 ҳазор рубл зиёд гашт. 24 марти соли 1907 дар шаҳри Пишпек аввалин ва ягона бонки ба сармоягузори миёнаҳои шаҳр хизмат мерасонид. Соли 1910 аввалин бонк дар Пишпек бо пешниҳоди қарзҳои векселӣ ба мардум дар Бонкӣ русӣ-осиёӣ кушода шуд.

Дар охири соли 1914 қарзҳои дӯстонаи уездҳои Пишпек ва Пржевалск аз 3823 аъзои борат буд.

Норасоии пахта дар замони Ҷанги Ҷаҳонии Якум маҷбур кард, ки шӯъбаҳои Бонки давлатӣ дар вилояти Ош кушода шавад. Дар давоми солҳои 1915–1917 ҳаҷми қарзҳо аз 4 то 18 дар сад афзоиш ёфт.

Туркменистон

Бонки давлатии тичоратии Туркменистон бинои асосиаш дар шаҳри Ишқобод ҷойгир аст. «Туркменбаши» (туркм. *Türkmenistanyň “Türkmenbaşy” döwlet täjirçilik banky; ГКБТ «Туркменбаши»*) Соли 1924 др ҳудуди Туркменистон шуъбаи Бонки тичоратии-саноатии Руссия кушода шуд.

Бо барқарор шудани шӯрои комиссариати халқии ИҚШС аз 14 феввали соли 1928 дар асоси Промбонк ва Электробонк бонки қарзии дарозмуддат барои саноат ва хоҷагии халқ – Бонки саноатӣ таъсис дода шуд.

Солҳои 1958–59 идораҳои Бонки хоҷагии халқ ва дигар бонкҳо ташкил шуд. Баъди пош хӯрдани ИҚШС Туркменбошибонк ба майдони бонкдорӣ ворид гашт, ки таҳаввулоти ҷиддиро дар сохтори бонкдории Туркменистон ба вучуд овард.

Моҳи январӣ соли 1999 Бонки тичорию саҳҳомии Инвестбонк ташкил шуд. Бонки мазкур моҳи апрели соли 2000 ба Бонки давлатии тичоратии Туркменистон – “Туркменбашӣ” ивази ном кард.

Мавзӯи 5. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Африко

5.1. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Африқои Шимолӣ

5.2. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Африқои Ғарбӣ

5.3. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Африқои Марказӣ

5.4. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Африқои Шарқӣ

5.5. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Африқои Ҷанубӣ

5.1. Пайдоиши банкҳо дар давлатҳои Африқои Шимолӣ

Қаламрави Африқои Шимолӣ 6 мамлакатҳои соҳили баҳримиёназаминро дар бар мегирад, ки масоҳати умуми онҳо 7,1 км²-ро ташкил медиҳад..

Алҷазоир

Аввалин банк 13 декабри соли 1962 бо қарори Ассамблеяи конституционии Алҷазоир Бонки марказии Алҷазоир таъсис ёфт. 14 апрели соли 1990 банк ба Бонки Алҷазоир ивази ном кард.

Миср

Бонки марказии Ҷумҳурии Мисри Араб – (англ. *Central Bank of Egypt*, арабӣ المركزي البنك المصري). Соли 1898 Бонки миллии Миср кушода шуд, ки ҳуқуқи барориши пул ва ин пул имкони бо тилло иваз шуданро дошт. Бонки мазкур аз 3 апрели соли 1899 ба амалиёт ва барориши пул шурӯъ кард. 2 апрели соли 1914 ивази пулҳо ба тило манъ шуд, пулҳои Бонки миллии воситаи қонунии пардохт қабул шуд. Моҳи январи соли 1961 Бонки давлатии марказии Миср, ки ҳуқуқи эмиссионӣ дошт, таъсис ёфт.

Ливия

Бонки марказии Ҷумҳурии Ливия – (арабӣ المركزي ليبيا مصرف, англ. *Central Bank of Libya*). Соли 1951 дар Лондон Комиссияи пул ташкил ёфт, ки ба он ҳукуматҳои Британияи Кабир, Фаронса, Итолиё ва Миср шомил буданд. 24 марти соли 1952 Комиссияи пул ба барориши фунти ливийӣ шурӯъ кард. Апрели

соли 1956 Бонки марказии Ливия дар намуди ҷамъияти саҳҳомӣ таъсис ёфт, 50%-и сармояи он ба ҳукумати Ливия тааллуқ дошт. тадриҷан пули ҳукумат 100%-и сармояи бонкро ишғол кард. 1 сентябри оли 1971 дар баробари фунти ливийӣ динори ливийӣ низ бароварда мешуд.

Мавритания

Бонки марказии Мавритания – (арабӣ *موريتانيا المركزي البنك*, фар. *Banque centrale de Mauritanie*). То моҳи июн соли 1973 Мавритания ба Иттиҳоди иқтисодӣ ва нақдӣ Африқои Ғарбӣ шомил буд. дар муомилот франки африқой истифода мешуд, ки аз ҷониби Бонки марказии давлатҳои Африқои Ғарбӣ бароварда мешуд.

30-юми маии соли 1973 қонун дар бораи Бонки марказии Мавритания қабул гардид. Ҳамон сол бонки мазкур дар баробари франки африқой пули миллии угуяро баровард. Арзиши 1 угуя ба 5 франки африқой баробар буд.

Марокаш

Бонк-ал-Мағриб (арабӣ *المغرب بنك*, фар. *Bank Al-Maghrib*) – Бонки марказии Марокаш 7 апрели соли 1906 дар конфронси Алхесирас (Испания) қарор дар бораи Бонки давлатии Марокаш қабул шуд. Бонк дар Танжар сохта шуда саҳмиядорони он 12 кишвари иштирокдори конфронси мазкур буданд. Аз сабаби он ки аксарияти саҳмияхоро Фаронса харида буд, бонкро низ ӯ идора мекард. Бонк ба барориши пулҳо ва тангаҳо аз соли 1911 шурӯъ кард. 1 июли соли 1959 Бонк ба номи ал-Мағриб таъсис ёфт.

Тунис

Бонки марказии Тунис (арабӣ *التونسي المركزي البنك*, фар. *Banque Centrale de Tunisie*) – Бонки марказии Ҷумҳурии Тунис. Дар давраи мустамликавӣ Тунис дар минтақаи ғаёлияти Бонки Алжир, ки аз фаронсавиҳо буд, дохил мешуд. 12 январӣ соли 1949 бонк ба Бонки Алжир ва Тунис табдил ёфт.

19 сентябрси соли 1958 қонун дар бораи Бонки марказии Тунис қабул шуд ва ҳуди ҳамон сол бонк ба амалиёт шурӯъ кард.

5.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Ғарбӣ

Африқои Ғарбӣ ҳудуди қариб 20 давлатро дар бар гирифта, аз ҷиҳати захираҳои табиӣ хеле бой аст. Масоҳати умумии онҳо 5,1 км²-ро ташкил медиҳад.

Гамбия

Бонки марказии Гамбия (англ. *Central Bank of The Gambia*) – Бонки марказии Ҷумҳурии Гамбия. То миёнаҳои асри XIX воситаи асосии пардохт сапедмахргон (як навъ чинсҳои баҳрӣ, ки ба садаф монанд ҳастанд) истифода мешуд. То охири асри XIX бошад воситаи пардохт тангаҳои нуқрагин буданд. Соли 1892 Корпоратсияи бонкии Африқо дар шаҳри Лагоси Нигерия шӯъбаи ҳудро кушод, ки вазифааш дар Гамбия ба муомилот баровардани пули бритониёӣ буд. Соли 1917 Гамбия ба барориши пули Иттиҳоди пули Африқои Ғарбӣ (*West African Currency Board*), ки дар Лондон қарор дошт, шурӯъ кард. 13 май соли 1964 Идораи пули Гамбия (*Gambia Currency Board*) таъсис ёфт, ки ҳукуки барориши пули франки Гамбияро дошт. 1 сентябри соли 1971 Бонки марказии Гамбия таъсис ёфт.

Гана

Соли 1913 дар Лондон Иттиҳоди пули Африқои Ғарбӣ (*West African Currency Board*) таъсис ёфт. Ин иттиҳод барои тамоми давлатҳои ғарбии Африқо, ки мустамликаҳои Англия маҳсуб меёфтанд пули фунтро мебаровард. 4 марти соли 1957 Бонки Гана таъсис дода шуд.

Гвинея

Бонки марказии Ҷумҳурии Гвинея (фар. *Banque Centrale de la République de Guinée*) – Бонки марказии Гвинея 29 феввали соли 1960 Бонки Ҷумҳурии Гвинея таъсис дода шуд. 27 июни соли 1961 бонк ба Бонки марказии Ҷумҳурии Гвинея ивази ном кард.

Кабо-Верде

Бонки Кабо-Верде (порт. *Banco de Cabo Verde*) – Бонки марказии КАБО-Верде. Соли 1865 дар қазираи Сантягу шҷўбаи португалии Бонки миллии дур – аввалин муассисаи бонки дар Кабо-Верде ба ҳисоб меравад. 29 сентябри соли 1975 қонун дар бораи таъсис додани Бонки давлатии Кабо-Верде қабул шуд.

Бонки марказии давлатҳои Африқои Ғарбӣ

Бонки марказие, ки дар 7 кишвари Африқои Ғарбӣ фаъолият дорад (фар. *Banque Centrale des États de l'Afrique de l'Ouest, BCEAO*). Ба ин давлатҳо шомиланд: Бенин, Буркина-Фасо, Кот-д'Ивуар, Гвинея Бисау, Мали, Ниерия, Сенегал ва Того. Бонк 4 апрели соли 1959 ташкил шуда, аз соли 1962 ба фаъолият шурӯ кард.

Либерия

Бонки маркази Либерия (англ. *Central Bank of Liberia*) – Бонки марказии Ҷумҳурии Либерия. Дар замони мустамлика буданаш доллари ИМА ҳамчун воситаи пардохт истифода мешуд. Ба ғайр аз доллари амрикоӣ, инчунин пулҳои маҳаллӣ истифода мешуданд. 1 январи соли 1944 доллари либерӣ бароварда шуд, ки ба доллари амрикоӣ баробар буд. вазифаи бонки марказиро Бонки Монровия иҷро мекард ва ин бонк ба Бонки авалини миллии шахрии Нью-Йорк таллуқ дошт. Соли 1974 Бонки миллии Либерия таъсис ёфт, ки ҳамон сол ба амалиёт шурӯ кард. Соли 1991 Бонки миллии Либерия ба барориши пул оғоз кард. 18 октябри соли 1999 Бонки марказии Либерия таъсис ёфт. Соли 2000 ҳангоми ба амалиёт шурӯ кардани Бонки марказии Либерия Бонки миллии расман аз фаъолият монд.

Серра-Леоне

Бонки Серра-Леоне (англ. *Bank of Sierra Leone*) – Бонки марказии Сера-Леоне. Соли 1865 пули Бонки тичоратии Серра-Леонеро мебаровард. Солҳои 1913–1964 ҳудуди Серра-Леоне ба минтақаи фаъолияти Идораи пули Африқои Ғарбии Бритония шомил буд, ки тамоми пулҳои давлатҳои Африқои Ғарбиро

мебаровард (давлатҳое, ки зери мустамликаи Британияи Кабир буданд).

27 март соли 1963 бонки давлатии Серра-Леоне таъсис ёфт. 4 августи соли 1964 бонк ба амалиёт ва барориши пули миллий оғоз кард.

Нигерия

Бонки марказии Ҷумҳурии Федеративии Нигери я— (англ. *Central Bank of Nigeria*). То соли 1959 Нигерия ба минтақаи ғаболияти Идораи муомилоти пули Бритониё дар Африқои Ғарбӣ дохил мешуд, ки ин идора пули тамоми мамолики Африқои Ғарбиро мебаровард: фунти Африқои Ғарбӣ. Моҳи март соли 1958 Бонки марказии Нигерия таъсис ёфт ва аз соли 1959 ба амалиёт шурӯ кард.

5.3. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Марказӣ

Дар қаламрави Африқои Марказӣ 10 давлатро дар баргирифта масоҳати умумии онҳо 7,3 км²-ро ташкил медиҳад.

Ангола

Бонки марказии Ангола— (порт. *Banco Nacional de Angola*). Соли 1840 аввалин пулҳои Ангола бароварда шуданд. Ин пулро Португалия барои Ангола мебаровард. 21 августи соли 1865 Бонки миллии Ангола ба барориши пули миллии худ шурӯ кард. 14 августи соли 1926 Бонки португалии Ангола кушода шуд, ки ҳукуки барориши пулро дошт. Ин ҳукуқ пештар ба Бонки миллии Ангола тааллуқ дошт. 5 ноябри соли 1976 дар асоси Бонки Ангола Бонки миллии Ангола таъсис ёфт.

Бонки ҷумҳуриҳои Африқои Марказӣ

Бонки марказӣ, дар шаш мамлакати Африқои Марказӣ ғаболият мекунад (фр. *Banque des États de l'Afrique Centrale, BEAC*) —. Ба ҳайати он шомиланд: Иттиҳоди иқтисодиву пулии Африқои Марказӣ: Габон, Камерун, Ҷумҳурии Конго, Ҷумҳурии Африқои Марказӣ, Чад, Гвинейи Экваториалӣ.

Конго

Бонки марказии Конго (фр. *Banque Centrale du Congo*) – Бонки марказии Ҷумҳурии Демократии Конго 8 феввали соли 1896, Хазинаи давлатии Давлати Озоди Конго ҳукуқи барориши пулро гирифт. 11 январи соли 1909 Бонки хусусии Конгои Белгия таъсис ёфт. Ин бонк ҳукуқи барориши пулро барои 25 сол ба даст овард. Бонк аз соли 1912 пули франки конголезӣ мебаровард. 10 октябри соли 1927 муҳлати барориши пул барои Бонки хусусии Конгои Белгия то соли 1953 дароз карда шуд. 1 июли соли 1952 ҳукуқи барориши пули франки конголезӣ ба Бонки давлатии марказии Конгои Белгия ва Руанда-Урунди дода шуд. Ҳамон сол бонк ба барориши пул оғоз кард. 3 октябри соли 1960 Шӯрои оид ба муомилоти пулии Ҷумҳурии Конго таъсис дода шуд. Ин бонк тамоми вазифаҳои бонки бекоркардашудаи Бонки давлатии марказии Конгои Белгия ва Руанда-Урунди ба худ гирифт. соли 1961 қарор дар бораи таъси с додани Бонки миллии Конго қабул шуд. Бонк расман аз соли 1964 ба фаъолият оғоз кард. 27 октябри Соли 1971 бонки нави давлатӣ – Бонки Заир ба фаъолият шурӯъ кард. Соли 1997 ин бонк номи худро ба Бонки марказии Конго иваз кард.

Сан-Томе ва Принсипи

Бонки марказии Сан-Томе ва Принсипи (порт. *Banco Central de São Tomé e Príncipe*) 1 январи сол 1868 дар Сан-Томе агентии португалии Бонки милии дур таъсис ёфт. Дар аввал пулҳои бонкро агентии дар Лунада мавҷудбуда мебаровард. Аз соли 1891 бонк пули худро мебаровард. Соли 1976 агентии Бонки миллии дур ба Бонки милии Сан-Томе ва Принсипи иваз карда шуд ва аз соли 1977 ба амалиёт ва барориши пули добра (порт. *dobra*) оғоз кард. Соли 1992 дар наичаи ислоҳоти бонкӣ вазифаи бонки марказӣ ба бонки навтаъсисёфтаи Бонки марказии Сан-Томе ва Принсипи вогузур карда шуд.

5.4. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Шарқӣ

Дар қаламрави Африқои Шарқӣ 11 давлатро дар бар мегирад, масоҳати умуми он 7,7 км² мебошад.

Ќибути

Бонки марказии Ҷумҳурии Ќибути – (фр. *Banque centrale du Djibouti*). Соли 1907 бонки хусусии фаронсавии Бонки Ҳиндухитой ҳуқуқӣ барориши пулро дар Сомалии Фаронса соҳиб гашт. То соли 1945 бонк франк мебаровард. Аз соли 1945 франки Африқои Ғарбӣ ва Африқои Экваториалӣ. 20 марти соли 1949 бошад франки Ќибутии бароварда мешуд.

Кения

Муассисаи молию-қарзии Ҷумҳурии Кения – (суаҳили *Banki Kuu Ya Kenya*). Бонк соли 1966 дар мувофиқа ба Қонун дар бораи Бонки марказии Кения таъсис ёфт.

Комор

Бонки марказии Комор – (англ. *Central Bank of the Comoros*, фар. *Banque Centrale des Comores*). Бонк фаъолияти худро оғоз кард. Бинои марказии бонк дар пойтахти Ҷазираҳои Комор – шаҳри Морони ҷойгир аст.

Фаъолияти Бонки марказии ҷазираҳои Комор Совети Директорон, ки аз ҳафт аъзо иборат аст, ба танзим мебарорад. Аъзои бонк аз Ҳукумати Ҷазираи Комор, Ҳукумати Фаронса ва Бонки марказии фаронсавӣ интиҳоб мекарданд.

Малави

Бонки захиравии Малави – (англ. *Reserve Bank of Malawi Act*). Соли 1964 дар мувофиқа ба қонун дар бораи Бонки захиравии Малави таъсис ёфт. Дар аввали фаъолияти худ бонк 15,19 млн. квача сармоя дошт ва аксарияти сармоя (15,2 млн.) асъори хориҷӣ буд. Соли 1990 ҳаҷми умумии сармояи Бонки захиравии Малави ба 1,03 млрд. квача расид. Ин шумора дар охири соли 1998 ба 18,8 млрд. квача расид.

Ҷазираҳои Сейшал

Бонки марказии Ҷумҳурии Ҷазираҳои Сейшал – (англ. *Central Bank of Seychelles*). Соли 1914 ҳукумати мустамликавӣ пулҳои қоғазӣ мебаровард. Соли 1936 Идораи пули Ҷазираҳои Сейшал (*Seychelles Currency Board*) таъсис ёфт. Соли 1974

Идораи пул ба Комиссияи пули Ҷазираҳои Сейшал таъсис дода шуд. 1 декабри соли 1978 Идораи муомилоти пулии Ҷазираҳои Сейшал (Seychelles Monetary Authority) таъсис ёфт. Баътар ин идора ба Бонки марказии Ҷазираҳои Сейшал таъсис ёфт.

Сомали

Бонки марказии Ҷумҳурии Сомали – (сомал. *Bankiga ee Dhexe ee Soomaaliya*, англ. *Central Bank of Somalia*). 15 ноябри соли 1920 дар шаҳри Могодишо шӯъбаи Бонки Италия кушода шуд, ки аз аввалин бонкҳо дар ҳудуди Сомали ба ҳисоб меравад. 8 апрели соли 1950 Хазинаи муомилоти пули Сомали (*Cassa per la circolazione monetaria della Somalia*) бо қароргоҳаш дар Рим таъсис ёфт. 6 апрели соли 1959 Хазина аз Рим ба Могодишо кӯчонда шуд. 3 июли соли 1960 Хазина аз ғайриқонуният монд. 30 июни 1960 Бонки миллии Сомали таъсис ёфт. Соли 1977 ба Бонки марказии Сомали ивази ном кард. Соли 1990 бонк аз ғайриқонуният монд ва соли 2009 аз нав барқарор карда шуд.

Судон

Бонки марказии Ҷумҳурии Судон – (араб. *المركزى السودان بنك*, англ. *Central Bank of Sudan*). То соли 1960 дар Судон бонки марказӣ вуҷуд надошт. Вазифаи онро Вазорати молияи Судон, Идораи пулии Судон ва шӯъбаи Бонки миллии Миср иҷро мекарданд. Соли 1959 Бонки давлатии Судон кушода шуд ва соли 2006 ба Бонки марказии Судон таъсис дода шуд.

Танзания

Бонки марказии Танзания. Бонки бароварандаи шиллинги танзаний ба ҳисоб меравад. Мувофиқи қонун дар бораи Бонки Танзания аз декабри соли 1965 ба ғайриқонуният шурӯъ кард. Соли 1995 ҳукумати кишвар ба қароре омад, ки бар зимми бонки марказӣ вазифаҳои зиёд вогузор аст, аз ин рӯ Бонки Танзания дар баробари он таъсис ёфт.

Уганда

Бонки марказии Уганда – (англ. *Bank of Uganda*). То соли 1966 Уганда ба минтақаи ғайриқонунии Идораи пули Африқои Шарқӣ дохил мешуд.

Эритрея

Бонки марказии Эритрея – (англ. *Bank of Eritrea*); муассисаи давлатӣ, дар алоҳидагӣ аз вазорати молия.

Ҳабашистон

Бонки марказии Ҳабашистон – (амх. የኢትዮጵያ ብሔራዊ ባንክ, англ. *National Bank of Ethiopia*). 16 феввали соли 1906 аввалин бонк дар ҳудуди Ҳабашистон кушода шуд. Ин Бонки Абиссини буд, ки зери идораи Бонки миллии Миср қарор дошт. Бонки мазкур ба муҳлати 50 сол ҳуқуқи барориши пулро соҳиб гашт. 29 августи соли 1931 бонк ба Бонки Ҳабашистон табдил ёфт ва 60%-и сармояш ба ҳукумати Ҳабашистон тааллуқ дошт. Баъди ба ҳайати Африқои Шарқии Италия дохил шудани Ҳабашистон филиалҳои бонки Ҳабашистон ба филиалҳои бонки Италия табдил ёфтанд. Моҳи августи соли 1942 Бонки марказии Ҳабашистон таъсис ёфт, ки аз соли 1943 ба амалиёт шурӯъ кард. Соли 1945 бонк ҳуқуқи мутлақи барориши пул ва тангаро дар кишвар ба даст овард.

5.5. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Африқои Ҷанубӣ

Дар қаламравӣ Африқои Ҷанубӣ Замбия, Ботсвана, Зимбабве, Лесото, Мозамбик, Намибия, Свазиленд дар он ҷойгир мебошад. Давлатҳои Африқои Ҷанубӣ мутараққӣ буда, аз рӯйи ҳамаи нишондиҳиҳои иқтисодӣ дар ҷойи аввал меистад. Он ҳамагӣ 5,5 дар сад масоҳат км²-ро ташкил медиҳад.

Ботсвана

Бонки марказии Ботсвана – (англ. *Bank of Botswana*, тсвана *Banka ya Botswana*). Бонки Ботсвана 1 июли соли 1975 таъсис ёфтааст.

Замбия

Бонки марказии Замбия – (англ. *Bank of Zambia*). Солҳои 1956–65 ҳуқуқи барориши пул дар ҳудуди Родезияи Ҷанубӣ (ҳозира Зимбабве), Родезияи Шимолӣ (ҳозира Замбия) ва Нясаленд (ҳозира Малави) ба Бонки Родезия ва Няселанд тааллуқ дошт. 7 августи соли 1965 Бонки Замбия таъсис ёфт. Ҳаҷми молҳои содиротӣ ба 3,9 млрд. долл. ва молҳои воридотӣ ба 3,1 млрд.долл. мерасад. Асоси

содироташ мис мебошад (64% ҳаҷм). Кобалт ва қувваи энергияи электрикӣ низ содир мкунад. Шарикҳои асосии савдо: Ҷумҳурии халқии Хитой, Ҷопон, давлатҳои ҷанубу шарқии Осиё, Осиёи Наздик ва Миёна, Швейтсария, ҶАҚ, ҶДК, Танзания, Зимбабве. Нақлиёт, таҷҳизот, маҳсулоти нафти, озуқа ва либоса аз ҶАҚ, ба Бритониёи Кабир ва Зимбабве оварда мешаванд.

Зимбабве

Бонки Марказии Зимбабве – (англ. *Reserve Bank of Zimbabwe*). Таърихи пайдоиш ва фаъолияти бонкдорӣ дар Зимбабве ба таърихи бонкдорӣи Замбия як аст.

Лесото

Бонки марказии шоҳигарии Лесото – (англ. *Central Bank of Lesotho*, сесото *Banka e Kholo ea Lesotho*) соли 1854 таъсис ёфтааст.

Мозамбик

Бонки марказии Мозамбик – (порт. *Banco de Moçambique*). Соли 1854 ҳукумати мустамликавӣ пулҳои рейсро барои Мозамбик мебаровард. 29 январи соли 1878 пулҳои Бонки миллии дур бароварда мешуд.

Намбия

Бонки марказии Намбия – (англ. *Bank of Namibia*). Соли 1993 кушода шуд. Сиёсати пулию-молии кишварро пеш мебарад. Ин ягона ташкилоте ҳаст, ки доллари намбиягиро бо розигии Парлумони Намбия мебарорад. Бинои марказиаш дар пойтахти кишвар – Виндхук ва филиалаш дар шаҳри Ошакати воқеъ мебошад.

Свазиланд

Бонки марказии Шоҳигарии Свизеланд – (свати *Umntsholi Emasvati*). 22 март соли 1974 Идораи муомилоти пулии Свизеланд (Monetary Authority of Swaziland) таъсис ёфт. 6 сентябри соли 1974 бонк ба барориши пули миллии шурӯъ кард. 18 июли соли 1979 Идораи муомилоти пулӣ ба Бонки марказии Свизеланд табдил ёфт.

Мавзӯи 6. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Австралия ва Ҷазираҳои он

6.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Австралия

6.2. Пайдоиши бонкҳо дар Ҷазираҳои Австралия

6.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Австралия

Ин материк ҳанӯз дар аввали асри XVII аз тарафи голландиҳо (В. Янсзон) кашф шуда буд. Масоҳати умумии он 7,7 млн. км²-ро ташкил медиҳад.

Австралии

Бонки марказии Австралия – (англ. *Reserve Bank of Australia*). Соли 1911 Бонки Иттифоқи Австралия таъсис ёфт, ки дар ҳамон вақт аз бузургтарин бонки тичоратӣ ва амонатии Австралия ба ҳисоб мерафт. Аз соли 1924 ба бонк ҳуқуқи инҳисории барориши пул дода шуд ва бонк ҳамчун агентии Ҳукумати Австралия шинохта шуд.

Соли 1960 вазифаи бонки марказӣ ба Бонки захиравии Австралия гузошта шуд.

Вануату

Бонки марказии Вануату 30 июли соли 1980 Вануату аз зери мустамликаи Британияи Кабир ва Фаронса озод шуда, истиқлолияти худро эълон кард. Баъди панҷ соли истиқлолият Парлумони кишвар Қонун дар бораи Бонки марказии Вануату (*Central Bank Act*) қабул кард. Бонки захиравии Вануату (*Reserve Bank of Vanuatu*) фаъолияти худро ҳамчун Бонки марказии Вануату (*Central Bank of Vanuatu*) аз 1 январи соли 1981 шурӯъ кард.

Номи ҳозираи худро бонк моҳи майи соли 1989 баъди он ки Парлумон қонун дар бораи ислоҳоти бонкӣ (барои Бонки марказии Вануату)-ро қабул кард, гирифт.

Дар давраи аввали фаъолияти худ Бонк барои хизматрасонӣ сармоя бо арзиши 50 млн ватуро пешниҳод кард, ки ин маблағ аз ҳукумат буд. Баъдан сахмиягузорони дигар пайдо шуданд, ки

ҳаҷми сармоя ба 100 млн вату расид. То соли 1985 ин шумора ба 400 млн афзоиш ёфт.

Яке аз аввалин вазифаҳои бонк гузаронидани ислоҳоти пулӣ дар кишвар ва эълони вазири молия буд (1980). 22-юми марти соли 1982 Бонки марказӣ аввалин пулҳои қоғазии миллиро баровард. 1 апрели соли 1983 франки Гебриди Нав ва пули Австралия, ки воситаи қонунии пардохт дар Вануату ба ҳсиоб мерафтанд, аз байн рафта ҳукми қонунии худро аз даст доданд.

Дар охири соли 1987 Бонки марказӣ тамоми масъулиятҳои бонки марказиро аз Бонки Ҳиндусуеи Вануату (*Banque Indosuez Vanuatu*) гирифта, дар зер идораи худ якчанд бонкҳои тичоратӣ таъсис дод.

Самоа

Бонки марказии Давлати Соҳибистиклоли Самоа – (англ. *Central Bank of Samoa*, самоагӣ *Faletupe Tutotonu o Samoa*). Соли 1920 пулҳои хазинавии Самоа бароварда шуданд. Солҳои 1922–1959 барои Самоаи Ғарби хазинаи Зеландияи Нав пул мебаровард.

1 январи соли 1939 Бонки Самоаи Ғарбӣ (*Bank of Western Samoa*) таъсис ёфт, ки 50%-и сармоя ба Самоаи Ғарбӣ ва 50%-и дигар ба Бонки Зеландияи Нав тааллуқ дошт. Солҳои 1960–1967 бонки мазкур барои Самоаи Ғарбӣ пули фунт мебаровард, соҳои 1967–1980 бошад пули тала (воҳиди пулии ҳозираи Самоа)-ро меабровард.

Идораи пулии Сама (*Monetary Board of Western Samoa*) соли 1974 ташкил шуда, аз соли 1975 ба амалиётҳои худ оғоз кард. Дар соли 1980 ба Идораи пулӣ ҳуқуқӣ барориши пул дода шуд, ки пештар ин имтиёзро Бонки Самоаи Ғарбӣ дошт. Соли 1984 ҳукумат қарор дар бораи таъсиси бонки марказиро қабул кард ва бонк ҳуди ҳамон сол кушода шуд. Соли 1985 бошад, бонк ба барориши пул оғоз кард.

Фичи

Бонки марказии Фичи – (англ. *Reserve Bank of Fiji*). Соли 1867 ба барориши пули хазинавӣ шурӯъ кард. 17 марти соли 1874 ҳукумати Фичи муфлис шуда, барориши пул манъ шуд.

Пулҳоро барои Фичи бонкҳои хусусӣ мебароварданд: Бонки Зеландияи Нав, Бонки Нави Уэлси Ҷанубӣ, ширкати бонкӣ ва тичории Фичи. Соли 1914 қисми маъмурии мустанликавӣ – Идораи пул таъсис ёфт, ки ҳуқуқӣ барориши пулро соҳиб гашт. Моҳи апрели соли 1973 Идораи марказии муомилоти пулӣ, ки ҳуқуқӣ барориши пулро дошт, таъсис ёфт. 1 январи соли 1984 Бонки хазинавии Фичи таъсис ёфт.

6.2. Пайдоиши бонкҳо дар Ҷазираҳои Австралия

Дар Ҷазираҳои Австралия таърихи пайдоиши бонкҳо ба асри XIX рост омадааст.

Ҷазираҳои Сулаймон

Бонк Ҷазираҳои Сулаймон – (англ. *Central Bank of Solomon Islands*) Солҳои 1916–1932 ҳукумати ҷазира пулҳои худро мебаровард. Соли 1976 Идораи муомилоти пулии Ҷазираҳои Сулаймон кушода шуд, ки соли 1977 ба барориши пул оғоз кард. Идораи муомилоти пул соли 1983 ба Бонки марказии Ҷазираҳои Сулаймон табдил ёфта, дар моҳи феввали ҳамон сол ҳуқуқӣ барориши пулро пайдо кард.

Папуа-Гвинеаи Нав

Бонки марказии Папуа-Гвинеаи Нав – (англ. *Bank of Papua New Guinea*). Соли 1973 парламенти давлат санад дар бораи таъсис Бонки Папуа-Гвинеаи Навро қабул кард ва ҳуди ҳамон сол бонк ба амалиёт шурӯъ кард. Аз 19-уми апрели соли 1975 бонк ба барориши пули миллии ягона – кина оғоз кард.

Зеландияи Нав

Бонки марказии Зеландияи Нав – (англ. *Reserve Bank of New Zealand*). Дар муомилоти пулии Зеландияи Нав муддати зиёд на танҳо пулӣ бритониёӣ, балки пулҳои хориҷӣ (испанӣ, ҳиндуй, португалӣ, датӣ, ҳоландӣ) низ истифода мешуданд.

Мавзӯи 7. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Амрико

7.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Амрикои Англо-Саксонӣ

7.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Амрикои Лотинӣ

7.1. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Амрикои Англо-Саксонӣ

Ба Амрикои Англо-Саксонӣ ин давлатҳо дохил мешаванд, ИМА ва Канада давлатҳои аз иқтисодиёти ин давлатҳо бо сурак дар ҳаракат аст.

Иёлотӣ Муттаҳидаи Амрико

Бонки Иёлотӣ Муттаҳидаи Амрико – (англ. *First Bank of the United States*) бонки амрикоӣ, солҳои 1791 то 1811 арзи вучуд кардааст. Моҳи декабри соли 1790 ходими давлатии ИМА Александр Гамилтон ба Конгресс пешниҳоди сохтани бонки миллиро кард. Ӯ пешниҳод кард, ки аксарияти хароҷотро аз ҳисоби сармояи худаш мекунад. Ҳукумат танҳо 20%-и хароҷотро ба зимма гирад. Пулҳои бонк бояд ба пулҳои танга иваз мешуданд. Ҳукумати федералӣ бояд вояти худро дар ин бонк нигоҳ медошт. 25 феввали соли 1791 Конгресс сохтани Аввалин бонки Иёлотӣ Муттаҳидаро тасдиқ кард. Иҷозатнома ба бонк кафолати мақоми умумимиллиро дар давоми 20 сол дод. Президенти бонк Томас Уилинг интиҳоб шуд. Бонк ба ҳукумати ИМА додани қарзи бебозгаштро оғоз кард. Ҳаҷми онҳо ба 6,2 млн. доллар мерасид. Дар фарқ аз дигар бонкҳои тижоратии имтиёзно Бонки милли шӯъбаҳои худро дар дигар иёлотҳо дошт.

Канада

Бонки бузурги Канада – (англ. *Royal Bank of Canada* («Роял бэнк оф Кенада», «Бонки шоҳигарии Канада»), ки ҳамчунин ширкати бузургтарини Канада ба ҳисоб меравад. Яке аз 12 бузургтарин бонкҳои дунё аз ҷиҳати сармояи бозорӣ мебошад, ки соли 1864 дар шаҳри Галифакс таъсис дода шуд.

Ин бонк дар рӯйхати бузургтарин ширкатҳои оммавии дунё мувофиқи рӯйхати тартибдодаи Forbes Global 2000 соли 2016 Бонки шохигарии Канада ҷои 52-юмро гирифт, ки аз он ҷумла ҷои 33-юм аз рӯи фаъолӣ, 50-ум аз рӯи ғоидаи ҳолис, 79-ум аз рӯи сармояи бозорӣ ва 256-ум аз рӯи гардиши пулу молро ишғол кард. Соли 2010 ба рӯйхати 50 бонки бовариноктарини дунё сазовор гардид (мувофиқи рӯйхати тартибдодаи маҷалаи Global Finance). Баъд аз 5 сол, соли 1869 бонк низомномаи федералӣ гирифта ҳуқуқи барориши пулро гирифт. Дар аввали солҳои 1870 доираи хизматрасонии ҳудро вилотяҳои наздибахшӣ васеъ кард, вале дар натиҷаи коҳиш ёфтани саноатӣ киштисозӣ фаълияташ суст шуд. Соли 1882 аввалин шӯбаи он дар ҷазираҳои Бермуд кушода шуд, ҳарчанд ки соли 1889 маҳкам шуда, ба минтақаи Кариб ба иҷора дода шуд ва то имрӯз вучуд дорад. Дар соли 1896 сармояи бонк ба 10 млн доллар расид. Баъдан шӯбаҳои он дар Колумбия ва Куба низ кушода шуданд. Соли 1901 бонк номашро ба Royal Bank of Canada (RBC) иваз кард, соли 1907 бинои асосии он аз Галифакс ба Монреал кӯчонида шуд. Соли 1902 шумораи шӯбаҳои бонк ба 109 адад расида, сармояаш 50 млн долларро ташкил дод. Соли 1939 нишондоди сармояи бонкӣ мазкур сарҳади 1 млрд долларро убур кард. Дар замони Ҷанги Дуввумӣ Ҷаҳонии фаъолияти бонк дар Амрикои Шимолӣ инкишоф ёфт, вале аксарияти шӯбаҳои аврупоиаш баста шуданд. Баъди ҷанг бонк сармоягузории нафту гази Канадаро ба уҳда гирифт. Ҳамон сол дар Нью-Йорк ширкати трастӣ (боваринок)-и Royal Bank of Canada Trust Company кушода шуд.

Соли 1961 аввалин компютер дар бонк насб карда шуд. Соли 1962 логотип (нишон)-и бонк иваз карда шуд, дар он акнун расми шер, тоҷ ва курраи Замин нишон шуда буд.

Дар аввали солҳои 1970 бонк яққоя бо панҷ бонки дигар дар Лондон ширкати бонкии Orion барои пайдо кардани роҳ ба бозори хизматрасонӣ кушоданд. Соли 1981 қисми Бонки шохигарии Канада гашт, ки ар ин давра яке аз чор бонки бузурги Амрикои Шимолӣ ба ҳисоб мерафт ва сармояаш ба 51 млрд доллар расида буд.

7.2. Пайдоиши бонкҳо дар давлатҳои Амрикои Лотинӣ

Амрикои Лотинӣ яке аз қитъаҳои калонтарини дунё буда ханӯз дар асрҳои XVI–XVII аз тарафи Испания ва Португалия забт шуда буд ва фақат дар аввали асри XIX қисме аз кишварҳои он истиқлолият ба даст оварданд. Ҳоло дар ҳудуди он 46 мамлакат вучуд дорад. Аз ин 33 давлатҳои соҳибхитӣ ба гурӯҳи мамлакатҳои рӯ ба инкишоф дохил мешаванд. Масоҳати умуми Амрикои Лотинӣ 21 млн. км²-ро ташкил мекунад.

Амрикои Лотинӣ ба якчанд ноҳияҳо ҷудо мешавад:

1. Америкаи Миёна (Мексика, Вест-Индия).

2. Мамлакатҳои Анд (Венесуэла, Колумбия, Эквадор, Перу, Боливия, Чили).

3. Давлатҳои соҳили Атлантика (Парагвай, Уругвай, Аргентина).

4. Бразилия.

Мексика

Бонки марказии Мексика – (исп. *Banco de México*). Соли 1822 лоиҳаи сохтани Бонки бузургӣ империяи Мексика ба нақша гирифта шуд, ки бояд пулро низ мебаровард. 22-юми декабри соли 1822 Империяи Мексика ба барориши пул шурӯъ кард. Соли 1823 пули пешина аз муомилот бароварда, ба ҷои он пули песо аз ҷониби Хазинаи миллӣ бароварда мешуд.

Соли 1884 бонкҳои хусусӣ низ ба барориши пул оғоз карданд. Шумораи бонкҳои пулбароранда дар як муддати кӯтоҳ афзуд: Бонки Чиуауа (1884), Бонки тичоратии Чиуауа (1889), Бонки Агускалиент ва Бонки Чяпаса (1902), Бонки Кампеч (1903). Дар замони инқилоби солҳои 1910–1917 намудҳои гуногун ва бисёри пулҳо бароварда мешуданд. Пулро илоҷҳо, шахрҳо, қисмҳои ҳарбӣ, ширкатҳои хусусӣ ва корхонаҳои саноатӣ мебароварданд. Аввалин бор и н намуди пулҳоро қувваҳои конституционии ҳарбӣ бароварданд. Сифати пусти чунин пулҳо сабаби пайдоиши пулҳои қалбақӣ дар кишвар гардид. Чунин корҳо ба иқтисодиёти Мексика зарбаи сахт зада, дар натиҷа пулаш беқурб гардид. Соли 1917 конститусияи

кишвар қабул гардид ва мувофиқи он ҳуқуқи инҳисории барориши пул ба бонки зеридораи давлат супорида шуд. Моҳи августи соли 1925 Бонки Мексика таъсис ёфт, ки аз ҳамон сол ба барориши пул ва амалиёт шурӯъ кард.

Белиз

Бонки марказии давлати Белиз – (англ. *Central Bank of Belize*). Соли 1894 ҳукумати Гондураси Бритониё дар Белиз Идораи пул (Currency Board, Board of Commissioners of Currency) таъсис дод. 1 ноябри соли 1976 Идораи муомилоти пулии Белиз (Belize Monetary Authority) ташкил шуд ва ҳуқуқи барориши пулро соҳиб гашт. 1 январи соли 1982 Идораи муомилоти пулӣ ба Бонки марказии Белиз мубаддал гашт.

Гватемала

Бонки марказии Гватемала – (исп. *Banco de Guatemala*). Аз соли 1926 то 1946 нақши бонки эмиссиониро Бонки марказии Гватемала мебозид. Бонк бо сармояи гуногуни хусусӣ ва давлатӣ 30-юми июли соли 1926 таъсис ёфт ва худӣ ҳамон сол ҳуқуқи барориши пулро соҳиб гашт (пештар ин ҳуқуқ ба бонкҳои хусусӣ тааллуқ дошт). 11 декабри соли 1945 ҳамчун бонки марказӣ Бонки давлатии Гватемала таъсис ёфт. Бонк аз 1 июли соли 1948 ба амалиёт шурӯъ кард.

Гондурас

Бонки марказии Ҷумҳурии Гондурас – (исп. *Banco Central de Honduras*). Бонки марказии Гондурас 3-юми феввали соли 1950 дар намуди ҷамъияти саҳҳомӣ кушода шуд ва тамоми сармояаш ба давлат тааллуқ дошт. Бонк аз 1-уми июли соли 1950 ба фаъолият шурӯъ кард. Бонк ҳуқуқи мутлақӣ барориши пулро, ки пештар ба Бонки Гондурас ва Бонки Атлантика тааллуқ дошт, ба даст овард.

Ҷумҳурии Доминикан

Бонки марказии Ҷумҳурии Доминикан – (исп. *Banco Central de la República Dominicana*). 9-уми октябри соли 1947 Бонки давлатии Ҷумҳурии Доминикан, ки ҳуқуқӣ инҳисории барориши

пулро низ дошт, таъсис ёфт. Бонк аз 23-юми октябри ҳамон сол ба барориши пул оғоз кард.

Коста-Рика

Бонки марказии Ҷумҳурии Коста-Рика – (исп. *Banco Central de Costa Rica*). То 24-уми ноябри соли 1914 пулро асосан бонкҳои хусусӣ ва баъзан ҳукумат мебаровард. Баъди қабули як қонун ҳуқуқӣ барориши пул танҳо ба Бонки байналмиалии Коста-Рика тааллуқ дошт. Дар охири соли 1936 Бонки байналмиалии Коста-Рика ба Бонки миллии Коста-Рика табдил дода шуд. Мувофиқи қонун аз 28 январӣ соли 1950 дар асоси Бонки миллии Коста-Рика Бонки марказии Коста-Рика таъсис дода шуд.

Никарагуа

Бонки марказии Ҷумҳурии Никарагуа – (исп. *Banco Central de Nicaragua*, мискитӣ *Nicaragua pūtka lalahka watla*). Солҳои 1856–57 ҳукумати мочарочуи Вокер аввалин пулҳои никарагуагиро ба муомилот бароварданд. Дар мувофиқат ба декрет аз 2-юми апрели соли 1879 соли 1880 пули бонкҳои хусусиро Бонки Никарагуа ва Бонки савдо ва хоҷагии халқ мебаровард. Соли 1912 Бонки миллии Никарагуа сохта шуд, ки ҳуқуқи истисноии барориши пулро соҳиб буд. Бонк аз соли 1913 ба барориши пул оғоз кард. Мувофиқи қонун 16-уми сентябри соли 1960 Бонки марказии Никарагуа таъсис ёфт. Бонк аз 1-уми январӣ соли 1961 ба амалиёт оғоз карда, аз апрели соли 1962 пул мебаровард.

Панама

Бонки марказии Панама – (исп. *Banco Nacional de Panama*). 12-уми октябри соли 1904 Бонки гарафи Ҷумҳурии Панама ба ғаёлият шурӯъ кард. Моҳи январӣ соли 1911 бонк ба Бонки миллии Панама ивази ном кард. 30-юми сентябри соли 1941 Бонки эмиссионии Ҷумҳурии Панама таъсис ёфт, ки ҳуқуқи барориши пулро соҳиб буд. Бонк дар як муддати кӯтоҳ тавонист як миқдор пулро ба муомилот барорад, вале мувофиқи қонун 30-юми декабри соли 1941 қабул шуда муомилоти ин пул аз байн бардошта ва ғайриқонунӣ ҳисобида шуд.

Салвадор

Бонки марказии Салвадор – (исп. *Banco Central de Reserva de El Salvador*). Соли 1877 ба барориши пули Салвадор шурӯъ кард. Соли 1880 Бонки байналмиллии Салвадор таъсис дода шуд, ки ҳуқуқи истисноии барориши пулро соҳиб буд. Баъдан ин ҳуқуқро бонкҳои дигар низ соҳиб гаштанд: Бонки ғарбӣ (соли таъсисаш 1899), Бонки тичоратии хочагии халқ (соли таъсисаш 1895). Ҳуқуқи давраии барориши пулро бонкҳои зерин низ соҳиб гаштанд: Бонки саноатии Салвадор (солҳои фаъолият 1896–1906), Бонки миллии Салвадор (солҳои фаъолият 1906–1913) ва ғайра. Аз соли 1934 ҳуқуқи барориши пулро танҳо се бонк соҳиб буданд: Бонки тичоратии хочагии халқ, Бонки ғарбӣ ва Бонки Салвадор (соли таъсисаш 1885 ҳамчун Бонки хусусии Эл Салвадор; соли 1891 тағйири нома кард). 19-уми июни соли 1934 қонун дар бораи Бонки ҳазинавии марказии Салвадор қабул шуд, ки ҳуқуқи комили барориши пулро дошт. Бонк ҳамчун “ҷамъияти анонимӣ” (беисм ва пинҳонӣ) бо мақсади азнавташкилкунии Бонки тичоратии хочагии халқ кушода шуд. Дар ҳамон сол ба барориши пул оғоз кард. 20 апрели соли 1961 бонк давлатӣ карда шуд.

Антигуа ва Барбуда

Дар замони муосир фаъолияти бонкӣ ва хизматрасонии молиявро дар Антигуа ва Барбуда Бонки марказии Кариби Шарқӣ (ЕССВ) идора мекунад. Бонки марказии Кариб – бонки марказии тамоми давлатҳои ҳавзаи баҳри Кариб. Моҳи октябри соли 1983 бо мақсади мустаҳкам нигоҳ доштани доллари Кариби Шарқӣ ва пурра кардани низоми бонкӣ барои таъмини баробарии тараққӣ ва инкишофи давлат-аъзоҳо таъсис дода шуд. Аввалин бонки афшорӣ (маркази молии фаросоҳилий)-и Антигуа соли 1983 кушода шуд.

Ҷазираҳои Багам

Бонки марказии Ҷазираҳои ҳамсуди Багам – (англ. *The Central Bank of The Bahamas*). Соли 1919 Идораи пул (Currency Board) таъсис ёфт. Соли 1968 Идораи муомилоти пулии ҷазираҳои Багам (Bahamas Monetary Authority) таъсис ёфт, ки ҳуқуқи барориши пулро соҳиб буд. 1-уми июни соли 1974 Бонки

марказии ҷазираҳои Багам таъсис дода шуд ва вазифаҳои Идораи муомилоти пул ба зиммаи он вогузор шуд.

Барбадос

Бонки марказии давлати Барбадос – (англ. *Central Bank of Barbados*). То соли 1938 пулхоро барои Барбадос як чанд бонкҳои хусусӣ мебаровард. Солҳои 1938–1951 пулхоро ҳукумати Барбадос мебаровард. 1-уми августи соли 1951 ҳуқуқи инҳисории барориши пулро Идораи муомилоти пулии минтақаи Кариб ба даст овард. Моҳи майи соли 1972 бонки давлатии Бонки марказии Барбадос кушода шуд.

Республики Гаити

Бонки марказии Гаити – (фр. *Banque de la République d'Haïti*). Моҳи октябри соли 1910 шартномаи консорсии франко-германо-африқоӣ дар бораи Бонки миллии Ҷумҳурии Гаити баста шуд. Соли 1916 бонк ба барориши пул оғоз кард ва соли 1935 комилан миллий карда шуд. 17-уми августи соли 1979 фаъолияти бонк манъ карда шуда, ба ҷои он Бонки миллии карзӣ ва Бонки Ҷумҳурии Гаити таъсис ёфт.

Куба

Бонки марказии Ҷумҳурии Куба – (исп. *Banco Central de Cuba*). Аввалин бонки кубагӣ – Бонки испониёии Гавана бо декрети Шохигарии Испания 6-уми феввали соли 1855 сохта шуд. Соли 1857 бонк ба барориши пул шурӯъ кард, ки ин амал то соли 1891 давом кард. Солҳои 1891–1896 пулҳои хазинавӣ бароварда мешуд ва солҳои 1896–1899 пулҳои Бонки испониёии ҷазираи Кубаро мебаровард. Аз соли 1934 то соли 1949 пулро танҳо ҳукумати Куба мебаровард. Мувофиқи қонуни 13-уми декабри соли 1948 қабулшуда Бонки миллии Куба таъсис ёфт, ки аз 27-уми апрели соли 1950 ба амалиёт ва барориши пул шурӯъ кард. Баъди инқилоби соли 1959, соли 1961 ҳукумати Фидел Кастро ба милликунони бонкҳо шурӯъ карда, Бонки миллии ягонаи давлатиро (*Banco Nacional de Cuba*) таъсис дод. 28-уми майи соли 1997 қонун дар бораи Бонки марказии Куба қабул гардид.

Сент-Китса

Фаъолияти бонкӣ дар дохили давлат мувофиқи қонун дар бораи фаъолияти бонкӣ, ки соли 1991 ва фаъолияти бонкии берун аз давлат муофиқи қонун дар бораи хизматрасонии молиявӣ, ки соли 1997 қабул шуда буд, ба роҳ монда шудааст. Вале ҷазираи Невис, ки як қисми ҳудуди Сент-Китса ба ҳисоб мерафт, қонуни махсуси ҳудро дар бораи фаъолияти бонкӣ соли 1996 қабул кард. Қонун дар бораи муносибатҳои махфии Сент-Китса ва Невис дар фаъолияти бонкӣ амал мекунад, вале агар давлатҳои хориҷӣ дар бораи фаъолияти онҳо чизе доништан хоҳанд мушкилие надорад.

Низомии бонкдорӣ аз бонкҳои давлатии Сент-Китса ва Англия (ҳудуди худмӯхтори Англия дар ҷазираҳои Вест-Индия ё Кариб), Бонки рушди Сент-Китса ва Невис, бонкҳои хусусӣ: Бонки Нова Скотия, Бонки Невис, иборат мебошад.

Тринидад ва Тобаго

Бонки марказии Ҷумҳурии Тринидад ва Тобаго – (англ. *Central Bank of Trinidad and Tobago*). Соли 1837 аввалин бонки тичоратӣ дар ин ҷо кушода шуд. Дар миёнаҳои асри XIX пулҳои Бонки Вест Индияро мебаровард, баъдан дигар бонкҳои тичоратӣ низ ба барориши пул шурӯъ карданд. Аз соли 1905 пулҳои ҳукумати мустамликавӣ (мустамликадор Англия буд) бароварда мешуд. Соли 1951 ҳудуди мустамлика ба минтақаи фаъолияти Идораи муомилоти пулии ҳудуди Бритониёи Кабри шомил гашт. Барориши пул аз ҷониби бонки мустамликавӣ ва фаъолияти бонкҳои тичоратӣ манъ карда шуданд.

Ямайка

Бонки марказии Ямайка – (англ. *Bank of Jamaica*). Моҳи майи соли 1836 аввалин бонк дар ҳудуди ҷазира – Бонки тичоратии Ямайка буд (ягон робита ба бонки ҳазираи Ямайка надорад), ки пул низ намебаровард.

Аз моҳи майи соли 1837 Бонки мустамликавӣ ба амалиёт шурӯъ карда, ҳамзамон ба барориши пули Ямайка оғоз кард.

Дар охири асри XIX дар ҳудуди ҷазира тадриҷан филиалҳои бонкҳои канадагӣ пайдо шуданд. Аввалин маротиба соли 1889 филиали Бонки Нави Скотти кушода шуд, ки аз соли 1900 ба

барориши пул шурӯъ кард. Шӯъбаи Бонки шоҳигарии Канада соли 1911 ва Бонки императориву тичорати Канада соли 1920 кушода шуданд. Ин бонкҳо низ пулҳои алоҳидаи худро мебароварданд. Соли 1920 аввалин пулҳо бо рамзҳои ҳукумати Ямайка бароварда шуданд. Соли 1939 Идораи пул (Currency Board) таъсис ёфта, соли 1953 ба он ҳуқуқи эмиссионӣ (барориши пул) дода шуд.

Соли 1960 ҳамчун бонки марказии давлатӣ Бонки Ямайка таъсис дода шуд, ки ҳуқуқӣ барориши пулро соҳиб гашт. Аз соли 1961 бонк ба амалиёт шурӯъ кард ва то имрӯз бонки марказии Ямайка ба ҳисоб меравад.

Венесуэла

Бонки марказии Ҷумҳурии Боливари Венесуэла– (исп. *Banco central de Venezuela*). 8-уми сентябри соли 1939 қонун дар бораи таъсиси Бонки марказии Венесуэла қабул гардид. Бонк ҳуқуқӣ инҳисории барориши пулро ба даст овард, ки ин ҳуқуқ пештар дар ихтиёри бонкҳои хусусӣ қарор дошт. Бонк аз соли 1940 ба фаъолият шурӯъ кард.

Колумбия

Бонки миллии Колумбия (исп. *Banco de la Republica de Colombia*) соли 1880 баъди кӯшишҳои зиёд Бонки миллии Колумбия (Banco Nacional de Colombia) таъсис ёфт, ки пешинаи аввалини ҳозира Бонки марказии Колумбия мебошад. Вале дар соли 1894 ба Конгресс барои ноўҳдабароии таъмини пул шикоят шуд. Баъд аз чанд сол Бонки марказии Колумбия (Banco Central de Colombia) таъсис ёфт, ки аз соли 1905 то соли 1909 фаъолият кард, вале он ҳам ба маъалаи ноўҳдабароӣ бекор карда шуд.

Чанги якуми ҷаҳонии ба Колумбия мушкилотҳои гуногуни иқтисодӣ овард, ки баъди сулҳ низ ин мушкилот то дер боз бартараф карда нашуд. Манзараи муассисаҳои бонкӣ дар давоми ду даҳсолаи асри XX хеле ғамгинкунанда буд – иқтисодиётро бетартибӣ ҳукмфармо буд, барориши пулро ҳеҷ мақомот назорат намекард, захираи бонкҳо куллан тамом шуда буданд ва ғ.

Ҳолати тавсифшуда ба бӯҳрони бесобиқаи солҳои 1922–1923 оварда расонд, ки ин норасоии куллии пули нақдро дар кишвар зоҳир кард. Маҳз дар ҳамин давра зарурати мустаҳкам кардани пулӣ миллии ягона ва сиёсатӣ пулӣ, барои сохтани бонки марказӣ мустаҳкам пеш омад, то кишварро аз ин ворта берун кашад.

Моҳи март соли 1923 Президент Педро Нед Оспин бо гурӯҳи таҳлилгарон бо роҳбарии профессор Эдвин Валтер Кеиррер шартнома бааст. Аввалин коре, ки гурӯҳи корӣ шурӯъ кард, ин омӯзиши ҳолати пешинаи иқтисодиёти Колумбия дар муносибати зич бо палатаи тичоратӣ, хоҷагиҳои ҷамоавӣ ва роҳбарияти вилоятҳо буд.

Бо мусоидати Қоуни Ҳукумат аз соли 1923 Бонки Ҷумҳурӣ (*Banco de la Republica*) ҳамчун бонки марказӣ давлат таъсис ёфт.

Эквадор

Бонки марказии Ҷумҳурии Эквадор – (исп. *Banco Central del Ecuador*). Солҳои 1860–1926 пулҳои бонкҳои хусусии гуногунро мебаровард: Бонки Англо-Эквадор, Бонки тичоратӣ ва хоҷагии халқ, Бонки Эквадор, Бонки байналмиаллӣ, Бонки Кито ва ғ. 26-уми июли соли 1926 Сандуқи марказии эмиссионӣ таъсис ёфт, ки ҳукуқи барориши пули бонкҳои дигарро низ соҳиб гашт. 12-уми март соли 1927 Бонки марказии Эквадор таъсис ёфт, ки бонки саҳҳомӣ ба ҳисоб рафта, сармояш ба ҳукумат ва бонкҳои тичоратӣ тааллуқ дошт. Бонк аз 10-уми августи соли 1927 ба амалиёт шурӯъ карда, аз соли 1928 ба барориши пул оғоз кард.

Аз соли 2000 бонк ба барориши пули миллии **сукра** хотима бахшида, аз 11-уми сентябри соли 2000 пули қонуни дар Эквадор доллари ИМА эълон шуд ва дар муомилот то ба имруз дар истифода бурда шуда истодааст.

Перу

Бонки марказии Перу – (исп. *Banco Central de Reserva del Perú*). Соли 1822 Бонки Наҷот. Ҳаҷми пулаш хеле кам буд ва аз ин рӯ соли 1823 аз фаъолият боз дошта шуд. Соли 1963 бонки хусусии Провиденсия (номи ҷазира) ба барориши пул оғоз кард.

Баъдан ба барориши пулҳои банкҳои дигар: Бонки Англо-Перу, Бонки Лондон ва Амрикои Чанубӣ, Бонки Арекип ва ғайра шурӯ кард. Соли 1880 ба барориши пули Шӯроӣ маъмурии Перу оғоз кард. Соли 1922 Бонки амонатии Перу ҳукуки эмиссионӣ ба даст овард. Дар соли 1931 ба Бонки марказии захиравии Перу мубаддал гашт. Соли 1962 бонк милли гардонида шуд.

Боливия

Бонки марказии Давлати сермиллати Боливия – (исп. *Banco central de Bolivia*). 31-уми декабри соли 1913 ҳукуки инҳисории барориши пулро Бонки миллати болив соҳиб шуд. 28-уми июли соли 1928 Бонки миллати болив ба Бонки марказии миллати болив ва соли 1929 ба Бонки марказии Боливия ивази ном кард.

Чили

Бонки марказии Ҷумҳурии Чили – (исп. *Banco Central de Chile*). 21-уми августи соли 1925 қонун дар бораи таъсиси Бонки марказии давлатии Чили қабул шуд. Аз 11-уми январи соли 1926 ба фаъолият шурӯ кард.

Ҷумҳурии Аргентин

Бонки марказии Ҷумҳурии Аргентина – (исп. *Banco Central de la República Argentina*, BCRA) 28-уми май соли 1928 дар шакли ҷамъияти саҳҳомӣ кушода шуд. Соли 1946 бонк милли гардонида шуд. Вазифаи он аз назорат ва идораи низомӣ бонкии кишвар, барномаи ивази асъори хориҷӣ ба милли ва барориши пули милли иборат аст.

Бразилия

Бонки марказии Ҷумҳурии Федеративии Бразилия – (порт. *Banco central do Brasil*). 31-уми декабри соли 1964 мувофиқи фармони таҳти №595 Бонки марказии Ҷумҳурии Бразилия таъсис ёфт. Ба он вазифаҳои Бонки Бразилия, Идораи мубоилаи асъор ва қарз ва Ҳазинаи милли воғузор шуд. 18-уми феввали соли 1967 бонк ба Бонки марказии Бразилия ивази ном кард.

Гвиан

Дар худуди Гвиани Бритониё доллари вест-инд дар мубодила буд, ки моҳи октябри соли 1965 доллари Кариби Шарқӣ онро иваз кард. Аз 15-уми ноябри соли 1965 Бонки Гвиан таъсис ёфт, ки ба барориши пул ва тангаҳои нави доллари гвианӣ шурӯъ кард. Иваз шудани доллари Кариби Шарқӣ ба доллари нави миллӣ ва барориши ягонаи онҳо ба монанди Гвиан баробар шуд. Ҳангоми беқурбшавии фунт-стерлинг дар Гвиан доллари гайяний ҳамон қадар беқурб карда шуд. 4,8 доллари гайяний ба 1 фунт-стерлинг баробар буд. баъдан, дар соли 1967 1 фустрлинг ба 2 доллари гайяний баробар шуд.

Парагвай

Бонки марказии Чумхурии Парагвай – (исп. *Banco Central del Paraguay*). 1-уми марти соли 1847 барориши пули Зазинаи казначей зери идораи президент қарор дошт. Соли 1874 пулҳоро Ҳазинаи конверсионӣ мебаровард, вале аз соли 1875 аз сари нав пулҳоро Ҳазинаи казначей мебаровард.

10-уми май соли 1882 аввалин бонки парагвай – Бонки Парагвай, бо доштани ҳаққи барориши пул кушода шуд.

Мувофиқи декрети (қарори ҳокимияти олий, ки ҳукми қонунӣ дорад) 5 октябри соли 1943 моҳи ноябри ҳамон сол пули нави қонунӣ – гуаран бароварда шуд (Бонки Парагвай). 25-уми марти соли 1952 бонк ба Бонки марказии Парагвай табдил ёфт.

Суринам

Бонки марказии Чумхурии Суринам – (ҳоландӣ *Centrale Bank van Suriname*). Пулҳоро барои Гвиани Ҳоландия (худуди муйаяне аз Амрикои Лотинӣ, ки зери тасарруфи Ҳоландия буд ва баъдан Суринам шуд) солҳои 1829–1837 Бонки Вест-Инд, дар солҳои 1865–1957 Бонки Суринам мебаровард. Ҳукумати мустамлика пулҳоро бо номинали хурд (арзиши номии қоғазҳои киматнок) мебаровард. Соли 1956 Бонки марказии Суринам кушода шуд. Бонк аз 1-уми апрели соли 1957 ба фаъолият шурӯъ карда, аз соли 1963 ба баровардани пул оғоз кард/

Уругвай

Бонки марказии Ҷумҳурии Уругвай Шарқӣ – (исп. *Banco Central del Uruguay*). 23-юми июни соли 1862 Бонки миллӣ таъсис дода шуд. Соли 1887 Бонки миллӣ ба барориши пул оғоз кард. То соли 1896 пулҳоро, инчунин бонкҳои хусусӣ (Бонки тичоратӣ, Бонки англисии Рио-де-ла-Плата, Бонки итолиёӣ, Бонки Италияи-Шарқӣ, Бонки шарқӣ, Бонки Салто ва ғ.) ва давлат меброварданд. 24-уми августи соли 1896 Бонки Ҷумҳурии Уругвай Шарқӣ таъсис ёфт, ки вазифаи бонки марказиро иҷро мекард. Соли 1967 Бонки марказии Уругвай таъсис ёфт.

Мавзӯи 8. Пайдоиши бонкҳои байналмилалӣ

8.1. Пайдоиши бонкҳои байналхалқӣ

8.2. Пайдоиши бонкҳои рушд

8.3. Пайдоиши хазинаҳои байналхалқӣ

8.1. Пайдоиши бонкҳои байналхалқӣ

Дар шароити тағир ёфтани чараёнҳои гуногуни иқтисодӣ сиёсӣ ва вазъияти мураккаби сайёра аз тарафи созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ барои ҳали мушкилотҳо ташкилотҳои байналмилалӣ қарзидиҳӣ ташкил карда шудааст.

1. Бонки ҳисоббаробаркуниҳои байналхалқӣ – (*Bank for International Settlements, BIS*), соли 1930 аз ҷониби кишварҳои аврупоӣ таъсис дода шудааст. Мақсади ташкили он мусоидат ба ҳамкори байни бонкҳои марказӣ, таҳлилу назорати иҷроӣ нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, ҳисоббаробаркуниҳои молиявӣ байналхалқӣ, омӯзишу коркарди стандартҳои ягонаи назорати бонкӣ ва гузаронидани тадқиқоти илмӣ дар соҳаи муносибатҳои пулию қарзи мебошад. Қароргоҳи он дар шаҳри Базел (Швейтсария) ҷойгир аст.

2. Бонки Умумичаҳонӣ – (*World Bank*), соли 1944 бо имзои шартномаи Бреттон Вудс таъсис дода шудааст. Намаояндагон ва вакилони он аз 45 давлатҳо иборат буданд. Вазифаи асосии он мусоидат ба пешрафти иқтисодиёти кишварҳои қафомонда ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ мебошад. Бонки Умумичаҳонӣ ин вазифаҳои худро бо роҳҳои зерин амалӣ мегардонад: гузаронидани ислохот дар соҳаҳои сохтори давлатӣ, маорифу тандурустӣ, савдо ва хусусигардонии моликият.

3. Бонки байналхалқии таҷдид ва тараққиёт – (*BATR*) бонкӣ аврупоӣ таҷдид ва рушд механизми сармоягузорӣ, ки соли 1991 аз ҷониби 61 мамлакат ва ду ташкилоти байналмилалӣ барои дастгирии иқтисоди бозоргонӣ ва демократия дар 34 мамлакати Аврупои Марказӣ ва Осиёи Марказӣ таъсис дода шудааст. Ҳамчун ташкилоти

байналмилалӣ имтиёзҳои зиёд, ба мисли дахлнопазирии ҳуқуқи кормандонро дорад.

4. Бонки байналмилалӣ ҳамкориҳои иқтисодӣ – (*International Bank for Economic Co-Operation, IBEC*) ББҲИ, 22-уми октябри соли 1963 аз ҷониби ҳукуматҳои Булғория, Венгрия, Ҷумҳурии Демакратии Олмон, Муғлистон, Руминия ва СССР бо мақсади мусоидати рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ пеш аз ҳама савдои муштарак, инчунин ҳамкорӣ бо дигар давлатҳо таъсис дода шудааст.

5. Бонки байналхалқии бозсозӣ ва рушд – (*International Bank for Reconstruction and Development*), ки соли 1946 ба Ҷаҳонӣ шурӯъ намуд, мақсади ташкил намудани Бонки байналхалқии бозсозӣ ва рушд:

– Ҷаҳонӣ сармоягузори дар мамлакатҳои мутараққӣ.

– Ҷаҳонӣ таҳлилий ва машваратӣ оид ба масъалаҳои иқтисодӣ.

– Миёнаравӣ дар қисми захираҳо баёни кишварҳои пешрафтаю қафомонда.

6. Корпоратсияи байналхалқии молиявӣ – соли 1956 таъсис шудааст. Мақсади асосиаш дастгири намудани сектори хусусӣ мебошад. Қароргоҳи асосӣ дар шаҳри Вашингтон (ИМА) ҷойгир аст. 174 мамлакат аъзои комилҳуқуқи он мебошанд.

7. Бонки Аврупоии инвестиционӣ – (*БСА*) соли 1958 мутобиқи Созишномаи Рим оид ба таъсиси Иттиҳоди иқтисодии Аврупо таъсис дода шудааст. Мақсади асосии он барои барқарорсозии иқтисодии бозоргонӣ ва демократияи 29 мамлакати Аврупои Марказӣ ва Осиёи Марказӣ истифода бурда мешавад.

8. Бонки марказии Аврупоӣ – соли 1956 таъсис дода шудааст. Мақсади асосӣ ташкили бозорӣ ягона барои зиёда аз 370 млн. аврупоён мебошад, ки барои таъмини гардиши озодӣ одамон, мол, хизматрасониҳо ва сармоя мусоидат менамояд.

9. Кумитаи Базелӣ оид ба назорати бонкӣ – Созишномаи Basel II аввалин маротиба соли 1988 аз ҷониби Кумитаи Базелӣ оид ба назорати бонкӣ таъсис дода шудааст. Мақсади асосӣ Кумитаи Базелӣ назорат кардани сармояи бонки мебошад.

8.2. Пайдоиши бонкҳои рушд

Ташкилотҳои молиявии минтақавӣ низ ташкилотҳои асъорию қарзие мебошад, ки дар асоси шартномаҳои байнидавлатӣ ва бо роҳи муттаҳид кардани захираҳои асъории мамлакатҳои минтақаи муайян ташкил шуданд. Мақсади ташкили онҳо ҷамъи захираҳои озод ва истифодаи онҳо барои пешрафти иқтисодиёти минтақа ва ҳалли масъалаҳои умумӣ дар соҳаи муносибатҳои асъорӣ мебошад.

1. Бонки аврупои бозсозӣ ва рушд – (*European Bank for Reconstruction and Development*) соли 1991 бо мақсади ёрӣ ба мамлакатҳои соҳибистиклолшуда таъсис дода шудааст. Қароргоҳи бонк дар шаҳри Лондони (Британияи Кабир) ҷойгир аст.

2. Бонки осиеии рушд – (*Asian Development Bank*) соли 1966 аз ҷониби кишварҳои осиеии Чин, Ҷопон, Корея, Филиппин ташкил карда шудааст. Мақсади бонк беҳтар намудани шароити зисти мардуми минтақаро вазифаи асоси худ дониста, онро бо роҳҳои зерин амалӣ мегардонад:

- додани қарзҳои имтиёзнок;
- ёрии техникӣ, грантҳо;
- гаравномаҳо барои қарзҳо аз кишвару ташкилотҳои молиявии дигар;
- гирифташуда;
- Қароргоҳи бонк дар шаҳри Манилаи (Филиппин) ҷойгир аст.

3. Бонки африкои рушд – (*African Development Bank*) соли 1964 аз ҷониби мамлакатҳои Африко бо мақсади мусоидат ба пешрафти иқтисодиёти кишварҳои африқоӣ таъсис дода шудааст.

4. Бонки байниамрикоии рушд – (*Inter American Development Bank*) соли 1959 бо мақсади дастгирии рушди иқтисодиёти кишварҳои Амрикои Лотини таъсис дода шудааст. Қароргоҳи бонк дар шаҳри Вашингтони ИМА ҷойгир аст.

5. Бонки исломии рушд – (*Islamic Development Bank*) соли 1973 аз ҷониби кишварҳои исломӣ таъсис дода шудааст. Мақсади бонк мусоидат ба рушди иқтисодиёти кишварҳои аъзои он ва ҷаҳони исломӣ мутобиқ ба қоидаҳои шариат мебошад.

6. Бонки савдо ва рушди Баҳри Сиёҳ – соли 1997 созишнома барои таъсисёбиаш аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид иҷозатнома гирифтааст. 11 давлат аъзои он мебошад. Қароргоҳи он дар Юнон ҷойгир мебошад.

7. Бонки Осиёи сармоягузориҳои инфрасохторӣ – соли 2014 аз ҷониби 21 мамлакат таъсис ёфтааст. Мақсади асосӣ БОИС ҳавасмандгардонии ҳамкориҳои молиявӣ дар минтақаҳои Осиёи Укёнуси Ором, маблағгузориҳои лоиҳаҳои инфрасохторӣ дар Осиё, сар карда аз сохтмони фурудгоҳҳо то антеннаҳои алоқа ва биноҳои истиқоматии сатҳи баланд мебошад.

8. Бонки Осиёи Марказии ҳамкорию рушд – (*Centralasian Bank for Cooperation and Development*) соли 1995 аз ҷониби кишварҳои Қазоқистону Ўзбекистон таъсис дода шудааст. Мақсади ташкили он татбиқи барномаҳои калони моҳияти минтақавиро мебошад. Қароргоҳи бонк дар шаҳри Алма-атаи Қазоқистон ҷойгир аст.

9. Бонки аврупоии сармоягузорӣ – (*European Investment Bank*) муассисаи молиявии Иттиҳоди Аврупо буда соли 1957 аз тарафи мамлакатҳои аврупо таъсис дода шудааст. Мақсади асосии барои дастгирии рушди иқтисодию иҷтимоии кишварҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо мебошад.

10. Иттиҳодияи байналҳалқии молиявӣ – (*International Finance Corporation*) соли 1956 таъсис дода шудааст. Мақсади асосиаш дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии рушди сектори ғайридавлатии иқтисодиёт дар кишварҳои мутараққӣ мебошад.

11. Иттиҳоди байналҳалқии рушд – (*International Development Association*) соли 1956 таъсис ёфтааст. Мақсади асосии он ёрӣ ба мамлакатҳои қафомонда мебошад, ки имконияти гирифтани қарз аз Бонки байналҳалқии бозсозӣ ва рушдро надоранд. Кишварҳое, ки даромади солонаи аҳолиашон камтар аз 865 доллари амрикоиро ташкил медиҳад, ба гурӯҳи мамлакатҳои қафомонда дохил мешаванд. Иттиҳод ба онҳо қарзҳои бефоиз ва дарозмуддат ба муҳлати аз 30 сол то 40 сол медиҳад.

12. Маркази байналҳалқии танзими даъвоҳо оид ба сармоягузорӣ – (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*) соли 1996 таъсис дода шудааст. Мақсади асосиаш оиди

ҳалли даъвоҳо байни ҳукуматҳо сармоягузори хориҷӣ маслиҳатҳои ҳуқуқӣ мебошад.

13. Агентии бисёрҷониба оид ба гарави сармоягузорӣ – (*Multilateral Investmen Guarantee Agency*) соли 1980 таъсис дода шудааст. Мақсади асосиаш дастгири намудани давлатҳои қафомонда оид ба ҷалби сармояи хориҷӣ мебошад.

14. Ассосиатсияи байналҳалқӣ рушд – соли 1944 таъсис дода шудааст. Мақсади асосиаш дастгири намудани мамалакати ҷангзада ва инкишофи тарақиёти онҳо мебошад.

8.3. Пайдоиши хазинаҳои байналҳалқӣ

Хазинаҳои молиявӣ дар ҳамкориҳои ба ташкилотҳои молиявӣ ва Созмони Миллали Муттаҳид, таъмин намудани ягонагиро суботи хоҷагии ҷаҳонӣ ташкил карда мешаванд.

1. Хазинаи байналмилалӣ Асёр – (*International Monetary Fund, ХБА*) соли 1944 аз ҷониби 28 мамалакати ҷаҳон тасис дода шудааст. Мақсади асосии инкишофи ҳамкорӣ, таъмини ягонагӣ ва суботи хоҷагии ҷаҳонӣ, ташкилотҳои байналҳалқии асёрию қарзӣ ва молиявӣ ташкил карда шудааст. Қароргоҳи он дар шаҳри Вашингтони (ИМА) ҷойгир мебошад.

2. Хазинаи арабии асёр – (*Arab Monetary Fund*) соли 1976 аз ҷониби 20 мамалакати арабзабон таъсис дода шудааст. Мақсади асосии ташкили ин хазина таъмини устувории асёрҳои кишварҳои араб мебошад. Қароргоҳи он дар шаҳри Раббати (Манакко) мебошад.

Мавзӯи 9. Таърихи пайдоиш ва инкишофи истифодаи кортҳои пластикӣ дар низоми босуботи бонкӣ

- 9.1. Таърихи пайдоиш ва рушди картҳои пластикӣ**
- 9.2. Картҳои пластикӣ – воситаи нави ташкили ҳисобу китоби ғайринақдӣ**
- 9.3. Навъҳои картҳои пластикӣ**
- 9.4. Субъектҳои бозорӣ, муомилоти картҳои пластикӣ ва ташкили ҳисобу китобҳо**
- 9.5. Банкомат чӯзӣ асосии системаи пардохтҳои электронӣ**

9.1. Таърихи пайдоиш ва рушди картҳои пластикӣ

Нахустин ёддошти назариявӣ дар бораи истифодабарии картҳои пластикӣ ҳамчун воситаи пардохти маблағ дар Англия пайдо шудааст ва ба охири асри XIX тааллуқ дорад. Ғояи картҳои кредитиро дар китоби худ Ҷеймс Беллами (J. Bellami. Looking backwards, соли 1880) пешниҳод намудааст. Дар амал бошад ИМА картҳоро бори аввал истифода намудааст. Аввалин корти кредитиро ханӯз соли 1914 ширкати General Petroleum Corporation of California (ҳоло Mobil Oil) интишор кардааст. Картҳои мазкур барои пардохт хангоми савдои маҳсулоти нафтӣ истифода мегашт. Соҳиби карт аз ҷиҳати хизматрасонӣ ва кам кардани арзиш дар вақти харидани мол роҳат медид. Бо зиёд шудани миқдори истифодабарандагон масъалаи баҳисобгирӣ ва бақайдгирии савдо оид ба ҳар як корти эмитентшуда (барориш) ба миён омад ва ин чиз дар навбати худ барои эмбосси кардани картҳоро (бо усули матбаа чидани ҳарфҳои рақами карт, маълумот дар бораи мизоҷ, мӯҳлати амал кардани карт) талаб намуд. Ҳамин эмбоссӣ кардан то имрӯз идома дорад ва он ҳатто дар смарт картҳо ҳам истифода мешавад.

Кортҳое, ки дар бораашон гуфтугӯ дорем, қобилияти пардохтӣ надоштанд. Онҳоро картҳои маҳфилӣ меномиданд ва ба кадом система ё муассисаи хизматрасонӣ тааллуқ доштани соҳибашонро тасдиқ менамуданд.

Аввалин кортҳоеро, ки ҳақиқатан қобиляти пурраи пардохтӣ доштанд, муассисаҳои азими ғайрибонкӣ ба монанди Diners Club (соли 1950), American Express ва Hilton Credit (соли 1959) интишор додаанд. Кортҳои мазкур аз ҷиҳати сохта шудан аз кортҳои пешина кам фарқ мекарданд, вале онҳо аз ҷиҳати вазифа кортҳои комилан нав буданд. Ҳамон солҳоро амалан солҳои тавлиди воситаи нави ташкили ҳисобу китоби ғайринақдӣ медонанд.

Корти аввалини бонкӣ соли 1951 аз тарафи бонки Нью-Йорк Long Island интишор дода шуд ва минбаъд ин намуди хизматрасонӣ босӯъат рушд ёфт. Аз соли 1966 сар карда Bank of America ба фурӯхтани литсензия барои истифодабарии технологияи кортӣ ба бонкҳои дигар шурӯъ кард.

Мавқеи яккароҳбарӣ доштани Bank of America дар соҳаи бозори кортҳои бонкӣ ба бонкҳои литсензиядодаи он писанд наомад ва соли 1970 Bank of America ваколатҳои назорат кардани намуди нави тичорати кортҳо ба ихтиёри National Bank Arneri Card, Inc. (NBI) дод.

Дар ҳудуди кишварҳои шӯравии собиқ системаҳои байналхалқӣ ҳанӯз соли 1969 пайдо шуда буд. Аммо кортҳои онҳоро бонкҳои хориҷӣ таъмин мекарданд.

Аввалин бонки русие, ки кортҳои VISA-и ҳушапро интишор дод, бонки Кредо-Бонк (1991) мебошад. Имрӯз бошад, қариб ҳамаи бонкҳо дорои кортҳои худ мебошанд.

Соли 1969 бори нахуст кортҳои пластикӣ дорои майдони магнитӣ пайдо шуданд. Онро журналисти фаронсавӣ Роланд Морено пешниҳод намуд. Чунин кортҳои пластикиро кортҳои «интеллектуалӣ» ҳам меноманд.

9.2. Кортҳои пластикӣ – воситаи нави ташкили ҳисобу китоби ғайринақдӣ

Системаҳои асосии байналмилалӣ бонкӣ дорои миллионҳо сатр барномаҳо буда, барои таҳия кардани онҳо садҳо одамон солҳо кор кардаанд. Насб кардани системаи тайёр бошад, ҳамагӣ чанд моҳ талаб мекунад. Онҳоро барои он байналмилалӣ номидаанд, ки ин системаҳо бонкҳои мамлакатҳои гуногуни

чаҳон истифода мебаранд. Корти пластикӣ мафҳуми умумиест, ки ҳамаи намунаҳои кортҳои аз рӯи вазифа, номгӯии хизматҳои бо кӯмаки онҳо расондашаванда, имкониятҳои техникӣ ва ташкилоти истеҳсолкунандашон аз ҳам фарқкунандаро ифода менамояд. Хусусияти хоси ҳамаи кортҳои пластикӣ, новобаста аз дараҷаи мукаммалашон аз он иборат мебошад, ки дар онҳо номгӯии муайяни ахбори дар барномаҳои мухталифи амалӣ истифодашаванда нигоҳ дошта мешавад. Корт метавонад, ҳамчун иҷозатнома барои ворид шудан ба бино, воситаи дастрасӣ ба компютер, воситаи пардохти ҳаққи гуфтугӯии телефон, шаҳодатномаи ронандагӣ ва ғайра хизмат намояд. Дар соҳаи муомилоти пулӣ кортҳои пластикӣ яке аз воситаҳои пешқадами ташкил намудани ҳисобу китоби ғайринақдӣ мебошад. Дар системаи ҳисобу китоби ғайринақдӣ онҳо синфи махсуси олооти пардохтиро ташкил медиҳанд, ки метавонанд, дорои сифати ҳам воситаи дебетӣ ва ҳам кредитӣ бошанд.

9.3. Навъҳои кортҳои пластикӣ

Корти пластикӣ ҳуҷҷате мебошад, ки аз пластикаи саҳт сохта шуда, онро ба каси дигар додан мумкин нест ва соҳибаш онро барои муомилот ҳангоми харидани молу хизматрасонӣ истифода мебарад ва аз суратҳисобаш маблағ мегирад.

Аломатҳои бисёре мавҷуданд, ки кортҳоро аз рӯи онҳо ба навъҳо ҷудо менамоянд.

1. Аз рӯи маводе, ки кортҳо аз он сохта шудаанд:

- қоғазӣ;
- пластикӣ;
- оҳанӣ.

Ҳоло қариб дар тамоми олам кортҳои пластикӣ маъмул шудаанд. Аммо барои мушаххас намудани соҳиби корт аксар вақт кортҳои қоғазии бо пленкаи шаффоф рӯйпӯшшуда истифода бурда мешавад.

2. Дар асоси механизми ҳисобу китоб:

- **системаҳои дутарафа** – дар заминаи қарордодҳои дуҷонибаи байни иштирокчиёни ҳисобу китоб ба вуҷуд омадаанд, ки дар ҳолати мавҷуд будани онҳо

соҳибони қортҳо онҳоро барои хариди молҳо дар шабакаҳои маҳдуди истифодабарандагони (эмитент) қортҳо (ба монанди мағозаҳои универсалӣ, нуқтаҳои бензинфуруши ва ғайраҳо) мавриди истифода қаррор мегиранд.

- **системаҳои бисёртарафа** – ба соҳибони қортҳо имконият медиҳанд, ки аз тоҷирони гуногун ва ташкилотҳои хизматрасоне, ки ин қортҳоро ҳамчун воситаи пардохт эътироф менамоянд, мол харид кунанд. Системаҳои бисёртарафа ба анҷуманҳои миллии қортҳои бонкӣ, ки қортҳои туризм ва фароғатиро интишор медиҳанд, сарварӣ менамоянд.

3. Аз рӯи намуни ҳисоби китоб:

- **қортҳои кредитӣ**, ки бо барномаи қарздиҳии бонк алоқаманд мебошанд ва ин чиз ба соҳибони қортҳо имконият медиҳад, ки ҳангоми хариди молҳо ва гирифтани қарзҳои кассавӣ аз кредит истифода баранд;
- **қортҳои дебитӣ** ба мақсади аз автоматҳои бонкӣ, ё барои гирифтани молҳо ба воситаи терминалҳои электронӣ пешбинӣ шудаанд. Ҳангоми чунин муомилот пул аз суратҳисоби соҳиби қорт дар бонк аз ҳисоб тарҳ карда мешавад. Агар дар суратҳисоб маблағ мавҷуд набошад он гоҳ аз қортҳои дебитӣ истифода бурдан имкон надорад. Бартарии қортҳои дебитӣ аз кредитӣ аз он иборат аст, ки андозаи як пардохт маҳдуд нест.

Баъзе муаллифони қортҳои пардохтиро (charge card) ҳамчун қортҳои кредитӣ ба навъи махсус ҷудо менамоянд. Фарқ дар он аст, ки суммаи умумии қарз ҳангоми истифодабарии қорти пардохт бояд дар муҳлати вақти муайяни баъди дастрас намудани нусхаи бе ҳукуки дароз кардани муҳлати қарз, пурра пӯшонда шавад.

4. Аз рӯи хусусияти истифодабарӣ:

- **қорти инфиродӣ**, ба мизочони ҷудогонаи бонк дода шуда, метавонанд, «анъанавӣ» ё «тиллоӣ» бошанд; қортҳои «тиллоӣ» ба шахсоне дода мешаванд, ки

дорои имконияти васеи кредитӣ мебошанд ва ба соҳибони чунин кортҳо имтиёзҳо пешбинӣ мешавад;

- **корти оилавӣ**, ба аъзои оилаи шахсони шартномабаста, ки аз рӯи суратҳисоб дорои масъулият мебошанд, дода мешавад;
- **корти корпоративӣ** ба ташкилотҳое дода мешавад, ки дар асоси ин кортҳо ба шахсони ҷудогона (роҳбарон ва коркунони пуркимат) корти худашро медиҳад. Барои онҳо ҳисобҳои корпоративие кушода мешаванд, ки ба суратҳисоби корпоративиашон вобаста аст. Аз рӯи чунин суратҳисоб на шахси алоҳида, балки ташкилот масъул мебошад.

Баъзан кортҳои сайёҳӣ ва фароғатиро (travel and entertainment cards) ҷудо менамоянд. Кортҳои мазкур аз тарафи ширкатҳое интишор дода мешаванд, ки ба чунин хизматрасонӣ машғуланд. Ин кортҳо дар садҳо ҳазор нуқтаҳои савдои олам ҳамчун воситаи пардохти молҳо ва хизматрасониҳо истифода мегарданд.

Фарқи асосии ин намуди кортҳо аз кортҳои кредитии бонкӣ дар он аст, ки аввалан, барои хариди молҳо имтиёзҳо надоранд, дуюм, соҳиби корт дар муддати як моҳ бояд қарзашро пардохт кунад ва мӯҳлати пардохтро дароз накунад. Дар ҳолати аз мӯҳлат дертар пардохт намудани қарз фоизи қарз зиёд мешавад.

Боз як намуди дигари кортҳо кортҳои чекии кафолатдор (cheque guarantee cards) мебошад. Ин намуди кортҳо ба соҳибони суратҳисобҳои ҷорӣ барои дар бонк мушаххас намудани соҳиби чек ва кафили пардохт аз рӯи чек дода мешавад.

5. Аз рӯи усули сабти иттилоот дар корт:

- сабти графикӣ;
- эмбоссирование;
- штрих-рамзсозӣ;
- рамзсозӣ дар майдони магнитӣ;
- чип;
- сабти лазерӣ (кортҳои оптикӣ).

Сабти графикӣ намуди аввалини сабти иттилоот дар кортҳо буд ва он то имрӯз боқӣ мондааст. То ҳол дар бисёр кортҳо ин

намуди сабт истифода мешавад. Дар ибтидо ба корт танҳо ному насаби соҳиби корт ва маълумот дар бораи эмитети ӯ сабт карда мешуд. Баъдтар дар кортҳои маъмулии бонкӣ намунаи имзои соҳиби корт сабт карда мешуд ва ному насабро эмбоссироват (бо усули механикӣ дар болои корт навишта мешаванд) менамудагӣ шуданд.

Маънои эмбоссироват кардан – дар болои корт дар шакли аломатҳои релефӣ ворид намудани маълумот мебошад. Ин усул имконият дод, ки суръати ҷавраёни пардохт ба восити корт камтар гардад. Маълумоти дар болои корт эмбоссироватшударо ба воситаи асбобҳои нусхабардории ксерокс нусхабардорӣ карда мешавад.

Сабти иттилоот дар корт бо кӯмаки штрих-рамзсозӣ то замони ба вучуд омадани майдони магнитӣ пайдо шуда буд, вале дар системаҳои паҳнкунӣ муваффақият пайдо накард.

Кортҳои магнитӣ ҳам ба шакли кортҳои пластикӣ мебошанд, вале дар як рӯи он майдони магнитӣ мавҷуд аст. Дар ин майдони магнитӣ қариб 100 байт иттилоотро нигоҳ доштан мумкин аст, ки онро минбаъд асбоби махсус меҳонад. Иттилооте, ки дар майдони магнитӣ нигоҳ дошта мешавад, бо навиштаҷоти рӯи дигари корт: ному насаб, рақами суратҳисоби соҳиби корт ва мӯҳлати анҷом ёфтани корт монанд аст. Кортҳои магнитӣ маъмулан ҳамчун кортҳои кредитӣ (намуди VISA, MasterCard, EuroCard, American Express) ва кортҳои дебитии бонкӣ, барои банкоматҳо, инчунин кортҳои кредитии телефонӣ истифода мешаванд.

Сабти магнитӣ яке аз паҳнғаштатарин усулҳои муосири ворид намудани маълумот ба кортҳои пластикӣ мебошад. Аммо аллакай имрӯз маълум ғаштааст, ки майдони магнитӣ амнияти кортҳоро пурра таъмин карда наметавонад.

Корти хотира ҳам ба монанди қартаи муқаррарии пластикӣ мебошад, дар он танҳо микросхема часпонда шудааст. Кортҳои хотираро аксар вақт смарт-корт ҳам меноманд, аммо худӣ номи кортҳо шоҳиди дар онҳо мавҷуд будани асбоби хотира мебошад. Андозаи хотираи корти муқаррарӣ қариб 256 байт мебошад, аммо инчунин кортҳои аз 32 то 8 Кбайт мавҷуд аст. Сатҳи амнияти чунин кортҳо он қадар баланд нест, аз ин рӯ, онҳо дар

системаҳои амалие, ки ба монанди пардохти гуфтугӯи телефонӣ истифода мегарданд, онҳо амнияти саҳт талаб намеkunанд. Чунин намуди кортҳо дар Фаронса ва Олмон васеъ паҳн гаштаанд. Бо чунин кортҳо якчанд маротиба бо телефон занг задан мумкин аст.

Смарт-кортҳо шаклан ба кортҳои хотира монанд мебошанд, аммо дар микросхемаи смарт-корт «мантиқ» (микронтроллер) ҷойгир карда шудааст, аз ин рӯ, чунин кортҳо «бофаросат» мебошанд. Номи смарт-корт (smart-бофаросат, ё боақл) аз маънояш бармеояд ва имконият дорад, якчанд амалиётро анҷом диҳанд. Микросхемаҳои смарт-кортҳо як навъ микрокомпютер мебошанд. Дар амал ҳам смарт-кортҳо компютери начандон калоне мебошанд, ки имконият доранд, амалиёти ҳисобу китоб анҷом диҳанд. Смарт-кортҳо дорои ҳаҷми хотираи гуногун мебошанд.

Кортҳои оптикӣ хотира ҳанӯз соли 1981 кашф карда шудаанд. Онҳо дорои ҳаҷми калони хотира буда, маълумотро як маротиба навиштан мумкин асту ҳалос. Дар чунин кортҳои технологияи WORM истифода мешавад (сабти якмаротибагӣ ва хондани бисёркарата). Маълумот ба чунин кортҳо ба воситаи асбоби махсуси лазерӣ ворид карда хонда мешавад. Бартарии чунин кортҳо аз он иборат аст, ки дар онҳо маълумоти ҳаҷман калонро нигоҳ доштан мумкин аст. Чунин кортҳо асосан барои маълумотҳои гуногун истифода мегарданд, вале дар технологияи бонкӣ васеъ паҳн нашудаанд.

6. Аз рӯи мансубияташон ба муассисаи эмитент:

- кортҳои бонкӣ, ки эмитенташон бонк ё консортсуми бонкҳо мебошад;
- кортҳои тижоратӣ, ки онҳоро муассисаҳои ғайри молиявӣ, ширкатҳои тижоратӣ ё гурӯҳи ширкатҳои тижоратӣ таъсис медиҳанд;
- кортҳои, ки онҳоро ташкилотҳои фаъолиятшон ба эмиссияи кортҳои пластикӣ ва сохтани инфраструктураи хизматрасонӣ вобаста мебошад;

7. Аз рӯи соҳаи истифодабарӣ:

- кортҳои универсалӣ барои пардохти молҳо ва хизматҳо пешбинӣ мешаванд;

- кортҳои хусусии тичоратӣ барои пардохтани ягон намуди хизматрасонӣ истифода мегарданд (ба монанди кортҳои шабакаҳои меҳмонхонаҳо, супермаркетҳо ва ғайра).

8. Аз рӯи мансубияти ҳудудӣ:

- байналхалқӣ, ки дар аксари давлатҳо амал мекунад;
- миллий, ки дар ҳудуди давлати алоҳида амал мекунад;
- минтақавӣ, ки дар як минтақаи давлати алоҳида амал мекунад;
- картаҳое, ки танҳо дар ҳудуди як муассиса амал мекунад.

9. Аз рӯи вақти истифодабарӣ:

- дар ҳудуди вақти муайян маҳдуд (баъзан ҳукукдоранд мӯҳлаташон дароз карда шавад);
- номаҳдуд (бемӯҳлат).

10. Кортҳои бонкӣ ва дигар кортҳое, ки барои ба амал баровардани ҳисобу китоб истифода мешаванд:

- «ҳамёни электронии» мустақил;
- «ҳамёни электроние», ки эмитент ҳам ҳамон суратҳисобро доро аст;
- «калиди суратҳисоб» – воситаи мушаххаскунандаи соҳиби суратҳисоб. Аксари кортҳо мушаххаскунанда буда, «ҳамён» намебошанд.

9.4. Субъектҳои бозорӣ, муомилоти кортҳои пластикӣ ва ташкили ҳисобу китобҳо

Субъектҳои бозори муомилоти кортҳои пластикӣ ба ду намуд – асосӣ ва ёрирасон тақсим мешаванд. Ба субъектҳои асосии бозор инҳо дохил мешаванд:

1. Эмитент – «шахсе, ки дар ҳудуди фаъолияти касбиаш дар асоси шартнома ба ихтиёри мизочаш воситаи пардохткунӣ медиҳад».

Тавсияҳои 88/590/Иттиҳоди Иқтисодии Аврупо Комиссияи Иттиҳоди Аврупо аз 17 ноябри соли 1988). Эмитент – шахсест, ки корт интишор медиҳад. Чунин шахс метавонад, муассисаи

тичоратӣ ё муассисае бошад, ки асоси ғаёлияташ эмиссияи қортҳо, инчунин ташкилоти бонкӣ ё кредитӣ бошанд. Баъзан як намуди қортҳоро субъектҳои гуногуни як мамлакат паҳн мекунанд.

2. Доранда ё истифодабарандаи қортҳо «шахсе мебошад, ки дар асоси шартномааш бо эмитент воситаи пардохткунӣ дорад» (моддаи 1 Замима, Тавсияҳои 88/590/Иттиҳоди Иқтисодии Аврупо). Истифодабарандаи қорт инчунин шахсе метавонад бошад, ки шартнома надорад (масалан, қортҳои корпоративӣ ё оилавӣ).

3. Ташкилотҳои тичоратӣ, муассисаҳо (фурӯшандаҳо) – шахсони мол ё хизмат пешниҳодкунанда, ки онҳо ба воситаи қорт маблағашонро пардохт мекунанд. Чунин шахс метавонад, ҳангоми истифодабарии қорти бонк барои гирифтани маблағ аз банкомат ҳуди эмитент бошад. Ҳангоми истифодабарии қортҳои тичоратӣ, вақте, ки эмитент муассисаи фурӯшанда мебошад, айнан чунин ҳолат ба амал меояд.

Субъектҳои ёрирасон инҳо мебошанд:

1. Истифодабарандае, ки ҳангоми истифода бурдани қортҳои корпоративӣ ё оилавӣ шахси шартномабаста нест.

2. Кафил – дар баъзе ҳолатҳо шахси сеюм, метавонад барои пардохт ба соҳиби қорт ҳамчун кафил (аввал) баромад кунад. Ҳангоми таҳлили схемаҳои пардохтии ташкилоте, ки бо ташкилоти савдо робита дорад, барои он амалиётҳоро анҷом медиҳад, ки онро «эквайр» меноманд.

Ҳамин тариқ, ба қатори иштирокчиёни асосии системаҳои ҳисобу китоб инҳо дохил мешаванд:

Соҳиби қорт (мизоч) – шахсе, ки ба ӯ қорт дода мешавад;

Бонк-эмитент – бонке, ки эмиссияи қортҳоро ба амал мебарорад;

Бонк-эквайр (бонки хизматрасон) – бонке, ки ба соҳибони қортҳо хизмат мерасонад ва аз ҳисоби маблағҳои ҳудаш бо муассисаҳои савдо амалиёти ҳисобу китоб ба амал мебарорад;

Муассисаҳои савдо ё соҳаи хизматрасонӣ (мерчант);

Маркази проиессингӣ – ширкати технологие, ки робитаи иттилоотии байни иштирокчиёни системаро таъмин мекунад.

Одатан ҳангоми ҳисобу китоб барои молҳо ва хизматҳо се субъект ҳамчун корти пластикӣ истифода мешавад. Инҳо бонки корти эмитент, мизочи он (соҳиби корт) ва мағоза (муассисаи савдо хизматрасоние, ки мутобиқи шартнома бо эмитент корти онро ба сифати воситаи пардохт гирифтааст). Бонк ба мизоче, ки ба ӯ миқдори муайяни маблағ вобаста аст, корт медиҳад. Ҳамин маблағро (ё аз ҳисоби қарзи бонк ё аз ҳисоби мабалағи ҳудаш) мизоч метавонад дар мағоза харч кунад. Амалиёт чунин сурат мегирад, ки мағоза дар номи мизоч ба миқдори маблағи харчкардааш қарз менависад. Бонк дар навбати худ баъди аз тарафи мағоза ба дасташ расидани ҳуччат аз суратҳисоби мизоч ҳамон маблағро ба ҳисоби мағоза мегузаронад.

Баъди соли 1951 дар ИМА кортҳои бонкӣ пайдо шуда, ба зудӣ ҳамчун воситаи пардохтӣ дар тамоми олам паҳн гаштанд, зеро кортҳо аз лиҳози амният ва истифодабарӣ барои мизочон воситаи мувофиқ буданд. Ин намууди ҳисобу китоб барои мизочон ғоидаовар низ мебошад.

Ҳосиятҳои асосии кортҳо, ки диққати мизочонро ба худ ҷалб намудан аст:

- Бароҳатии истифодабарии корт барои соҳибаш аз он иборат аст, ки ҳангоми ба мағоза ва муассисаи хизматрасон омадан бо худ миқдори зиёди пули нақд гирифта гаштан лозим нест, аммо дар ҳар лаҳза шумо метавонед, ягон мол харид кунед. Дар баробари ин кортҳоро вақте истифода бурдан мумкин аст, ки агар муассисаҳои хизматрасон ва нуктаҳои савдо тавонанд, кортҳоро қабул кунанд. Агар чунин шабака мавҷуд набошад, кортҳоро истифода кардан мумкин нест. Дар ИМА ҳамин масъаларо ба зудӣ фаҳмиданд ва кӯшиш намуданд, ки истифодабарии кортҳоро васеъ ба роҳ монанд. Дар дигар мамлакатҳо ҳам бо ҳамин роҳ рафта, савдо бо кортҳоро ба роҳ монданд. Баъди он ки кортҳои ассотсиатсияҳо аз доираи миллии берун рафта, ба байналхалқӣ табдил ёфтанд, шабакаи савдо ҳам мақоми ҷаҳонӣ пайдо намуд.

Имрӯз кортҳои ширкатҳои VISA ва MasterCard дар тамоми олам аз ҷониби миллионҳо нуктаҳои савдо мавриди истифода қарор мегиранд.

- Кортҳои дебетӣ ба мизоч аз лиҳози техникӣ мувофиқ мебошанд. Бо истифода аз чунин кортҳо пардохтҳои ғайринақдӣ, гирифтани пули нақд, идоракунии ҳисоб ба воситаи асбобҳои автоматиро анҷом додан мумкин аст.

- Агар корт кредитӣ бошад, бартариҳои дигараш аз он иборат аст, ки метавонед, қарз гиред. Хариди молҳо бо қарз як хосияти муҳими иқтисоди бозорӣ мебошад. Дар ИМА 80 фоизи молҳои мариди ниёзи мардум ба воситаи кортҳои кредитӣ харида мешавад. Ҳангоми системаи ҳисобу китоб ба воситаи корт қарзгирӣ ба таври автоматӣ анҷом дода мешавад, барои қарз гирифтани махсус ба бонк муроҷиат намудан лозим нест. Аз харидор ҳангоми истифода қарз дар мӯҳлати аз 4 то 8 ҳафта фоиз дошта намешавад. Илова бар ин, мизоч бо хоҳиши худаш метавонад, мӯҳлати баргардондани қарзашро дароз кунад ва ба бонк фоизи иловагӣ пардохт намояд. Ин намуни хизматрасонӣ ба воситаи корт барои мизоч мувофиқ аст.

- Боз як бартариҳои ҳисобӣ қардан ба воситаи корт – аз бонк дастрас намудани иттилоот дар бораи амалиётҳои бонкӣ мебошад. Бо ҳамин восита, назорат ва ба нақша гирифтани буҷет пурзӯр мегардад.

- Дар бораи конвертатсия намудани арзи фикри зиёд қардан майна об қардан лозим нест. Ин корро бонк анҷом медиҳад ва мизоч вақти пурқиматашро сарфа менамояд.

- Истифодабарӣ аз корт боиси афзудани обрӯи эътибори мизоч мегардад. Махсусан, дар кишварҳои, ки кортҳо ҳанӯз маъмул нагаштаанд, ин кор боз аз он шаҳодат медиҳад, ки соҳиби корт аз технологияи муосири бонкӣ бохабар аст.

- Дигар бартариҳои кортҳо назар мавҷуд аст. Пеш аз ҳама, имтиёзҳои ҳангоми харидани молҳо, барқарор қардани кортҳои гумшуда, имтиёзҳои ҳангоми брон қардани ҷой дар меҳмонхонаҳо, авиабилетҳо ва ғайра.

Ҳисобу китоб ба воситаи кортҳо барои соҳаи савдо бартариҳои зеринро медиҳад:

- васеъ намудани савдо ва ҷалби харидорони нави сарватманд;
- дар бораи конвертатсияи арзи ва инкассатсияи маблағ майна об қардан лозим намешавад;

- имконияти пешниҳод намудани қарз бе истифодаи маблағҳои худ ва ба роҳ мондани системаи махсуси ҳисобу китоб;
- кам кардани таваккал;
- одаме, ки дар даст корт дорад, нисбат ба одаме, ки дар даст пули нақд дорад, бештар ба харид кардан майл дорад;
- амнияти корт зиёд мешавад (зеро чекҳо бо имзоҳои мизочоне, ки дар мағоза боқӣ мемонанд, маъноӣ ворид гаштани маблағҳои нав дорад ва барои дӯздон мувофиқ нест);
- обрӯю эътибори мағоза меафзояд.

Ташаббускори чорӣ кардани кортҳои кредитӣ ва ғайра бонкҳо буданд ва онҳо умедвор буданд, ки ғоидаҳои зеринро ба даст меоранд:

- қарзҳои истеъмоли зиёд мегардад;
- маблағҳои ҷалбшуда меафзояд (пул дар суратҳисобҳо, депозитҳои суғуртавӣ);
- васеъ гаштани соҳаи фаъолияти бонк дар ноҳияҳои дурдаст;
- фурӯши маҳсулот ва хизматҳо ба соҳибони кортҳо;
- ташкили нисбатан босуръат ва ҳисобу китоби мувофиқ барои мизочон;
- кам шудани ҳаҷми пулҳои нақди истифодашаванда ва кам шудани амалиёт;
- санҷидани технологияи наву пешқадам;
- дафтари марказии бонкро аз сели мизочон ҳолӣ кардан;
- маблағҳои комисионие, ки бонк аз ҳамаи амалиёт бо кортҳо ба даст меорад.

Илова бар ин, мизоч барои ба даст овардани корт маблағ медиҳад;

- имконияти рақобатии бонк бо назардошти аз муомилот танг карда баровардани пулҳои нақд ва чекҳо зиёд шуда, обрӯю эътибори бонк ҳамчун иштирокчии равандҳои навоварона афзун мегардад;

- обрӯю эъбор ва рекламай бонк дар кортҳое, ки мизочон истифода мебаранд, шаҳодати на танҳо сарватмандӣ, инчунин мавқеи махсуси иҷтимоӣ мебошанд.

Амалиёти ба воситаи кортҳои пластикӣ анҷомдодашуда барои хизматрасонии молиявӣ мизочон пешомадҳои нав кушода, имконияти ба даст овардани даромади калонро васеъ месозад. Кортҳои пластикӣ қисми таркибии системаи молиявӣ мамлакатҳо ва ҷомеаи иқтисодии ҷаҳон мебошанд.

Бартариҳои вобаста ба ҷорӣ намудани кортҳои пластикӣ дар бозори Тоҷикистон ҳам имрӯз ҷашмрас мебошад. Мизочони бонкҳои Тоҷикистон ҳам имконият доранд, бо худ кортҳои платикӣ гирифта гарданд ва дар касса пули зиёд нагардонанд. Ин чиз имконият медиҳад, ки мизочон пулашонро гум намеkunанд ва ҳангоми амалиёти молиявӣ хароҷоташон кам гардад. Вақти иваз кардани арзи хориҷӣ ҳам мизочон фоида мебинанд, зеро онҳо арзи хориҷашонро на бо нархи дуқонҳои пуливазқунӣ, балки бо нархи муқарраркардаи биржа иваз менамоянд.

Кортҳои пластикӣ барои муассисаҳои савдо ва хизматрасонӣ ҳам бартариҳои зиёд пешниҳод менамоянд. Пеш аз ҳама, муассисаҳои савдо аз киро кардани инкассаторҳо, кашондани пул аз мағоза то бонк озод мешаванд. Кортҳои пластикӣ як навъ рекламай муассиса ҳам шуда метавонад.

Кортҳои пластикӣ ҳангоми додани музди маош барои корхонаҳои калон ҳам мувофиқанд. Ин усули хизматрасонӣ ба давлат ҳам фоидаи калон меорад. Дар натиҷаи ҷорӣ гаштани системаи додани музди меҳнат, ба воситаи кортҳои пластикӣ рӯёндани андозҳо, эмиссия ва регенератсияи пул ва тангаҳо сарфа мегардад.

9.5. Банкомат ҷузъи асосии системаи пардохтҳои электронӣ

Банкомат (АТМ – automated teller machine) мошини худкори бисёрфункционалии бонкӣ мебошад, ки ҳангоми набудани ходимони бонк барои хизматрасонӣ ба мизочон пешбинӣ шудааст. Аксар вақт банкомат барои додани пули нақд истифода мегардад.

Илова бар ин, банкомат метавонад, вазифаҳои зеинро ҳам иҷро кунад:

- параметрҳои суратҳисоби мизочро тағйир диҳад (ба депозит пул гузарондан);
- дар бораи баланси суратҳисоб иттилоъ диҳад;
- дар бораи гардиши маблағҳо дар давраи муайян ҳисобот диҳад;
- аз як суратҳисоб ба суратҳисоби дигар пул гузаронад;
- пардохти давра ба даврано анҷод диҳад;
- ҳамчун маълумотнома хизмат расонад.

Акси банкомат дар сурати 3.5.

Банкоматҳои аввалин ҳанӯз охири солҳои 1960 ба вуҷуд омада буданд ва онҳо аксар вақт бо мақсади пардохтани маблағи нақдӣ начандон калон пешбинӣ мешуданд. Аммо зуд-зуд аз қор баромадани мошинҳои худқор ва қортҳо мизочонро водор месохт, ки бо усули санҷидашудаи муқаррари кассавӣ амал кунанд.

Оғози босуръати рушди банкоматҳо солҳои 1980 мебошад. Ҳоло банкомат яке аз усулҳои маъмулии паҳнғаштаи хизматрасонӣ ба аҳоли ба шумор меравад.

Банкоматҳоро ба универсалӣ (бисёрфункционалӣ) ва махсусгардондашуда чудо мекунад. Банкоматҳои махсусгардондашуда барои қор бо пулҳои нақд пешбинӣ шудаанд (дар як амалиёт то 15 сония вақт сарф мешавад).

Банкоматҳоеро, ки танҳо барои расондани хизмати

Акси 1.1. Намуди умумии банкомат

маълумотдиҳӣ пешбинӣ шудаанд, «киоскҳои маълумотдиҳӣ» ва «принтерҳои иттилоотӣ» ном гузоштаанд (акси 3.6). Охирини банкоматҳои дар ИМА истехсолшуда 125 амали гуногунро иҷро мекунад.

Аз рӯи амали худкориашон банкоматҳоро бо асбобҳои муқаррарии қабулқунандаи дархост ва ҳуҷҷатӣ қардани натиҷаҳои хизматҳои бонкии дар МЭҲ марказӣ анҷомдодашуда ва асбобҳои аз ҳад зиёд худкор ва мустақиле тақсим мекунад, ки ба онҳо иҷозат дода шудааст, амалиёти худкори мустақиланаро анҷом диҳанд.

Истифодабарии банкоматҳо нишон медиҳад, ки бонкҳо кӯшиш менамоянд, хизматрасониашонро ба мизочон наздиктар кунанд, миқдори вақти мизочро барои гирифтани пули нақд сарфа намоянд.

Истифода бурдани банкоматҳо ба бонк имконият медиҳад, ки миқдори ходимонашро кам кунад ва бо ҳамин роҳ хароҷоташ барои бино кам шавад.

Акси 3.6. Намуди умумии «Киоски иттилоотӣ»»

Бартарии асосии банкомат аз ҳазинадори муқаррарарӣ дар он аст, ки метавонад, тамоми шабонарӯз кор кунад. Аз ин рӯ, банкоматҳо бояд дар маҳалҳои гузошта шаванд, ки ба он ҷо одамон нисбатан зиёдтар омаду рафт мекунанд ва барои мизоч шабу рӯз дастрас бошад. Дар Ғарб банкоматҳо дар вокзалҳо. Фурӯдгоҳҳо, долони биноҳои чамъиятӣ, дар кӯчаҳо гузошта шудаанд.

Дар кишвари мо банкоматҳоро асосан дар бинои худи бонкҳо, мағозаҳои калон, вокзали роҳи оҳан ва фурӯдгоҳ, меҳмонхонаҳо, ҳулоса дар ҷойе мегузоранд, ки ҳифз мешавад. Ҳарчанд банкоматҳо аз ҷиҳати муҳофизатӣ асбобҳои дилпур бошанд ҳам, бонкҳо ин асбоби пурқиматро бе посбон намегузоранд. Инчунин барои дар ҳар вақти шабонарӯз аз банкомат гирифтани пули нақдро беҳатар месозад. Аз тарафи дигар, худи бонкҳо ба кори шабонарӯзии банкоматҳо манфиатдор мебошанд.

Вазифаи асосии банкомат то ҳол ҳамчун воситаи гирифтани пули нақд аз суратҳисоб боқӣ мондааст. Ин усули кор бартариҳои худро дорад. Корти пластикӣ имконият медиҳад, ки

шумо бо худ пули нақд гирифта нагардед. Аммо дар айни ҳол дар Тоҷикистон чунин мошинҳои хизматрасон ба миқдори хеле кам ғаёлият менамоянд ва мизочон имконият надоранд, ки аз онҳо пурра истифода баранд.

Барои он, ки мизоч пули нақдашро ба даст гирад амалиёти зеринро бояд анҷом диҳад:

1. Мизоч кортро ба сӯрхии махсуси банкомат мегузорад.

2. Дар равзанаи банкомат навиштаҷот дар бораи ворид намудани рақами мушаххаси шахсӣ (PIN-код) мебарояд.

3. Мизоч рақами мушаххасашро ба воситаи тугмаҳои банкомат менависад.

4. Банкомат ахбори дар корт навишташударо хонда, онро бо PIN-код қиёс мекунад, дар як вақт ҳақиқӣ будани корт санҷида мешавад.

5. Агар ягон камбудӣ набошад, дар равзанаи банкомат навиштаҷоте пайдо мешавад, ки аз шумо хоҳиш карда мешавад, ки миқдори маблағи дилхоҳатонро нависед.

6. Мизоч миқдори маблағи дилхоҳашро менависад.

7. Банкомат маблағи навиштаи шуморо бо миқдори маблағи дар суратҳисоб мавҷудатон қиёс мекунад.

8. Агар ягон камбудӣ пайо накунад, он гоҳ банкомат маблағи дилхоҳатонро ба воситаи асбоби пулдиҳӣ ба шумо медиҳад.

9. Банкомат кортатонро ба шумо бозпас медиҳад.

Албатта, амалиёти номбаршуда танҳо роҳи соддае мебошад, ки банкомат ҳангоми хизматрасонӣ ба мизоч иҷро менамояд. Масалан, ҳангоми истифодабарии корти дебетӣ банкомат инчунин бояд миқдори боқимондаи пасандози мизочро санҷад. Аксари банкоматҳо ба ғайр аз он мултикортӣ мебошанд, ба кортҳои системаҳои гуногуни пардохтӣ хизмат мерасонанд. Ҳамин ҳолат ба алгоритми номбаршуда боз якчанд қадами дигар илова менамояд.

Ба ғайр аз ин бо дархости мизоч банкомат дар бораи амалиёти пулгирӣ (транзаксия) қвитантсия медиҳад. Баъзе намудҳои банкоматҳо на танҳо қвитантсия, инчунин дар бораи пасандози дар суратҳисоб мавҷудбуда ҳисобот медиҳанд.

Барои ин дар равзанаи банкомат рӯихати амалиёт навишта шудааст, ки мутобиқи он мизоч бояд амал кунад.

Баъзе аз алмалиёти банкомат талаб менамояд, ки байни банкомат ва марказ ахбор раду бадал гардад. Аз ҷумла, вақти санчидани бақияи пасандоз, мутобиқати PIN-код ва рақами корт, лимити додани маблағ ва ғайра. Робити инчунин барои ба мизоч додани ахбори ҷорӣ дар бораи ҳолати суратҳисоби ӯ ва барои додани маълумот дар шакли ҷопӣ лозим аст.

Ҳангоми иҷро кардани амалиёти мазкур байни мизоч ва системаи пардохтҳо ба воситаи банкомат робита ба амал меояд.

Умуман, чунин робитаи мутақобила дар яке аз се режими зерин ба амал меояд:

- On-line (режими вақти воқеӣ). Дар режими мазкур банкомат мудом бо марказаш пайваста мебошад ва алоқаи байни банкомат ва марказ доимӣ аст. Дар ин ҳолат ҳамаи маълумотҳои зарурӣ дар бораи мизоч, гардиши маблағҳо ва бақияи пасандоз дар суратҳисоби ӯ дар марказ нигоҳ дошта шудааст.

- Off-line (режими мухтор) – банкомат бо марказ алоқа надорад ва табодули ахбор байни онҳо дар муддати вақти муайян ба воситаи дискҳои магнитӣ ба амал меояд. Дар ин ҳолат маълумот дар бораи мизоч, гурдиши пулҳо ва бақияи пасандоз дар корти ӯ дар ҳуди банкомат нигоҳ дошта мешавад. Транзаксия бо суратҳисоби кортӣ ба қайд гирифт дар банкомат ҷамъ оварда мешавад. Танҳо баъди гузарондани як миқдори ахбор ба маркази протсессинги (масалан дар шабонарӯз) дар он ҷо коркарди маълумот анҷом дода шуда, ба суратҳисоби кортии мизоч тағйиротҳо ворид карда мешавад.

- Квази-on-line – банкомат бо маркази протсессингӣ ба воситаи каналҳои алоқа пайваست мешавад, вале ин алоқа доимӣ нест ва мутобиқи ҷадвали махсус ба амал меояд.

Дар режими off-line маълумотҳо бо роҳи истифодаи базаи мухтори маълумотҳои банкомат санчида мешавад. Албатта санчиш вақти муайяно мегирад. Аз ҷумла, дар баъзе системаҳо дар кортҳо тамоми маълумоти ҳамаи мизочонро нигоҳ доштан ғайриимкон аст. Дар ин ҳолат одатан лимити суммаи маблағе, ки бояд аз банкомат гирифта шавад, шигоҳ дошта мешавад.

Агар ин лимит аз бақияи пасандоз кам бошад, он гоҳ бонк аз мизоч зарар мебинад.

Ҳангоми истифодабарии smart-картаҳо маҳдудият дида намешавад, зеро маълумот дар корти худ мизоч нигоҳ дошта шудааст.

Бартарии режими мухтор аз он иборат аст, ки қораиш нисбатан арзон буда, хизматрасонӣ ба сифати шабакаи алоқа вобаста нест. Дар шароити мо ин чиз бисёр муҳим аст. Дар баробари ин, арзиши ками насб кардани асбоб барои ба даст омадани арзиши калони истифодабарии ин асбобҳо мусоидат менамояд. Барои он, ки иттилооти дар «стоп-листҳо» нигоҳдоришаванда рӯзмарра бошад, онро камаш як маротиба дар як шабонарӯз нав кардан лозим аст. Дар ҳолати зиёд шудани миқдори банкоматҳо чунин тарзи хизматрасонӣ мураккаб мегардад. Аз расондани хизмати ҳаррӯза ба банкомат даст кашидан ба бонк метавонад аз ҷиҳати кам шудани даромад зиёни калон расонад. Ҳамин тавр яке аз сабабҳои ба нокомӣ дучор шудани системаи POLISCARD-ро мутахассисон дар он медонанд, ки ҳангоми режими off-line кор кардан банкомат сари вақт бо пули нақд таъмин карда нашудааст. Дар натиҷа мизочон ба банкомат ҳамчун кассаи оҳанӣ муносибат карда, пулҳои пасандозхояшонро аз суратҳисобашон пурра гирифтанд. Ба назари мизочон чунин намуд, ки пулхояшонро дар худ бонк гузоранд беҳтар аст.

Низоми вақти воқеӣ ҳарчанд асбоби пушкима аст, вале нисбат ба низоми мухтор бартарӣ дорад. Низоми мазкур ба мизоч имконият медиҳад, ки на танҳо пули нақдашро гирад, инчунин аз суратҳисобаш ҳам истифода барад. Иттилооти «стоп-листҳо» ҳамеша рӯзмарра аст. Аммо талабот ба шабакаҳои алоқа мудом меафзояд.

Ба ғайр аз банкоматҳои ҷудогона ҳоло аксар вақт шабакаи банкоматҳо ҳам истифода мешавад. Иштирокчиёни чунин шабака мақсадҳои зеринро дар пеш доранд:

- тақсимои хароҷот дар байни иштирокчиёни шабака ҳангоми татбиқ кардани хизматрасониҳои нав;
- кам кардани арзиши амалиёт барои иштирокчиён;

- ба хизматҳояш хусусияти умумичумхурӣ додан, баланд бардоштани арзиши субъективии онҳо барои мизочон; Азбаски банкомат воситаи худхизматрасонӣ мебошад, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад:

- **Соддагии идора кардан.** Истифодабаранда барои кор дар банкомат набояд дар мактаби махсус таҳсил кунад.

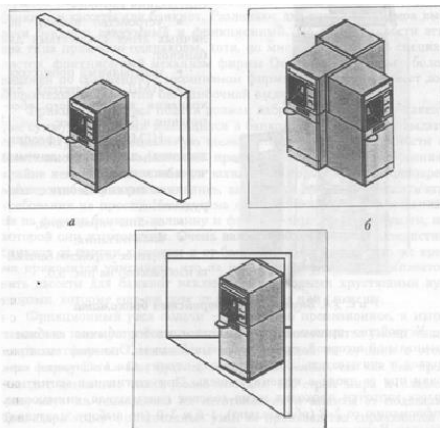
- **Бозътимодӣ ва бемонета кард кардан.** Истифодабаранда ҳангоми иҷрои амалиёти фармудааш бо сабабҳои вайрон будани воситаи техникӣ набояд ҷавоби рад гирад.

- **Бехатарӣ ва муҳофизатшавандагӣ.** Аввалан, истифодабаранда бояд аз вайрон шудани сирри PIN-кодаш муҳофизат шуда бошад. Дуюм, бонк бояд аз ҳар гуна ҳолатҳои аз қабилҳои истифода бурдани қортҳои бардурӯғ, макқорӣ ва ҳато будани транзактсияҳо (масалан, дар қорти дебитӣ суммаи манфӣ будан ва ғайра), ки боиси озурдагии хотираш мегардад, бояд муҳофизат шуда бошад. Сеюм, банкомат бояд аз шикасташавӣ муҳофизат шуда бошад. Хубаш он бояд аз ҷиҳати ҷисмонӣ ба таъсири зарбаҳои беруна тобовар бошад ва тавонад ҳатто дар ҳолатҳои офатҳои табиӣ пулҳои нақди дар дохилаш гузошташударо ҳимоя карда тавонад.

- **Арзиши қами истифодабарӣ.** Хароҷот барои нигоҳ доштан ва хизматрасонӣ ба ҳуди асбоби банкомат бояд аз ҳад зиёд набошад, дар акси ҳол он барои бонк ба як асбоби дарди сар табдил меёбад. Банкоматҳоро ҳоло ширкатҳои IBM, NCR, Olivetti, Bull, Siemens Nixdorf ва ғайра истеҳсол мекунанд.

Банкомат маъмулан қуттии оҳание мебошад, ки онро ба таври алоҳида дар танаи девор, дар пастӣ ё баландӣ гузоштан мумкин аст. Якчанд банкоматро бо ҷафс гузоштан ҳам мумкин аст. Баъзе банкоматҳои хурдҷаҷмро дар девор, ба монанди қуттии почта часпондан мумкин мебошад (акси 3.7).

Ҳангоми озодона ҷойгир кардани банкомат минтақаи хизматрасонии он ба минтақаи дастрасии барои мизоч мутобиқ мешавад. Аз як тараф, ин ҳолат қори ҳодимони бонқро бо банкомат осон мекунад ва аз тарафи дигар талаб мекунад, ки асбоб аз ҷиҳати беҳатарӣ ва шикаст пурқувват бошад.

Акси 1.2. Намунаҳои ҷойгир кардани банкоматҳо:
а – дар танаи девор; *б* – озодона ҷойгир кардан дар дохили
 бино; *в* – дар ҷойи сӯроҳӣ

Яке аз роҳҳои нисбатан бештар таъминкунандаи беҳатарӣ дар танаи девор часпондани банкомат мебошад. Дар ин ҳолат дар кӯча, минтақаи барои мизочон дастрас танҳо қисми пеши банкомат намудор шуда меистад. Қисми боқимондаи банкомат, ки дар он асбобҳои идоракунии банкомат ҷойгир аст ва аз онҳо ходимони бонк бояд истифода баранд, дар дохили бино меистад.

Дар қуттӣ асбобҳои зерин ҷойгир аст:

- асбоб барои қабул ва ҳисоб кардани қортҳо;
- асбоб барои додани пули нақд, кассетаҳо ва базаи маълумот;
- протсессори марказӣ;
- НМД (винчестер) барои нигоҳ доштани таъминоти барномавӣ ва базаи маълумот;
- НГМД (флоппи-дисквод) барои табодули иттилоъ ба воситаи дискетаҳо;
- асбобҳои алоқа;
- асбобҳои идоракунии;
- блоки нерӯи барқ. Асбобҳои дохили банкомат дар акси 1.3 ифода шудааст.

Акси 1.3. Асбобҳои дохили банкомат

Дар асбоби қабул ва ҳисоб кардани қортҳо маъмулан пардаи махсусе гузошта шудааст, ки аз шикастан муҳофизат менамояд. Асбоби мазкур ноқили барқӣ ва ҳисобкунак дорад.

Ноқили барқӣ барои ба дарун кашидани қорт ҳангоми ба сӯрохии барои гузоштани қортҳо пешбинишуда хизмат мекунад. Ҳангоми ба дарун кашидан майдони магнитдори қорт аз паҳлӯи головкаи ҳисобкунак мегузарад ва ахбори дар қорт мавҷудбударо меҳонад. Асбоб қортро баъди хондан ба берун мебартояд.

Мавзӯи 10. Зарурият ва аҳамияти инноватсия дар банк

- 10.1. Механизмҳои асосии гурӯҳбандии инноватсияи банкӣ**
- 10.2. Чараён ва аҳамияти навоариҳо дар банк**
- 10.3. Ташкили фаъолияти навоариҳо дар банк**
- 10.4. Принсипҳои идоракунии инноватсия дар фаъолияти банк**

10.1. Механизмҳои асосии гурӯҳбандии инноватсияи банкӣ

Инноватсия чараёни бисёрпаҳлуаи фаъолияти банкӣ буда дар он тамоми нишондиҳандаҳои наву афзалиятдор инъикос мешаванд. Дар айни замон вазъияти рақобатӣ дар бозорҳои молиявӣ афзун гардида истодааст. Сарфи назар аз он ки низомии банкӣ дар ҳаҷон то ҳол дар оғози роҳи тақмилдиҳӣ қарор дорад, талабот ба хизматрасонии молиявӣ дар сатҳи паст қарор дошта, банкҳо барои ҷалби муштарӣ талош мекунанд. Даромади соҳаи банкӣ бошад аз ҳисоби инноватсия мувофиқ бо шароити имрӯза он қадар устувор нест.

Мувофиқи мунтазам тағйир ёфтани шароити фаъолият ҳар як банк ҳамчун иштирокчии комили бозор бояд роҳҳои ташаққули ташаббускорӣ ва чараёни дохилиташкилии инноватсиониро пеша намояд. Табиатан, чунин чараён бояд ба таври системавӣ дар доираи стратегияи тақмилёфтаи инноватсионӣ амалӣ гардад, ки қисми стратегияи умумии рушди банк мебошад.

Дар натиҷаи гузаронидани инноватсияи стратегӣ қабл аз рақибони хароҷотҳои камкардашуда ба даст оварда мешавад.

Интиҳоби ҳар як стратегия, ба мисли фаъолияти инноватсионӣ, ҳамеша бунёди механизмҳои инфиродии ташкилӣ-ҳочагиро дар бар мегирад, ки амаликунии онро таъмин менамояд. Тамоюли он, хусусияти фаъолият ва сохтори бунёди он бештар аз хусусияти чараёни инноватсионӣ вобаста аст, ки бо навоариҳо дар чараёни фаъолияти инноватсионии банк афзалиятдор мегарданд. Барои аниқ муайян намудани мақсад ва

натичаҳои фаъолияти инноватсионӣ, таснифи пурраи навовариҳо ва дар амал дуруст қорӣ намудани онҳо мақсади асосӣ мебошад.

Такмили чунин таснифот қараёни арзишнок ва комили мавзӯи таҳқиқотро дар соҳаи иноватсияи бонкӣ таъмин намуда, ба муайян намудани робитаи дутарафа ва муносибатҳои гурӯҳ ва шаклҳои гуногуни инноватсияи бонкӣ имконият медиҳад. Ба ғайр аз ин, қорӣ намудани таснифи сохторишудаи навовариҳо ба муайян кардани интиҳоби стратегияи аниқ ё ки тарзи бунёди механизми иқтисодӣ ва ташкилию идоракунии шакли фурӯш ва ҳаракати маҳсулоти бонкӣ имконият медиҳад, ки онро дар шаклҳои иноватсия муайян метавон кард.

Иноватсияи реактивӣ ба стратегияи дифоии аз ҷониби бонк гузаронидашуда тааллуқ дорад ва онҳо барои беҳбудбахшии ташкилоти қарзӣ дар бозор равона карда шуда, саҳми бонкро тавассути навогарӣ дар бозори рақобат пурзӯр мегардонад. Дар ин ҳолат бонк маҷбур аст фаъолияти инноватсиониро барои таъмини беҳбудии худ дар бозори рақобат ба амал орад.

10.2. Қараён ва аҳамияти навовариҳо дар бонк

Навовариҳои стратегӣ асосан ба пешгирӣ кардани зарурияти таҷдиди инноватсионӣ нигаронида шудаанд, мақсади асосии он дарёфти афзалиятҳои мӯйяни рақобат ва дурнамоист. Мисоли чунин инноватсия дар айни замон татбиқи системаи комплекси идоракунии ба ҳисоб ва пешниҳоди маҳсулот ба муштариёни худ мебошад.

Нишон додани робитаи дутарафаи хароҷотҳо ва самаранокӣи инноватсияи бонкӣ зарур буда саҳми бонкро дар масалаи рушди хизматрасонӣ мустаҳкам мегардонад. Ҳангоми амалӣ намудани инноватсияи реактивӣ ҳолате мушоҳида карда мешавад, ки инноватсия аз ҷониби ташкилоти қарзӣ-рақиб даровардашуда стандарти самаранокро ба сатҳи дигар, қаблан баланд эътирофкардашуда мегузаронад. Барои подоши «қафомонии» бавучудодама бонк зарар дида, вазифадор аст, ки таҷдиди қараёни технологӣ ё ки спектри маҳсулоти

пешниҳоддшударо барои ба даст овардани таносуби нави хароҷотҳо ва самаранокӣ дар мади назар қарор диҳад.

Яке аз чунин инноватсия дар давраи гузаштани бонк ба системаҳои пардохти байналхалқӣ Visa International MasterCard International ва ғ. барои эмиссия қортҳои хусусии пластикӣ сабаб шуданд, ки дар он давра воситаи маъмули пардохт буданд. Аз рӯи мавқеи фаъолияти бонк инноватсияро ба гурӯҳҳои асосӣ ва таъминкунанда ҷудо намудан мумкин аст. Инноватсияи асосӣ қисми асосии фаъолияти инноватсионии бонкро дар бар мегирад, зеро ги муваффақияти он дар бозор бевосита аз пешниҳоди сифати маҳсулот ва хизматрасонӣ вобаста аст. Дар дохили инноватсияи асосӣ инчунин ду категорияро ҷудо намудан мумкин: инноватсияи хусусӣ ва инноватсияи бозорӣ.

Инноватсияи хусусӣ маҳз бо муҳайёкунии маҳсулоти нави бонкӣ, такмили хизматрасонии нав, инчунин бо ҳаракати онҳо дар бозор алоқаманд аст. Инноватсияи бозорӣ маҷмӯи тадбир ва чорабиниҳоро меноманд, ки барои муттаҳидгардони оид ба фурӯши маҳсулоти дар бозор ҳамчун навофаридашуда, барои кушодани соҳаҳои нав имконият медиҳанд.

Мисоли инноватсияи категорияи яқум эмитатсиякунонӣ ва тавсияи векселҳои хусусӣ аз ҷониби бонк ва пешниҳоди онҳо ба муштариёни худ ҳамчун роҳи нави амонат шуда метавонад. Категорияи дуҷуми инноватсия истифодаи векселҳои хусусии бонкро дар нақшаҳои ҳисобии занҷираи истехсолӣ дар бар мегирад, ки ба самт гирифтани маҳсулоти маъмули бонкӣ ба бозори нави муштариёни соҳаи муайян имконият медиҳад, ки то инҷониб дар муомила асбобҳои маҳсулии молиявӣ надоштанд.

Инноватсияи таъминкунанда нақши дуҷумдараҷаро мебозад, зеро ки онҳо бевосита бо вазифаҳои асосии ташкилоти қарзӣ алоқаманд нестанд. Ин гурӯҳи инноватсия хусусияти технологӣ дошта, ислоҳоти инноватсионии сохтори идоракунанда, усули ташкили ҷараёни асосии истехсолӣ, яъне ҷараёни хизматрасонӣ ва фурӯши маҳсулоти бонкӣ, такмилдиҳии технологияи бонкиро дар бар мегирад.

Дар ин ҷо қайд намудан зарур аст, ки чунин тақсимкунӣ афзалиятнокии инноватсияи асосиро дар назди инноватсияи

таъминкунанда нишон медиҳад. Чи тавре ки маълум аст, ин ҳақиқат, пеш аз ҳама боиси он гардидааст, ки муваффақияти ҳар як бонк бо мавҷуд будани талаботи босубот ба хизматрасонӣ ва маҳсулоти пешниҳодшуда муайян карда мешавад. Дар натиҷаи ин хусусияти бозор ҳамаи чараёни идоракуниро танҳо мувофиқи стратегияи аз ҷониби бонк интиҳобшуда ба вучуд оварад, ки дар навбати худ оиди таҳлили муҳити атрофии бозор ба роҳ монда шавад.

Принсипи навбатии таснифоти навовариҳои бонкӣ тақсимкунии онҳо аз рӯи иқтидори инноватсионӣ мебошад. Инноватсияро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо мекунанд:

- Инноватсияи қатъӣ, ё ки дар баъзе ҳолат онро базавӣ ҳам меноманд, ки татбиқи намуудҳои нави принципиалии маҳсулот ва хизматрасонии бонкӣ, истифодаи технологияи нави босифати амаликунии онҳо, истифодаи усулҳои комилан нави идоракуниро дар назар доранд;

- Инноватсияи комбинаторӣ, яъне истифодаи аксарияти маҷмӯи ҷузъи гуногунро дар назар дорад (иттиҳоди технологияи гуногуни хизматрасонӣ ба як гурӯҳи комплексӣ, ки дар бозор ҳамчун самарай ягона пешниҳод мегардад);

- Инноватсияи тағйирдиҳанда, барои даровардани тағйиротҳои зарурӣ ва иловагӣ ба маҳсулотҳои бонкии қаблан вучуддошта, барои дароз кардани даври ҳаётии онҳо (додани қортҳои иловагии дисконтӣ ё ки суғуртаи амонатҳо ҳангоми додани қортҳои пластикӣ) истифода мебаранд.

Таносуби шумораи гурӯҳҳои дар боло номбаршудаи инноватсия дар фаъолияти ташкилоти қарзӣ барои таҳлили тағйиротҳои муайян, инчунин базаи асосӣ ва моддию техникаи бонк аҳамияти бевосита доранд. Навиҳои қатъӣ арзиши калон доранд, зеро ки самарай хеле зиёдро доро буда, ба механизми фаъолияти ташкилоти қарзӣ як омили навро дохил мекунанд. Ба ин гурӯҳи инноватсия татбиқи системаи-CRM (Customer relationship management), яъне системаи идоракунии муносибатҳои муштариён, ки кулан ба тасниф ва назорат кардани чараёни муносибатҳои бонк бо муштариён имконият медиҳад.

Аммо дар аксари ҳолатҳо инноватсияҳое бартарӣ доранд, ки ба ду гурӯҳи охир тааллуқ доранд. Онҳо таъсири калон, ба мисли гурӯҳи якум надоранд, вале таъсири дутарафаи онҳо на он қадар муҳим аст, зеро ки вазифаи асосии инноватсияи комбинаторӣ ва тағйирдиҳанда ислоҳ ва мутобиққунии ислоҳоти бавучудодада ва татбиқи ислоҳоти базавӣ мувофиқи ҳолати ҳозираи бозор, инчунин бо мақсад ва вазифаҳои ивазшаванда мебошад.

Бар зами ин инноватсияи тағйирдиҳанда ва такмилдиҳанда инчунин як навъ таъсири «боздоранда» мерасонанд. Онҳо баҳри дароз кардани даври ҳаёти ин ё он маҳсулоти бонкӣ чори шудаанд, ки қаблан собиқ тадричан шиддатёбанда ва наву принципиалӣ, аини замон кӯҳнашуда мебошанд.

Хусусияти механизми амаликунӣ мавҷуд будани гурӯҳҳои зерини инноватсияи бонкиро муайян мекунад:

Зергурӯҳи I:

– ягона, яъне навовариҳое, ки танҳо дар як баҳши ҷудо карда шуда ба амал меоянд, масалан, таҳияи усули нави қарздиҳӣ ба корхонаҳои соҳаи саноат;

– омехта, маҳз навовариҳое, ки қобилияти кӯчиши байни бахшҳои гуногуни фаъолияти бонк, яъне истифодаи як маҳсулоти зери соҳаи муайяни корхонаҳо махсус офаридашуд ба дигар соҳаҳоро дар бар мегирад.

Зергурӯҳи II :

– мукамал, ки гузаштани даври пурраи чараёни инноватсиониро дар назар дорад;

– нотаом, яъне инноватсияе, ки чараёни ба вучуд омадани онҳо дар ягон давраи фосилавӣ аз сабаби паст ё нест шудани талабот дар офаридани навовариҳо, тағйири шароити бозор, ки ҳаракати минбаъдаи маҳсулоти нав ё хизматрасониرو ғайриқобили қабул мегардонад.

Зергурӯҳи III:

– бобарор, ё ки инноватсияе, ки самаранокии татбиқ ё ки истифодаи онҳо баробар ё ки аз ҳисобӣ баланд аст;

– нобарор, яъне инноватсияе, ки татбиқи онҳо нисбати нишондиҳандаи ҳисобӣ самараи кофӣ надод.

Тақсимкунии инноватсияи бонкӣ аз рӯи принципи муносибат нисбати қабли ба ҷудо намудани категорияҳои зерини навоариҳо имконият медиҳад:

– ивазкунанда, яъне чунин инноватсияе, ки пурра баровардани маҳсулот ё ки технологияи кӯҳнашударо дар назар доранд, бо ин иҷрои пурра ва самараноки вазифаи ивазкунӣ таъмин карда мешавад (масалан, баровардани маблағи пули нақд аз гардиш ва иваз намудани онҳо бо воситаҳои пардохти электронӣ – қортҳои қарзӣ ва дебетӣ);

– бекоркардашуда, маҳз навоариҳое, ки бо истисноӣ тартибот алоқаманд аст, ки мавҷуд будани онҳо бо иҷрои ягон амалиёт муайян шудааст (мисоли чунин шакли инноватсия ин пайдо шудани системаи идоракунии фосилавӣ бо ҳисоб бо ёрии воситаҳои электронии алоқа мебошад, ки зарурияти пайдоиши харрӯзаи муштарио дар бонк барои иҷрои пардохт кам кардаанд).

Аз рӯи дараҷаи таъсир инноватсияро ба иноватсияи нуқташакл ва системавӣ ҷудо мекунанд. Навоариҳои нуқташакл дар ҳодисаи ғайримуқаррарии тақмилдиҳии технология дар қитъаи алоҳидаи қор ҷой доранд. Онҳо одатан хароҷоти калони моддиро талаб наменамоянд ва бо баландбардории самаранокии як-ду амалиёт алоқаманд буда, ба ҷараёни истеҳсол таъсири калон намерасонанд. Навоариҳои системавӣ тағйири ҳамаи сохтори муносибатҳои истеҳсолиро муайян мекунанд. Масалан, оғози истифодаи техникаи компютерӣ ва шабакаҳои маҳдуди ҳисоббарор дар қори бонкӣ дар гузашта, ки қори ташкилоти қарзиро тамоман тағйир дода суръати ҳисоббаробаркуниҳоро тез ва арзон намуд, эътимоднокии амалиётҳои бонкиро афзоиш дод, инчунин хароҷоти меҳнатро хеле кам намуд.

Аз рӯи дараҷаи навоариҳо инноватсияи бонкӣ ба нававучудода ва бо роҳи нави истифодаи маҳсулоти вучуддошта бунёдгардида ҷудо мешаванд, ё ки онҳоро боз инноватсияҳое, ки дар кашфӣҳои навав асос ёфтаанд дар соҳаи бонк на он қадар босуръатанд алоқаманд медонанд.

Чи тавре ки дар боло гуфта шуд, онҳо асосан бо тағйиротҳои ҳаматарафа дар системаҳои муносибатҳои

истеҳсоли алоқаманд буда, дар натиҷаи пайдоиши технологияи нав дар дигар соҳаҳо ба вучуд меоянд. Инноватсияҳои бонкии навбавучудода танҳо дар ҳолати тағйиротҳои ҳаматарафаи ҳамаи системаи бонкӣ татбиқ ёфта, боиси мавқеи устувори бонк дар кӯшиши машғул намудани бахши муайян бо ёрии пешниҳоди маҳсулоти нави принципиалӣ ва тартиби хизматрасонии муштариён мегардад. Хизматрасонии интернет-трейнинг мисоли муфассали ин намуди навоариҳо шуда метавонад, ки хеле маъмул шудааст.

10.3. Ташкили фаъолияти навоариҳо дар бонк

Инноватсияҳои бонкӣ пеш аз ҳама ба баландбардории сифати истифодабарӣ ва нишондиҳандаи самараноки маҳсулот ва хизматрасонии аллакай дар бозор маъмулгашта равона карда шудааст.

Мисоли классикии чунин намуди навиҳо амаликунии маҳсулоти чандтарафа шуда метавонад, масалан, ҳар намуди қарздиҳӣ якҷоя бо дигар намуди хизматрасонӣ, аз азал бо якдигар алоқаманд набуда. Мафҳуми қарз кайҳо боз маъмул аст, вале баъдтар пайдо шудани хизматрасонӣ оиди факторинг ва лизинг (ичозатнома), бевосита бо додани қорт мушоиятнакарда, дар асоси худ қарзи пардапӯш доранд.

Таснифоти инноватсияи бонкӣ аз рӯи хусусияти талаботи қонеъшуда инноватсияҳое, ки бо қонеъгардонии талаботи вучуддошта алоқаманданд ва инноватсияҳое, ки барои ба вучуд овардани талаботҳои нав равона карда шудаанд, чудо мекунад. Оммаи асосии навиҳо, ки аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ ба амал меоянд, ба қонеъ намудани талаботи мавҷудбуда равона карда шудаанд.

Зарурияти мизочҳои ба воситаҳои қарз пайдошуда бонкҳоро водор месозад, ки нақшаҳои гуногуни қарздиҳиро такмил диҳанд, вусъатдиҳии фаъолияти савдои хориҷӣ боиси афзоиши пешниҳоди нақшаҳои гуногуни ҳисобборориҳои байналхалқӣ мегардад. Аксар вақт ташаббуси ягон ислоҳоти инноватсионӣ дар ин ҳолат аз муштариёни ташкилоти қарзӣ асос меёбанд, ки талаботҳои худро ҳаммонанд намуда, ба бонк

мурочиат менамоянд ва ба такмили технологияи муайяни хизматрасонӣ ё ки маҳсулоти нав роҳ медиҳанд.

Навоварӣ – мувофиқи стандартҳои байналхалқӣ, ҳамчун натиҷаи ниҳони фаъолияти навоварӣ, ки дар маҳсулоти нав ё такмилдодашуда ва ба бозор пешниҳодшуда, ҷараёни технологияи нав ё ташкилунонидашудаи дар амал истифодашаванда, ё ки равияи нави истифодаи хизматҳои иҷтимоӣ муайян карда мешавад. Хусусиятҳои асосии навоварӣ навиғарии илмию техникии истифода, истехсол ва бафурӯшравии он мебошад.

Инноватсияҳое, ки ба офаридан талаботи нав равона карда шудаанд, бениҳоят камёбанд, зеро ки аз бонк иқтисодӣ мӯйяни эҷодӣ ва сармоягузорӣ талаб менамоянд, ки бо натиҷаҳои таҳқиқоти сотсиологӣ ва ҷиддию маркетингӣ тақвият дода шудаанд. Ба ғайр аз ин ин гурӯҳчаи инноватсия хавфу хатари нобарории тадбирҳои гузарондари дар ҳолати мукаммалии нокифояи маълумот дар бар мегирад, ки ин маълумотҳо дар натиҷаи таҳқиқи бозор ва хато будани қарори қабули роҳбарикунанда гирифта шудааст.

Дар ин маврид тасвир намудани қисми инноватсияи бонкӣ нисбати такмилгар зарур аст. На ҳама бонк дар сохтори худ тақсимкуниро дорад, ки тавонад бо таҳқиқотҳои маркетингӣ, таҳлили маълумоти воридшуда, инчунин коркард ва пешниҳоди маҳсулоти нави бонкӣ ё ки ҷараёни технологӣ касбан машғул бошад. Шумораи кофӣи корхонаҳо ва ширкатҳо вуҷуд доранд, ки фаъолияти касбии онҳо бо пешниҳоди хизматрасониҳо оиди таҳлили системавӣ дар асоси натиҷаҳои таҳқиқотҳои гузарондашуда ва генератсияи фикру андешаҳо доир ба офаридани шакли нави хизматрасонӣ, технологияи амалиётҳои бонкӣ ва ғ алоқаманд аст.

Хизматрасониҳои чунин ташкилотҳоро истифода бурда, бонкҳо мавҷудияти ду гурӯҳи навиғониҳо муайян мекунанд: навиғонӣҳое, ки бо қувваи худ омода шудаанд, ва навиғонӣҳое, ки аз такмилгари беруна ба даст омадааст, навиғи «фармуда».

Маҳз дар натиҷаи мавҷуд будани иқтисодӣ хусусӣ дар ташкилоти қарзӣ барои коркард ва татбиқи инноватсия, инчунин омехтагии кифояткунандаи инноватсияи бозор ва маҳсулот

зарурияти ҷудо намудани навовариҳо аз рӯи вақти пайдоиш ба вучуд меояд:

– инноватсияҳо-сарварон, яъне инноватсияҳои, ки аз ҷониби бонк мустақилона татбиқ шуда, танҳо нишондиҳандаи хеле ноаниқ, ҳисобӣ нобарорӣ доранд. Ин шакли инноватсия барои соҳаи татбиқкунӣ навиҳоикомил доранд, ки дар ҳолати коркарди бобарор метавонад боиси дар бонк пайдо шудани афзалиятҳои муайяни рақобатӣ гардад.

– инноватсияҳо-пайравон, ё ки навовариҳои, ки аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ бо лағи муайян дар вақт баъди татбиқи гурӯҳи пешинаи инноватсия хоҳиши нигоҳ доштани афзалиятҳои рақобатӣ ба амал меоянд. Чунин инноватсияҳо хусусияти хатарнок доранд, зеро ки таъсири бозор ба онҳо аллакай падидор шуда буд.

Бештар бо гурӯҳҳои таснифшуда, тақсимкунии инноватсия аз рӯи амиқии тағйиротҳои дар ҷараёни фаъолият даровардашуда дар шакли зайл вучуд дорад:

□ Инноватсияи сифрӣ, ба таҷдид ва нигоҳ доштани сифати система тааллуқдошад (ивази намоёндагони алоҳидаи ҳайати ташкилоти қарзӣ, объектҳои алоҳидаи базаи моддию техникаӣ барои нигоҳ доштани вазифаи бонк дар сатҳи аввалиндараҷа);

□ Инноватсияи яқум, тағйиротҳои миқдории ба система даровардашударо дар бар мегирад (вусъатдиҳии ин ё он қисми ташкилоти қарзӣ барои беҳтарсозии сифати хизматрасонӣ аз ҳисоби афзоиши «иктидори истеҳсолӣ»);

□ Инноватсияи дуввум, ки дар ҷараёни онҳо аз нав гурӯҳбандии қисми таркибии система ба вучуд меояд (тағйиротҳои сохторӣ дар доираи як ташкилоти қарзӣ, якшавии қисмҳои алоҳидаи сохторӣ, ҷудо намудани қисмҳои нав бо мақсади баландбардории натиҷаи функционалӣ);

□ Инноватсияи севвум-тағйироти ҷузъҳои сохтори адаптатсионӣ, ки барои беҳтарсозии таъсири амалии қисмҳои алоҳидаи ташкилотҳои қарзӣ бо якдигар, аз нав тақсимкунии вазифаҳо байни онҳо;

□ Инноватсияи чорум, нигоҳ доштани сифати ибтидоии сохторро ҳангоми гузаронидани тағйиротҳои босифати оддӣ дар бар мегирад, ки аз доираи тағйироти адаптивӣ баромадаанд

(масалан, ивазшавии комплекси дастгоҳию барномавии бонк, гузариш ба системаи нави бонкии автоматонӣ);

□ Инноватсияи пнҷум, нигоҳдории сохтори базавии ташкилоти қарзӣ, дастрасонданашидаро дар назар дорад, вале бо даровардани тағйиротҳо ба сифати система (ивазшавии қисми коллективи қорӣ ва роҳбарияти звенои миёна бо мақсади тағйир додани тавсифи сифатии қори бонк);

□ Инноватсияи шашум–тағйири босифати хусусияти ибтидоии ташкилоти қарзӣ, ивазшавии бахшҳои системабавучудоварандаи муштариёни аз ҷониби бонк хизматрасонӣ карда шуда;

□ Инноватсияи ҳафтум, тағйироти олиро дар хусусияти функционалии ташкилоти қарзӣ ифода мекунад (ивазшавии «тахассуси» бонк, тағйири ҳамаи спектри хизматрасониҳо, гузариш ба бозори нав ва истифодаи принципҳои нави интиҳоб ва хизматрасонии базаи муштариён).

Ҳамин тавр, таснифоти дар боло овардашудаи инноватсияи бонкӣ ба падидор намудани баъзе қонуниятҳо дар пайдоиш ва гузаштани чараёни инноватсионӣ дар ташкилотҳои қарзӣ имконият медиҳад. Гап дар ин ки афзалияти ин ё он шакли инноватсия шакл ва ҷиҳати стратегияи инноватсионии бонкро муайян мекунад (яъне, иҷро намудани «мутобиқати» шаклҳои нави инноватсия ба шаклҳои муайяни стратегияи инноватсионӣ). Дар навбати худ, типологияи инноватсияҳои бонкӣ ба ташкил кардани механизмҳои иқтисодӣ ва идоракунанда имконият медиҳад, зеро ки онҳо маҳз бо шакли инноватсияи татбиқшаванда ва стратегияи инноватсионии интиҳобшуда муайян карда мешаванд. Бо вучуди ин ҳар як бонк дар чараёни амаликунии муносибати системавӣ нисбати муайян намудани стратегияи инноватсионии худ, фаъолияти инноватсионии худро бо назардошти принципҳои номбурда ва ҷанбаҳои таснифот баррасӣ намуда, ба мушаххас ҷой гирифтани дар бозор, муайян намудани шаклҳои ҳаракат ва амаликунии коркардҳои худ ва маҳсулот дар бозор имконият ба даст меорад.

10.4. Принципҳои идоракунии бо фаъолияти инноватсионии банк

Дар муддати 1–15 соли охир банкҳои тичоратӣ инфрасохтори худро барои дастгирӣ намудани фаъолияти инноватсионӣ фаъолонан инкишоф медиҳанд ва ҳолати муносири бозор, ки онҳо дар он қарор доранд, бениҳоят серамал буда, аз ҳар як банк таъсири босуръат ва дақиқро ба тағйиротҳои ба вучудодада талаб мекунад. Як рӯз не як рӯз азнавташкилкунӣ тичорат ногузир хоҳад шуд, ва менечерони банк бояд ба қароре оянд, ки бизнес-чараҳои ҳозираро барои баланд бардоштани самаранокӣ фаъолияти банк чи тавр тағйир диҳанд.

Комплекси инноватсионии банк бояд ҳамчун чӯзи ҷудонопазири ҳамаи банк, ҳамчун система ба қатори ҷунин элементҳо ба мисли зерсистемаи рушди инноватсионӣ, зерсистемаи идоракунии бо ҳавфу хатар, зерсистемаи идоракунии бо дорониҳо ва тааххуҳо (бидеҳӣ) ва ғ. Ба таркиби комплекси инноватсионӣ банақшагирӣ ва ҷуҷакунонии рушди инноватсионӣ, ҳавасмандкунии ҳайат, назорат аз рӯи татбиқи инноватсия, таъмини иттилоотии чараҳои инноватсионӣ дохил карда мешавад. комплекси умумии муҳимтарини инноватсионӣ ин зерсистемаи рушди ташкилӣ-иктисодӣ мебошад, ки хусусияташ дар он аст, ки аз як тараф, шароити ташкилӣ-иктисодӣ заминаи зарурӣ барои татбиқи ҳуди инноватсия мебошад, аз тарафи дигар бошад, рушди ташкилӣ-иктисодӣ объекти алоҳидаи сиёсати инноватсионӣ мебошад.

Банкро ҳамчун объекти ташкилоти системавӣ баррасӣ намуда, принципҳои муносибати системавиро бо мақсади баназаргирии хусусияти тичорати банкӣ ба кулӣ тағйир додан зарур аст (ҷадвали 3), ки ба баланд бардоштани самаранокӣ ва тақвият додани мавқеи рақобатӣ равона карда шудааст.

Принсипҳо	Қушодани Рамзи принцип
Принсипи комилии система	Банкро ҳамчун системаи мураккаб системаи нисбатан мустақилу комил дар маҷмӯи зерсистемаҳои ба ҳам алоқаманд ва ба ҳам пайваста баррасӣ намудан зарур аст, ки байни онҳо робитаҳои амудӣ ва уфуқӣ вучуд дорад.

Принсипи робитаи дутарафа ва таъсири амалии чузъҳои система	Амалиётҳои дорой ва тааххуди бонк байни якдигар аз рӯи мӯҳлат ва арзиш алоқаманданд, ки шартӣ зарурии кори устувор ва самараноки бонк мебошад.
Принсипи вобастагӣ	Ҷаъолияти инноватсионии бонк ба стратегияи дар бонк қабулшуда мувофиқ аст, ҳассосона ба талаботи намуи муайяни маҳсулот ва хизматрасонӣ эътино намуда, захираҳои молиявӣ, техникӣ ва кадрӣ ба роҳбарӣ мегирад.
Принсипи иерархияи мухторият ва мувофиқати элементҳо	Ҳама қисмҳои бонкӣ, бо мухторият амал намуда, дар робитаи иерархӣ қарор доранд, ва барои ҷаъолияти самараноки бонк шартӣ зарурӣ ин мувофиқат дар амалҳо ва пайравӣ ба мақсадҳои стратегияи рушди бонк мебошад.
Принсипи бисёрҷанба	Қобилияти бонк ба татбиқи навигариҳо мавҷуд будани системаи тақмили ҳаёти бонкӣ, технологияи тағйирот ва вусъат додани қатори маҳсулот, стратегияи татбиқи хизматрасонии нави бонкӣ ва азхудкунии имкониятҳои нави бозори молиявӣ.
Принсипи мунтазамӣ	Ивазшавии хизматрасонӣ, маҳсулот ва технологияи кӯҳнашуда бояд бе вайрон шудани мунтазамӣ дар ҷаъолияти бонк ба амал ояд.
Принсипи самтгирӣ ба натиҷаҳои ниҳой	Муносибгардонии саъю кӯшишҳои ҳамаи қисмҳои бонк, ки ба ҳалли масъалаҳои стратегияи бонк равона карда шудааст.

Шаффофияти молиявӣ ва амалиётӣ дастрасӣ ва ошкоро будани ҳисоботи молиявии бонк, пешниҳоди маълумотҳои зарурӣ оид ба ҷаъолияти бонк, мониторинги портфели савдоӣ ва

сармоягузори бонк; ба баландбардори шафOFFфият сармоягузoron, муштарӣн ва мақомотҳои танзимкунанда хавасманданд.

Принсипи робитаи дутарафа ва таъсири амалии чузъҳои система барои ташкилотҳои қарзӣ дар зарурияти ризоияти дороиҳо ва тааххуҳои (пассивҳо) бонк аз рӯи мӯҳлат ва арзиш падидор мегарданд, ки ба устувории молиявии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ таъсир мерасонад. Дар амал татбиқ намудани принсипи бисёрчанба, мунтазамӣ, равонасозӣ ба натиҷаҳои ниҳой самаранок бурдани фаъолияти инноватсиониро дар бонк таъмин мекунад.

Захираҳои комплекси инноватсионӣ инҳоанд: маблағгузорӣ дар шакли пул; иттилоот; мутахассисони бонк, миёнаравон, мушовирон; идоракунандагон-менечерҳо.

Натиҷаи фаъолияти комплекси инноватсионӣ технологияи нави бонкӣ, қарори ташкилӣ-иқтисодӣ, хизматрасониҳои ба муштарӣн пешниҳодшуда мебошанд, инчунин дигар инноватсияҳое, ки барои муҳити беруна муфиданд. Фаъолияти комплекси инноватсионии бонк метавонад он вақт самаранок бошад, вақте ки муносибати даромади маҷмӯӣ аз истифодаи инноватсия нисбати ҳаҷми захираҳо ба рушди инноватсионӣ ба андозаи мусбат бошад. Зимни ин бояд ҳароҷотҳо барои офаридани комплекси инноватсионӣ ба назар гирифта мешавад.

Ҳамаи чараҳои инноватсионии дар бонк вучуд доштаро ба се гурӯҳи мантиқии ҷудо бояд намуд:

1. Чараҳои инноватсионии оддии дохилиташкилотӣ, яъне чараҳои, ки истифодаи инноватсияро дар доираи ҳамон бонк дар назар дорад. Дар он ҳолат навиғарӣ шакли маҳсулоти нави бонкиро намегираду, танҳо технологияи истеҳсоли маҳсулоти аллакай вучуддошта ё кия гон технологияи хизматрасониро тақомул медиҳад.

2. Чараҳои оддии байниташкилотӣ, ки ташаккули маҳсулоти нави бонкиро дар назар дошта, барои дар бозор ба сифати предмети хариду фурӯш ҳаракат қардан таъин шудааст.

3. Чараҳои инноватсионии муфассал, асосан бо ташаккули маҳсулоти комплекси бонкӣ алоқаманд аст, вақте ки бо офаридани вай бонк бо шарикони худ ҳамкорӣ намуда, бо ин

чараёни инноватсиониро байни якчанд иштирокчӣ аз нав тақсим мекунад.

Хизматрасонии эквайринг, системаи идоракунии фосилавӣ бо ҳисоб, дастаи пешниҳоди хизмати суғуртавӣ ва ғ. мисоли ин шуда метавонад.

Куллан, ҳар як чараёни инноватсионӣ дар бонк хусусияти даврагӣ дорад. Фаъолияти, ки дар асоси худ чараёни инноватсионӣ дорад, мантиқан ба ҷузъҳои алоҳидаи аниқ ифодашуда пароканда мешавад. Сатҳан давраи чараёни инноватсионӣ ба тариқи зайл нишон дода мешавад.

Ба вучуд омадани фикру ақида ва гузоштани масъалаҳои дар пеш истодаи чараёни инноватсионӣ:

1. Тартиб додани нақшаи фаъолият ва тадбирҳое, ки барои ба даст овардани мақсад зарур аст.

2. Муайян намудани талабот дар захираҳо (кадрӣ, технологӣ, моддӣ), ки барои амаликунии чараёни инноватсионӣ зарур мебошад, гузоштани масъалаҳои маҳдуд дар назди иҷрокунандагон.

3. Аз ҷониби иҷрокунандагон (мутахассисони бонк, барои гузаронидани тадбирҳои инноватсионӣ ҷавобгӯ) гузаронидани амалиётҳое, ки бо амалишавии масъалаҳои гузошташуда алоқаманданд.

4. Назорат, таҳлил ва ислоҳи амалҳои гузарондашуда. Арзёбӣ намудани самаранокии лоиҳаи инноватсионӣ, қарорҳои инноватсионии идоракунанда, тадбирҳои иловагии таҳлилий барои татбиқи натиҷаҳои чараёни инноватсионӣ.

Маълумотҳоро дар бораи фаъолияти инноватсионии ташкилотҳои қарзӣ дар як ҷо ҷамъ менамоянд, инчунин ҷудо намудани қонуниятҳои муайяни ба вучуд омадан ва амалишавии он зарур аст. Дар ин ҷо бояд қайд намуд, ки масъалаҳои идоракунии инноватсионӣ, ки дар давраҳои муайяни фаъолияти ташкилоти қарзӣ хеле актуалӣ мебошанд, бо масъалаҳои идоракунии стратегӣ зич алоқаманданд. Муносибати ин алоқамандиро ба баррасӣ намудани фаъолияти инноватсионии бонк дар ин ҷанба ҳамчун робитаи дутарафаи серамали панҷ чараёни идоракунанда имконият медиҳад: таҳлили муҳит, муайян намудани мақсадҳо, интихоби стратегия, иҷрои

стратегия, баҳо ва назорати иҷрокунӣ. Чараёнҳои мазкур мантиқан идомаи якдигар мебошанд, зеро ки дар ибтидо, ҳангоми таъсиси ташкилоти қарзӣ онҳо таърихан муттасил ба вучуд меоянд. Аммо дар оянда дар чараёни амал қардани он онҳо доимо дар як вақт мегузаранд, мавҷуд будани робитаи дутарафаи байни онҳо бошад, боиси таъсири аниқ ифодашудаи ҳар яки ин чараёнҳо ба боқимондаи он ва ба ҳамаи онҳо мегардад. Сатҳи ин робитаҳоро дар намуди сохтори зерин пешниҳод намудан мумкин аст.

Таҳлили муҳит ҳама вақт ҳамчун чараёни идоракунада дар назар дошта мешавад, ки дар рафти он заминаҳои фаъолияти минбаъда, нуқтаҳои асосӣ (фирист) барои интиҳоби супориши махсус ва муайян қардани мақсадҳо ташаккул меёбанд, инчунин тамоили бозор ва озӯқаворӣ ташкилотҳои қарзӣ ба вучуд меояд.

Бонк, ба мисли дигар система, бо муҳити беруна (аз ҷумла, бо муҳити бозор) фаъолона якҷоя амал намуда, вазифаи асосии он-нигоҳ доштан ва дастгирӣ намудани мувозинаи ин амалҳо мебошад. Хулосаи навбатӣ дар он аст, ки асосан бонк дар рафти муносибат намудан бо ҷузъҳои муҳити фаъолият бояд ба се чараёни асосӣ диққати махсус диҳад:

- гирифтани захира аз муҳити беруна (даромад);
- мубаддал шудани захира ба маҳсулот (ислоҳот);
- супоридани маҳсулоти ба вучудовардашуда ба муҳити беруна (баромад).

Ба вучуд овардани сохтори самараноки ташкилии идоракунӣ бо чараёнҳои инноватсионӣ дар бонк одатан бо якҷанд усул мегузарад. Дар ҷунин ҳолат дар бонк қисми алоҳидаи сохторӣ ташаккул меёбад, ки мақсади асосии он қоркарди инноватсия ва мувофиқкунонии ин чараён бо нақшаҳои дарозмуддати рушди бонк мебошад. Усули дуввум ҳамгирӣ ва ҳамоҳангии иқтисодии инноватсионии ҳамаи қисмҳои бонк ва дар дохили он ба вучуд овардани механизмро дар назар дорад, ки ба эътимоднок гузаронидани қоркард ва татбиқи навиҳо имконият медиҳад. Дар айни замон бонкҳо метавонанд мувофиқати ин усулҳои мазкурӣ назоратро аз рӯи чараёни инноватсионӣ истифода баранд, ва бо ин афзолияти онҳоро аз рӯи зарурият иваз намоянд. Бо вучуди ин, ин ду усул

исбот мекунанд, ки чараёни коркард ва татбиқи инноватсия дар фаъолияти бонкӣ на хусусияти тасодуфӣ, балки хусусияти системавӣ–ташкилӣ ва идорашаванда дорад.

Барои инитсиатсия намудани фаъолияти инноватсионии идорашаванда, ки ба рушди фаъолияти босуботи бонк ва офаридани шароити мусоиди амалишавии он равона карда шудааст, бо принципҳои зерин амал кардан зарур аст:

– ба вучуд овардани омилҳо барои падидоркунии тамоилҳо ва табаллури (кристаллизатсия) фикру ақидаҳо, ки иқтидоран барои коркардҳои инноватсионӣ заминаҳо мебошанд (ин принцип асосан ба амалҳои ҳайати роҳбарикунандаи бонк дахл дорад);

– бошуурона пурра накардани иқтидори зеҳнии бонк ба ҳисоби тадричан ба вучуд омадани фикру ақидаҳо ва пешниҳодҳо, ки метавонанд ба рушди растанӣ озуқаворӣ бонк таъсири хуб расонад;

– муносибгардонии сатҳи идоракунии (ҷониби камшавӣ) бо мақсади вуҷуд додани доираи ҳар як чараёни инноватсионӣ;

– ба ҳадди ақал расонидани мӯҳлати коркард ва татбиқи маҳсулоти бонкӣ на бо роҳи кам кардани миқдори доираҳои чараёни инноватсионӣ, балки ҳамоҳанг намудани якҷанд чараёнҳои баробар рафтаистода барои пешгирӣ кардани самарани «эстафетӣ»;

– нигаронидани ҳамаи фаъолияти инноватсионии бонк ба истеъмоли маҳсулоти бонкӣ бо имконияти назорати умумӣ аз рӯи қадамҳои аввалини татбиқи инноватсия.

Бунёди механизми идоракунии бо фаъолияти инноватсионии бонк бо мақсади баланд бардоштани самаранокии ҳамаи фаъолияти бонк, ба принципҳои мақбули умуми идоракунии бо корхонаҳо асос меёбад, ки бо принципҳои тамаркузи ташкилии фикру ақидаҳои инноватсионӣ ва принципи маҳдудияти лоиҳаи инноватсионӣ дар вақт илова карда шудаанд. Моҳияти принципи идоракунии мутобиқи тичорати бонкӣ адаптатсияшуда дар қадвали 4 нишон дода шудааст.

Дар амал иҷро намудани принципҳои самаранокӣ бо зарурияти таъсиси системаи нишондиҳандаҳо алоқаманд аст, ки бо ёрии он самаранокии фаъолияти бонкро арзёбӣ намудан мумкин аст.

Ё дар принципҳои дигар чунин пешбини шудааст.

Номгӯи принцип	Моҳияти принцип
Принсипи дурнамо	Фаъолияти инноватсионӣ бояд бо мақсадҳои стратегияи бонк мувофиқ бошад.
Принсипи бузургии навоариҳо	Объекти замимаи инноватсия ва сатҳи нави онро бояд муайян намуд.
Принсипи хабардор будани муштарӣ	Инноватсияҳои бонкӣ, асосан, бояд ба қонебардории талаботҳои муштарӣ рағбона қарда шуда бошад.
Принсипи пешгузарӣ	Инноватсияҳои бонкӣ бояд аз талаботи оммаи асосии муштарӣ пеш гузашта, ба дархостҳои муштарӣ-навоарон ниғаронида шуда бошад.
Принсипи таъминнокӣ бо захираҳо	Мавҷуд будани имкониятҳои молиявӣ, техникӣ ва қадрии бонк барои бурдани фаъолияти инноватсионӣ зарур аст.
Принсипи самаранокӣ	Самаранокии фаъолияти инноватсионӣ бо афзоиши даромад, васеъшавии миқёси тиҷорат ва имкониятҳои захира намудан барои оянда сармоягузори дубора, баландбардории рақобатпазирии бонк.
Принсипи қобили андоза	Системаи арзёбии самаранок татбиқ намудани инноватсия, аз ҷумла нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ бояд вучуд дошта бошанд
Принсипи тамаркузи ташкилии фикрҳои инноватсионӣ	Барои идоракунии босубот бо фаъолияти инноватсионӣ дар бонк таъсиси департаменти таҳқиқот ва қорқарди лоиҳаҳои инноватсионӣ зарур аст.
Принсипи маҳдудият дар вақт	Зарурияти маҳдуд намудани мӯҳлати амаликунии лоиҳаи инноватсионӣ аз лаҳзаи додани дархост то татбиқи инноватсия ба таҷрибаи бонкӣ.

Зарурияти ба вучуд овардан ва истифодаи системаи нишондиҳандаҳои самаранокии фаъолияти бонк, ки чараёни фаъоли инноватсиониро ба амал меорад, чунин сабабҳо дорад:

– ба ҳисоб гирифтани харочотҳо ва миқдоран арзёбӣ намудани натиҷаҳои лоиҳаи инноватсионӣ зарур аст, танҳо ҳамоно вақт қабул намудани қарорҳои мақсаддори идоракунонда имконпазир аст.

Адабиёти истифодашуда

1. Apel E. Central Banking Systems Compared. New York NY. Routledge, 2003.
2. Banking and Financial Systems. Los Angeles CA. South-Western Educational, 2002.
3. Bendell T., Boulter L., P. Benchmarking for competitive advantage. Goodstadt. Pitman Publishing, 1998.
4. Bertalanfy L. von, Hempel G.G., Bass R.F., Jonas H. General system theory: new approach to unity of science. – Human biology, 1951.
5. Brunner A. German's Three-pillar Banking System Cross-country perspectives In Europe. Washington DC. International Monetary Fund, 2004.
6. Charles G. Investment Banking in the Financial System. Washington DC. Prentice Hall, 1994. – 156152. Davenport T. Process innovation, re-engineering work through information technology. – Boston MA: Harvard Business School Press, 1993.
7. Davidow W., Malone M. The virtual corporation: structuring and revitalizing the corporation for the 21st century. N.Y.: Harper Nollins, 1992.
8. Genetot D. Manager dans la complexité. Une nouvelle conception de l'organisation. Paris: INSEP Editions, 1992.
9. Hammer M., Champy J. Re-engineering the corporation: a manifesto for business revolution. N.Y.: Harper Collins, 1993.
10. Hassoune A. Islamic Banks' Profitability In An Interest Rate Cycle, International Journal of Islamic Financial Services, Vol.4, №2. 2002.
11. Heffernan S. Modern banking. Chichester England. John Wiley & Sons, 2005.
12. Аникин А. Финансовые кризисы в России, Азии, Латинской Америке // МЭМО №12, 2000.
13. Ашуров Н. Пул, Карз, Бонк. – Матбуот, Душанбе. – 2011 с.
14. Ашуров Н. Муомилоти пул қарз ва бонк. – Матбуот, Душанбе – 2002 с.
15. Банки на развивающихся рынках: В 2-х томах. Т.2. Интерпретирование финансовой отчетности. /

- Барлтон К.Дж., Макноттон Д.: Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1994 – 240 с.
16. Банковское дело. /Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: КпоРус, 2006. – 766 с.
 17. Бахмутская А.А. Исламский банкинг //Банковские услуги. – М., №6. 2006. – С.2–10.
 18. Белякова М.В. Современные тенденции развития международной банковской системы. Дисс. канд. экон. наук: 08.00.01. – М.: РГБ, 2002. – С.17–18.
 19. Бинде Р.Я. Бессенный опыт выживания. //ВЭБ. М., №5. 2000. – С.3–5.
 20. Блауберг И.В., Садовский В.И., Юдин Э.Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности. – М.: Знание, 1969.
 21. Блиндер А. Теория и практика функционирования центральных банков. //Банковское дело. – М., №12. 2000. – С.25–28.
 22. Большая советская энциклопедия, <http://encycl.yandex.ru>.
 23. В экономике Пакистана. //БИКИ. М. №33. 2001. – С.3–5.
 24. Валенсева Н.И. Роль Центрального банка в снижении рисков коммерческих банков. //Научный альманах фундаментальных и прикладных исследований. – М.: ФиС, 2003. – С.128–131.
 25. Гиндин И.Ф. Государственный банк и экономическая политика сарского правительства (1860–1892 гг.). – М., 1960. – 356 с.
 26. Гурова Т., Полунин 10. Сена монополии на ликвидность. //Эксперт. М., №11. 2006. // <http://www.expert.ru/printissucs/expert/2006/!> 1.
 27. Денежное обращение и банки. /Под ред. Г.Н. Белоглазовой, Г.В. Толоконсейвой. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 272 с.
 28. Икбаль Захид З. Исламизация па рынке капитала (На примере Пакистана). //Вестник Финансовой Академии. – М., №1. 2001. – С.91–95.
 29. Исламские банки в Малайзии. //БИКИ. – М., 1996. – №139. – С.5–6.

30. Каменев С.Н. Исламизация экономики Пакистана. – М.: Институт востоковедения РАН, 2001. – С.385–396.
31. Комилов, А. К. Равандҳои муосири муҳоҷирати меҳнатӣ: назария ва Амалия / А. К. Комилов, К. С. Одинаев. – Душанбе : Контраст, 2019. – 162 с. – ISBN 978-99975-77-09-2. – EDN TZNRXX.
32. Константинов Ю.А. Американские инвестиционные банки и ссенообразование на рынке первых эмиссий. //США: ЭПИ., 1994. – №4. – С.32–41.
33. Львин Б.О некоторых вопросах банковской и денежной системы. //Вопросы экономики. – М., 1998. – №11. – С.13–18.
34. Мамонова И.Д. Основные направления повышения эффективности банковского надзора в России. //Научный альманах фундаментальных и прикладных исследований. – М.: ФиС, 2003. – С.107–119.
35. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. /Под ред. Ф. Энгельса. – М.: Политиздат, 1978. – Т.111., Ки.Ш
36. Мартиросян К. Россия на пути в ВТО: банковский сектор. //Банковские технологии, 2004. – №10.
37. Матук Ж. Финансовые системы Франции и других стран: В 2-х томах: Пер. с фр. –М., 1994.
38. Махшулов Саидхуца, Хочаев Бахтиёр. Инноватисия дар бонкҳо.
39. Моисеев С.Р. Денежно-кредитная полигика: теория и практика. – М., 20??.
40. Морозова М.10. Исламские традиции и аграрные отношения в Пакистане. – М.: Институт востоковедения РАИ, 2001. – С.397–405.
41. Музаффар А., Кэхилл Дж.А. Основные принципы организасии беспросентного банковского дела. // Проблемы Теории и Практики Управления. – М.,1999. – №6. – С.24–30.
42. Насиональные банковские системы: особенности формирования и развития /Книга первая. Насиональное государство. Насиональная экономика. Насиональная банковская система. – М.: Диалог-МГУ, 1998. – С.160 с.

43. Одинаев, К. С. Взаимосвязь денежных переводов мигрантов и устойчивого развития экономики / К. С. Одинаев, А. К. Комилов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – № 4. – С. 90-96. – EDN XZINJR.
44. Одинаев, К. С. Влияние денежных переводов трудовых мигрантов на экономики страны / К. С. Одинаев, А. Н. Нурализода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – № 2. – С. 72-76. – EDN XPVXN.
45. Одинаев, К. С. Развитие внутренних денежных вариантов и включение в национальную экономику / К. С. Одинаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2017. – № 2/9. – С. 193-196. – EDN YVILWV.
46. Одинаев, К. С. Влияние возвратившихся мигрантов на экономику страны / К. С. Одинаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2017. – № 2/6. – С. 65-68. – EDN YNLYNK.
47. Одинаев, К. С. Денежные переводы трудовых мигрантов и их роль в повышении уровня жизни населения / К. С. Одинаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2015. – № 2/4(169). – С. 76-79. – EDN UNJPBL.
48. Одинаев, К. С. Особенности трудовой миграции в Республике Таджикистан / К. С. Одинаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2015. – № 2/3(165). – С. 51-55. – EDN UNJJXF.
49. Павлов В.В. Исламские банки в современном мире, 80–90-е гг. – М.: 21 Век-Согласие, 2000. – 100 с.

50. Падоеа-Шиоппа Т. Евросистема и Федеральная резервная система США: сравнение центральных банков. //Бизнес и банки. – М., 2001. – №49(579). – С.6–7.
51. Современные проблемы и тенденции в экономике Египта. //БИКИ. – М., 2001. – №60. 2001. – С.1,4-6,16.
52. Стратегия повышения конкурентоспособности национальной банковской системы. //Вестник Банка России. – М., 2005. – №19.
53. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. /Под общ. ред. Грязновой А.Г. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.
54. Шарипов, Ш. Р. Инвестиции и их значение для развития экономики регионов республики Таджикистан / Ш. Р. Шарипов // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отделение общественных наук. – 2019. – № 1(254). – С. 94-98. – EDN TMFBEU.
55. Шарипов, Ш. Р. Вопросы по улучшению инвестиционного климата в регионах Республики Таджикистан / Ш. Р. Шарипов // Экономика Таджикистана. – 2018. – № 2. – С. 22-25. – EDN VGATTR.
56. Шарипов, Ш. Р. К вопросу о перспективах привлечения иностранных инвестиций в Республику Таджикистан / Ш. Р. Шарипов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2017. – № 3(59). – С. 155-160. – EDN ZXJBKL.
57. Шарипов, Ш. Р. Анализ особенностей инвестиционного климата в регионах республики Таджикистан на современном этапе / Ш. Р. Шарипов // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2017. – № 4(60). – С. 196-202. – EDN YQUJBV.